

**T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KAMUSAL ALAN KAVRAMININ DEĞİŞİMİNİN BÜYÜKDERE AKSI
ÜZERİNDEN İNCELENMESİ**

YÜKSEKLİSANS TEZİ

**Fatma Ceyda
GÜLSERİN**

Anabilim Dalı: MİMARLIK FAKÜLTESİ

Programı: ŞEHİRCİLİK VE

MİMARLIK

MAYIS 2010

**T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KAMUSAL ALAN KAVRAMININ DEĞİŞİMİNİN BÜYÜKDERE AKSI
ÜZERİNDEN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Fatma Ceyda
GÜLSERİN**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 25 Mayıs 2010
Tezin Savunulduğu Tarih: 14 Haziran 2010**

**Tez Danışmanı: Yard.Doç. Dr. Hakkı Yırtıcı
Diğer Jüri Üyeleri: Prof.Dr. Sevinç Ertürk
Doç.Dr. Arda İnceoğlu (İTÜ)**

İÇİNDEKİLER

MAYIS 2010

KISALTMALAR.....	
TABLO LİSTESİ.....	
ŞEKİL LİSTESİ.....	
SİMGE LİSTESİ.....	
ÖZET.....	
SUMMARY.....	
1. GİRİŞ.....	1
2. KAMUSAL ALAN KAVRAMI.....	4
2.1. Kamusal Alan Tanımı.....	4
2.1.1. Kamu ve Kamusal Alan.....	4
2.1.2. Kamusal Alan.....	6
2.1.3. Özel-Kamusal Alan.....	11
2.2. Kamusal Alanın Değişim Süreci.....	13
2.2.1. Kamusal Alanın Kavramsal Değişimi.....	14
2.2.2. Kamusal Alanın Fiziksel Değişimi.....	17
2.2.3. Türkiye’de Kent Yapısının ve Kamusal Alanın Değişimi.....	22
3. KAMUSAL ALAN KENT İLİŞKİSİ.....	27
3.1. Kent Olgusu.....	27
3.2. Modern Kent Olgusunun Değişim Evreleri.....	28
3.2.1. Sanayi Kapitalizminin Mekânsal Örgütlenmesi.....	30
3.2.1.1. Sanayileşme.....	32
3.2.1.2. Kentleşme.....	33
3.2.2. Küreselleşmenin Mekânsal Örgütlenmesi.....	34
3.2.2.1. Altkentleşme.....	37
3.2.2.2. Yerelleşme.....	39
3.2.2.3. Küresel Kent, Dünya Kenti Söylemi.....	40
3.2.2.4. Metropolleşme.....	43
3.3. Kent Olgusu ve Kamusal Alan İlişkisi.....	45
4. İSTANBUL’UN VE BÜYÜKDERE AKSI’NIN FİZİKSEL VE SOSYAL ANALİZİ.....	48
4.1. İstanbul’un Siyasi ve Ekonomik Gelişimi.....	48
4.2. İstanbul’un Merkezi Yapısının Değişimi.....	53
4.2.1. İstanbul’un Sanayi Merkezlerinin Değişimi.....	53
4.2.2. İstanbul’un MİA’nın Değişimi.....	56
4.3. Büyükdere Aksı’nın ve Çevresinin Gelişimi.....	59

4.3.1. Çeliktepe Bölgesi.....	62
4.3.2. Büyükdere Aksı.....	64
4.3.3. Levent Konut Alanı.....	66
5. BÜYÜKDERE AKSI'NIN KAMUSAL ALAN İNCELEMESİ.....	69
5.1. Büyükdere Aksı'nda Kamusal Alan Oluşturan Alt Bölgeler.....	69
5.1.1. Çeliktepe Bölgesi.....	70
5.1.2. Büyükdere Aksı.....	71
5.1.3. Levent Konut Alanı.....	74
5.2. Büyükdere Aksı'nda Kamusal Alan Oluşturan Farklı Mekânsal Örgütlenmeler.....	76
5.2.1. İşbankası Genel Müdürlük Kompleksi.....	76
5.2.2. Metrocity.....	78
5.2.3. Kanyon.....	81
5.2.4. Levent Çarşısı.....	83
5.3. Büyükdere Aksı ve Çevresinin Mekânsal Analizi.....	85
5.3.1. Doku.....	85
5.3.2. Ölçek-Büyükölçü.....	
5.4. Büyükdere Aksı'ndaki Mekânsal ve Toplumsal Ayrışma.....	86
5.4.1. Kapalı Konut Adaları.....	89
5.4.2. İş ve Finans Merkezleri.....	89
5.4.3. Alışveriş ve Eğlence Merkezleri.....	90
5.4.4. Çöküntü Alanları.....	91
6. SONUÇ.....	93
KAYNAKLAR.....	98
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR:

MÍA: Merkezi iş alanı

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1. Antik Yunan kamusal alan örneği.....	20
Şekil 2.2. Roma dönemi kamusal alan örneği.....	20
Şekil 2.3. Roma dönemi kamusal alan örneği,2.....	21
Şekil 2.4. Erken hristiyanlık dönemi kamusal alan örneği.....	21
Şekil 2.5. Rönesans dönemi kamusal alan örneği.....	21
Şekil 2.6. Modernleşme hareketleri, kamusal alan örneği.....	22
Şekil 2.7. Sanayileşme hareketleri, kamusal alan örneği.....	22
Şekil 4.1. İstanbul metropoliten alanı sanayi ve konut büyüme modeli.....	54
Şekil4.2. İstanbul metropoliten alanında merkez işlevlerinin büyüme-bütünleşme-yığılma-yoğunlaşma süreçleri.....	55
Şekil 4.3. Tarihi gelişim süreci içinde İstanbul'da yerleşim alanlarının dağılımı.....	55
Şekil 4.4. Merkezi iş alanı ve alt merkezler.....	58
Şekil 4.5. Merkezi iş alanının tarihsel gelişimi.....	59
Şekil 4.6. 1946 Uydu fotoğrafı.....	61
Şekil 4.7. 1966 Uydu fotoğrafı.....	61
Şekil 4.8. 1982 Uydu fotoğrafı.....	62
Şekil 4.9. 2008 Uydu fotoğrafı.....	62
Şekil 4.10. Kanyon'dan görünüş.....	63
Şekil 4.11. Çeliktepe Bölgesi konut dokusu.....	63
Şekil 4.12. Çeliktepe Bölgesi bina kullanımı.....	63
Şekil 4.13. Gültepe Mahallesinden Büyükdere Aksı'na bakış.....	63
Şekil 4.14. Büyükdere Caddesi havadan görünüş.....	65
Şekil 4.15. Levent semtinden Büyükdere Aksı'na bakış.....	65
Şekil 4.16. Umumi vaziyet planı.....	66
Şekil 4.17. Levent Mahallesi.....	66
Şekil 4.18. Tek evler.....	67
Şekil 4.19. İkiz evler.....	67
Şekil 4.20. İkiz evler.....	67
Şekil 4.21. Çarşı kısmından görünüş.....	67
Şekil 4.22. Mahalle kısmından görünüş.....	67
Şekil 4.23. Mahalle kısmından görünüş.....	67
Şekil 4.24. Levent Mahallesi'ndeki konut tiplerine örnekler.....	68
Şeki 4.25. 1.Levent Mahallesi-1951.....	68
Şekil 4.26. 2.Levent Mahallesi-1952.....	68
Şekil 4.27. 3.Levent Mahallesi-1954.....	68
Şekil 4.28. 4.Levent Mahallesi-1958.....	68
Şekil 5.1. Ortabayır ve Gültepe bölgelerinde kamusal alan oluşturan örnek öğeler.....	70
Şekil 5.2. Ortabayır kamusal alan kullanımı örnek.....	71
Şekil 5.3. Ortabayır kamusal alan kullanımı, kesit 1.....	71
Şekil 5.4. Gültepe kamusal alan kullanımı örnek.....	71
Şekil 5.5. Gültepe kamusal allan kullanımı, kesit 2.....	71
Şekil 5.6. Büyükdere Caddesi'nde kamusal alan oluşturan örnek öğeler.....	72
Şekil 5.7. Büyükdere Aksı kamusal alan kullanımı örnek.....	73
Şekil 5.8. Büyükdere Aksı kamusal allan kullanımı, kesit 1.....	73
Şekil 5.9. Büyükdere Aksı kamusal alan kullanımı örnek 2.....	73
Şekil 5.10. Büyükdere Aksı kamusal allan kullanımı, kesit 2.....	73
Şekil 5.11. Levent Bölgesi kamusal alan oluşturan örnek öğeler.....	74

Şekil 5.12.	Levent Bölgesi kamusal alan kullanımını örnek 1.....	74
Şekil 5.13.	Levent Bölgesi kamusal alan kullanımını kesit 1.....	74
Şekil 5.14.	Levent Bölgesi kamusal alan kullanımını örnek 2.....	75
Şekil 5.15.	Levent Bölgesi kamusal alan kullanımını kesit 2.....	75
Şekil 5.16.	İş Bankası genel müdürlük kompleksi, vaziyet planı.....	77
Şekil 5.17.	İş Bankası genel müdürlük kompleksi vaziyet planı 2.....	77
Şekil 5.18.	İş bankası kuleleri kesit.....	77
Şekil 5.19.	İş Bankası genel müdürlük kompleksi.....	77
Şekil 5.20.	Metrocity yaya bağlantısı.....	78
Şekil 5.21.	Metrocity içerden bir görünüş.....	78
Şekil 5.22.	Metrocity görünüş.....	79
Şekil 5.23.	Metrocity vaziyet planı.....	79
Şekil 5.24.	Metrocity plan 1.....	80
Şekil 5.25.	Metrocity plan 2.....	80
Şekil 5.26.	Metrocity konut ve ofis planları.....	80
Şekil 5.27.	Kanyon gündüz içerden görünüş	81
Şekil 5.28.	Kanyon gece içerden görünüş.....	81
Şekil 5.29.	Kanyon 1. kat planı.....	82
Şekil 5.30.	Kanyon zemin kat planı.....	82
Şekil 5.31.	Kanyon bodrum kat planı.....	82
Şekil 5.32.	Kanyon bodrum 2 kat planı.....	82
Şekil 5.33.	Kanyon planı.....	82
Şekil 5.34.	Kanyon ofis planı.....	82
Şekil 5.35.	Kanyon kesit 1.....	82
Şekil 5.36.	Kanyon kesit 2.....	82
Şekil 5.37.	Levent çarşısı plan, kesit ve görünüşler.....	83
Şekil 5.38.	Levent çarşısı.....	83
Şekil 5.39.	Levent çarşısı ve yeni yapılan otel inşaatı.....	83
Şekil 5.40.	Çarşı.....	84
Şekil 5.41.	Banka.....	84
Şekil 5.42.	Meydan görünüş 1.....	84
Şekil 5.43.	Meydan görünüş 2.....	84
Şekil 5.44.	Çalışma alanı yerleşim düzeni.....	85
Şekil 5.45.	Çalışma alanı kamusal-özel durumu.....	85
Şekil 5.46.	Büyükdere Caddesi'nin Levent ve Çeliktepe Bölgeleri arasındaki duvar etkisi.....	87
Şekil 5.47.	Yapısal değişime uğrayan Levent evleri	88
Şekil 5.48.	Yapısal değişime uğrayan Levent evleri.....	88
Şekil 5.49.	Levent evlerinin fonksiyonel değişimini gösteren kesit.....	88
Şekil 5.50.	İşlev değiştiren konutların kamusal alan durumunu gösteren kesit.....	89
Şekil 5.51.	Levent'ten Büyükdere Caddesi'ne bakış.....	90
Şekil 5.52.	Çeliktepe'den Büyükdere Caddesi'ne bakış	90
Şekil 5.53.	Kanyon ve Metrocity vaziyet planı.....	91
Şekil 5.54.	Metrocity alışveriş merkezi kesit.....	91
Şekil 5.55.	Büyükdere Caddesi'nde yer alan yapıların oluşturduğu duvar etkisi.....	92
Şekil 5.56.	Gültepe'den Büyükdere Caddesi'ne bakış.....	92
Şekil 5.57.	Çeliktepe Bölgesi konut dokusu.....	92

TABLO LİSTESİ

Tablo 5.1. Büyükdere Aksı'nda kamusal alanı oluşturan alt bölgeler.....	75
Tablo 5.2. Türkiye İşbankası Genel Müdürlük yapı Künyesi.....	76
Tablo 5.3. Metrocity alışveriş merkezi.....	78
Tablo 5.4. Kanyon alışveriş merkezi.....	81
Tablo 5.5. Büyükdere Aksı'ndaki farklı türdeki kamusal alanların tipolojisi.....	84

ÖZET:

Kamusal alan kavramı tarih boyunca değişime uğramıştır. Tarihsel perspektifine baktığımızda kavram ilk olarak ‘eşit ve benzer insanların ortak çıkarlar doğrultusunda biraraya gelmeleri’ şeklinde tanımlanmıştır. 18. yüzyıl aydınlanma dönemiyle birlikte ‘ortak alan’ ve ‘toplumsal katılım’ paydalarında buluşan anlamlar kazanmıştır. Kentin ve toplumun yansımaları oluşturan kamusal alan modernleşmenin ve kapitalizmin etkisiyle kenti dönüştürmek ve yeniden biçimlendirmek için birer araç durumuna dönüşmüştür. Kamusal alana yüklenen bu işlev, kavramın çözülmesine ve kamusal-özel ayrımının sınırlarının değişmesine neden olmuştur. Savaş sonrası dönemde kapitalizmin içine girdiği krizin ardından tüm dünyada üretimin ve mekânsal örgütlenmenin yeniden yapılandırıldığı küreselleşme dönemi etkilerini radikal bir biçimde göstermeye başlamıştır. Kentler kendi dinamikleri ve potansiyelleri ile bu süreç içerisinde yer alabilmek için gerekli bir takım mekânsal değişimler geçirmiştir. Neoliberal politikalar çerçevesinde yaşanan bu mekânsal değişimler sınıfsal katmanlaşmanın ve toplumsal ayrışmanın daha da belirginleşmesine neden olmuştur. Toplumsal ayrışmanın mücadelesinin mekânsal örgütlenme üzerinden yapılması yeni bir kamusal alan yaratmıştır. Çalışma alanı Büyükdere Aksı üzerinden günümüzdeki kamusal alan durumuna bakıldığında Levent Konut Bölgesi, Merkezi İş Alanı ve Çeliktepe Bölgesi kendi içlerinde benzer fakat birbirinden farklı sosyal grupların paylaştığı çeşitli kamusal alanlar tariflemekte ve neoliberal politikalar çerçevesinde parçalı bir bütünlük üstünden kurulan alansal ilişkiler beraberinde ‘parçalı kamusal alanı’ oluşturmaktadır.

SUMMARY:

Throughout the history, the concept of public space has been changed in various definitions. In the beginning, the concept had been first defined as ‘ Gathering of equal and similar people because of common benefits’. By the 18th Century, with the beginning of Age of Reason, “public space” gained meanings which are intersecting with ‘common area’ also and 'social inclusion' definitions. After modernization and capitalism, public space which was the reflection of the city and the society has become a tool for transforming and rebuilding the city. This new function had caused both dissolution of this concept and a change in the public-private boundaries. After the postwar period and the crisis of capitalism, globalization which was used to restructuring production and spatial organization into worldwide, has showed its effects in a radical way. Cities has begun to

change for being involved in this process with their own dynamics and potentials. By the neoliberal policies, these spatial organizations caused that separation of classes and social stratification became clarified. This situation created a new publicity, a new perspective for the “public”. During the investigation of Büyükdere Axis’ public space, there are different kinds of publicity which are mentioned in the thesis. The workspace consists of three parts: Levent Residential Zone, Central Business District and Çeliktepe Region which are used by similar social groups inside themselves but differs with the social groups living in each zone. Besides, spatial relationships which were created through a segmented integrity, define ‘segmented public spaces’ which forms the main discussion of the thesis.

1. GİRİŞ

1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Kamusal alan kavramının geçmişten günümüze nasıl kavramsallaştırıldığı, sorunsallaştırıldığını incelemek ve kavramın değişiminde rol alan etmenleri ortaya koymak çalışmanın öncelikli amacını oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışma alanı olan Büyükdere Aksı'nın ve çevresinin gelişimi incelenecek ve günümüzde nasıl bir kamusal alan yarattığına bakılacaktır. Kavramın değişimde söz sahibi etmenlerin, üç farklı bölge olarak ele alınan çalışma alanı üzerindeki etkileri incelenerek ve bölgelerin tarifledikleri kamusal alanların kıyaslaması yapılarak günümüzdeki kamusal alan kavramının durumu, işlevi ve sınırları ortaya konmaya çalışılacaktır.

1.2. PROBLEMİN TANIMI

Toplumun ve kent dinamiğinin yansımasını oluşturan kamusal alanlar kent olgusuyla birlikte, yaşanan toplumsal mücadeleler ve ekonomik gelişmeler neticesinde kavramsal açıdan sürekli olarak yeniden anlamlandırılırken mekânsal açıdan da sürekli olarak yeniden örgütlenmektedir. Tüm bu ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmeler karşısında sürekli yeniden tariflenen ve yapılan kamusal alan anlamını yitirip içi boşaltılarak yok mu olmaktadır yoksa yerini çeşitli durumlarda örgütlenerek karşımıza çıkan parçalı kamusal alanlara mı bırakmaktadır sorusu çalışmanın temel sorusunu oluşturmaktadır.

Kapitalizm, küreselleşme ve modernleşme hareketleri beraberinde ortaya çıkan yeni üretim biçimleri ile tüketim kültürü kentlerin ekonomik, siyasi ve sosyal ilişkilerinin yeniden yapılanmasına neden olmuştur. Kentlerin bütünlükçü planlama anlayışı özellikle modernleşme hareketleriyle beraber yaşanan yeniden yapılanma sürecinde yerini alansal gelişmelere bırakmıştır. Parçalı bir bütünlük kurarak yapılan ve gelişen bu alanların benzer sosyal gruplar tarafından paylaşılıyor olması, bu süreçte yaşanan mekânsal gelişmelerin; toplumsal ayrışmanın ve sınıfsal katmanlaşmanın mücadelesini ne şekilde etkilediği sorusuna dikkat çekerek, çalışmanın bir diğer temel problemini oluşturmaktadır.

1.3. ÇALIŞMA ALANI

Modernleşmenin kentler üzerindeki en önemli yansımaları olan kentleşme ve sanayileşme hareketlerinin mekânsal etkilerinin ve küreselleşme dönemiyle birlikte ortaya çıkan küresel kent söyleminde yer alabilmek için kentlerin uluslararası finans merkezi yaratma girişimlerinin bir arada görüldüğü Büyükdere aksı çalışma alanı olarak seçilmiştir. Modernleşmenin ilk örneklerinden biri olan lüks toplu konut sitelerinin bulunduğu Levent semti, sanayileşmenin beraberinde yaşanan yoğun göç probleminin de etkisiyle gelişen Çeliktepe Bölgesi, finans ağırlıklı hizmet birimlerinin; büyük bankaların, holdinglerin genel merkezlerinin, lüks konut, ofis ve alışveriş merkezi gibi birimleri barındıran karma projelerin toplandığı Büyükdere Caddesi, çalışma alanı üzerinde üç farklı doku oluşturmaktadır. Alana baktığımızda farklı yerleşim birimlerinin, sosyalleşme biçimlerinin ve kullanıcıların yer aldığı bu üç bölge, tarifledikleri farklı kamusal alanların durumunu inceleyebilmemiz açısından önemlidir.

1.4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

İlk bölümde modern kamusal alanın tarihsel bir olgu olarak nasıl geliştiği farklı düşünürlerin, araştırmacıların ve mimarların görüşlerine değinilerek tartışılacaktır. Bugün hala kesin belirlemelere sahip olmayan bu kavramın ortaya çıktığı dönemden bu yana yaşadığı değişim süreci incelenerek günümüzde ne anlama geldiği sorgulanacaktır. Kamusal alanın kavramsal değişimi ve bu değişimin mekânsal yansıması bir arada ele alınarak kavramın analizi yapılmaya çalışılacaktır.

Bir sonraki bölümde kent ile kamusal alan arasındaki ilişkinin nasıl değiştiği ve bu değişimde rol oynayan en önemli etmenlerin neler olduğu araştırılacaktır. Kentlerin yaşadığı değişim sürecinin kamusal alanı nasıl etkilediği ve bu değişimde kamusal alanların nasıl bir görev üstlendiği incelenecektir. Bu nedenle öncelikli olarak kentlerin radikal değişim dönemleri incelenerek kent olgusunun değişimini etkileyen temel faktörlerin kamusal alan üzerindeki etkileri tartışılacaktır.

İstanbul'un yapısal dönüşümünün incelendiği üçüncü bölümde ise, 19. yüzyıl batı kapitalizminin ve modernleşme sürecinin etkileri olarak karşımıza çıkan kentleşme ve sanayileşme hareketleri ile beraberinde yaşanan hızlı dönüşüm sürecinin İstanbul üzerindeki etkileri incelenecektir.

Türkiye'nin takip etmeye başladığı yeni ekonomik politikalar çerçevesinde İstanbul'un küresel kent söyleminde yerini alabilmesi ve bunun ön koşulu olan finans sektörünün merkezi olabilmesi için geçirdiği ve geçirmekte olduğu yapılanma süreci bu bölümün esas içeriğini oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışma alanı olarak seçilen, İstanbul'un uluslararası iş merkezi olan Büyükdere aksına yoğunlaşılacak ve alanın siyasi, ekonomik ve mekânsal gelişimi incelenecektir.

Sonuç bölümünden bir önceki bölümde, Büyükdere Aksı'nın ve çevresinin kamusal alan durumunun ortaya konulabilmesi için alanın mekânsal ve kavramsal analizi yapılacaktır. Çarpık ve düzensiz yapı adalarından oluşan Çeliktepe Bölgesi, uluslararası iş ve finans merkezini oluşturan yapıların yer aldığı Büyükdere Caddesi ve düzenli, lüks, kapalı toplu konutların yer aldığı Levent Bölgesi üç farklı bölge olarak ele alınarak incelenecek ve tarifledikleri kamusal alanlar kıyaslanacaktır.

Sonuç bölümünde ise, yapılan bu kavramsal araştırmaların ve analiz çalışmalarının neticesinde Büyükdere Aksı ve çevresindeki kamusal alan durumu üzerinden günümüzdeki kamusal alan kavramının işlevi, durumu ve sınırları açıklanmaya çalışılacaktır.

2. KAMUSAL ALAN KAVRAMI

2.1. Kamusal Alan Tanımı

Kamusal alan kavramı ve kamusal ile özel alan arasındaki ayrım tarihsel ve toplumsal mücadeleler beraberinde sürekli olarak değişmekte ve yeniden tanımlanmaktadır. Özellikle modernleşme sonrası yaşanan yeniden yapılanma süreciyle beraber kentler ve toplumun mekânsal yansımaları oluşturan kamusal alanlar ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan önemli ölçüde etkilenmiş, büyük değişimler yaşamıştır. Bu merkezi alanın günümüzde ne anlama geldiğini; yeri, durumu, işlevi ve sınırlarıyla birlikte nerede durduğunu anlayabilmek için kavramın yaşadığı sosyolojik ve fiziksel değişim süreciyle birlikte ele alınması gerekmektedir.

2.1.1. Kamu ve Kamusal

Sennett'in ifadesiyle; 'Kamu' sözcüğünün İngilizcede bilinen ilk kullanımı, 'toplumun ortak çıkarı ile bir tutmak' anlamına gelmektedir. Bu anlama yüzyıla yakın bir süre zarfında 'genel gözleme açık ve ortada olan' şeklinde yeni bir anlam daha eklenmiştir. Ayrıca Sennett'e göre; kamu ile Fransızca'daki 'le public' sözcükleri hemen hemen aynı anlama gelmektedir. 'Le Public' kelimesi Rönesans döneminde yaygın olarak ortaya çıkmıştır, politik topluluğu ifade eder ve giderek sosyalliğin özel bir bölgesi haline dönüşür (Sennett, 1996).

“Modern anlamıyla ise; 'kamu/kamusal' batı tarihinde 17. yüzyıl sonundan beri dolaşımda olan ve burjuva toplumuna ait modern bir fenomen ve terimdir” (Özbek, 2004). Habermas'a göre; kamu terimi bugün kullanıldığı anlamda, 18. yüzyılda meta değişiminin ve toplumsal emeğin alanı olarak kendi yasalarına göre kurumlaşan burjuva toplumuna ait olanı betimlemek üzere kamusal sıfatından türetilmiştir (Habermas 1971, Kalaycı 2007).

Günümüzde kamu sözcüğünün literatürdeki karşılığına baktığımızda ise genel anlamıyla; ‘özele karşıt, topluma ve halka ait olan’ı ifade etmektedir. Aynı zamanda ‘halka hizmet gören devlet organlarının tümü, idareye ve devlete ait olan şey’ anlamında da kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu 1988, Büyük Larousse).

Çeşitli düşünürlerin ve araştırmacıların yaptığı açıklamalara baktığımızda, ‘Kamu’ terimi en genel ifadeyle; bir devlet, millet ya da topluluğu oluşturan; etnik köken, ırk, cinsiyet gibi çeşitli karakteristik özelliklerine göre birbirinden ayrılmayan insan topluluğunu nitelendirir. Ayrıca kamu; bireylerin bir ortak çıkar, olay, fikir, düşünce veya sorun etrafında birleşmesi bir araya gelmesi durumunu oluşturmaktadır. Kamusal ise özel olmayandır, halka açık olmayı ifade eder ve gücünü farklılıktan, çoğulculuktan alır. Kamusalılık, bireyin özel yaşamının sınırları dışına çıkıp, farklı konum ve bakış açılarındaki diğer bireylerle eşit olarak var olabilmesi, tecrübe ve deneyimlerini paylaşabilmesi durumudur.

Bauman’a göre; kamusalılık ‘bir arada olma’ biçimlerini ifade etmektedir ve farklı ilkelere göre kurulan, farklı kamusalılıklar vardır. Bauman’ın bahsettiği bir arada olma biçimlerinden bazıları; yabancıların oluşturduğu rastlantısal, plânsız birliktelikler, bir işyerindeki gibi; belirli bir amaç için gerçekleşen kısa karşılaşmaların normatif olarak düzenlendiği birliktelikler, bir protesto yürüyüşündeki, bir futbol maçındaki gibi karşılaşmanın olmadığı, kalabalıklar olarak bir arada bulunmayı amaçlayan birliktelikler ve bunun tam tersi, ‘soyutlanmış’ olan, ulus, sınıf, ırk, cinsiyet gibi belirli özdeşliklere göre kurulan birlikteliklerdir (Bauman 1995, Kalaycı 2007).

Kamusalılık ve kamusal alan kavramları, kamu kelimesi gibi; hem topluma hem devlete ait olma gibi iki anlamı da niteler. Örneğin, “kamusal alan; kullanımı herkese açık ve herkesin mülkiyetinde bir yer iken, diğer taraftan tahsisi, düzenlemesi ve yönetimi resmi kararlara bağlıdır” (<http://espacepublic.marseillecitadin>, Gökçür 2008).

Özbek’e göre; demokratik ilke olarak kamusal alan, yurttaşların ortak meselelerini, eşit ve özgür katılımı (söz, irade ve eylemle) halletmeye çalıştığı yerdir. O yüzden bir toplumda varolan kamusal alanın genişliğini ve sınırlarını; düşünce, ifade, bilgiye erişme, tartışma, toplanma, örgütlenme ve tanınma özgürlüklerinin gelişmişliği ve ayırt etmeksizin herkesi kapsayıcılığı (eşitlik, çokluk ve farklılık) belirler.

Bu nedenle devlet gücünün kullanıldığı kurumsal yerleri kast ederken ‘kamu erkinin (otoritesinin) alanı’ kavramını kullanıp; ‘(politik) kamusal alan’ kavramını ise, toplumdaki ‘demokratik katılım ve eleştirel söylem alanı’ olarak kullanmanın yerinde olacağını savunur (Özbek, 2005).

Habermas ise; siyasetin eleştirildiği bir ara alan olarak kabul ettiği kamusal alanın siyasi işlevini iletişim kavramı üzerinden ve ‘devlet siyasetini eleştirmek’ olarak tanımlarken, siyasetin kapsamını da daraltır çünkü kamusal alanda siyasi sorunlar tartışılrsa da bu sorunlara ilişkin uygulamalar hakkındaki karar mercileri kendileri değildir; dahası çoğu kez kararlar, tartışmaların yapıldığı alanlardan çok uzaklarda alınmaktadır (Habermas 1997, Kalaycı 2007).

2.1.2. Kamusal Alan

Aristoteles’e göre; Kent¹ eşit ve benzer insanların ortak çıkar doğrultusunda bir araya gelmelerinden oluşur ve Kent¹ alanı, kamusal alandır. Buradaki ilişkiler ve bu ilişkilerin düzenlenmesi de özel ya da hane alanındaki ilişkilerden ve ilişkilerin düzenlenmesinden farklıdır. Hane alanı en katı eşitsizliğin alanıdır çünkü efendi ile köle, karı ile koca, baba ile çocuklar arasındaki ilişkiler eşitsizlik üzerinde kurulur (Aristoteles, Kalaycı 2007).

Marx’a göre, özel alan ile kamusal alanın biçimlenmesi emek ile sermaye arasındaki karşıtlık tarafından belirlenmiş, sermaye etrafında örgütlenen devlet ile emeğiyle geçinen halk ya da ‘siyasal devlet’ ile ‘sivil toplum’ birbirinden ayrılmıştır. Öte yandan Marx’a göre kamusal alan ‘ortak’ alan değildir; burjuvazinin elindedir. Fakat burjuva kamusal alanı kendi diyalektiği gereği özel mülkiyetten yoksun gruplar tarafından işgal edilecektir. Bu gruplar genişletilmiş bir kamusal topluluk olarak burjuva kamusal topluluğunun yerine geçecek şekilde kamusal alanın öznesi konumuna çıktığında, kamusal alanın yapısı da değişime uğrayacaktır. Böylece kamusal alan toplumsal bakımdan genişleyecek, devlet ile toplum arasındaki mesafe kalkacaktır (Marx, Kalaycı 2007).

Negt ve Kluge için kamusal alan, ancak kendi içinde toplumsal deneyimi örgütleyebilirse, kullanım değerine sahip olabilecek bir alandır. Bu nedenle de proleter kamusal alanı ‘emek’, ‘sınıf mücadelesi’, ‘deneyim’, ‘üretim’ kavramlarına dayanarak temellendirmişlerdir (Negt-Kluge 1973, Özbek 2004, Kalaycı 2007).

Kant'a göre kamusal alan devlet yönetimine katılanlardan değil okurlardan, eleştirilenlerden oluşur. Bu da; kamusal alanın eyleyenlerin değil, onların izleyicilerinin alanı olduğu; kamusal alanın de eylemi değerlendirmenin ilkesi olarak yargı yetisiyle ilgili olduğu anlamına gelmektedir (Kalaycı, 2007).

Habermas için ise; kamusal alan her şeyden önce toplumsal yaşamımızda kamuoyunun içinde oluşan alandır (Özbek, 2005). Devlet ile toplum arasında arabulucu bir alanı oluşturmaktadır. Bir toplum, topluluk içindeki müzakere alanı olan kamusal alan, aynı zamanda akılcı ve eleştirel düşüncelere dayanan bir iletişim ortamıdır (Habermas 1997, Fraser 2004, Kalaycı 2007, Gökğür 2008).

Kant ve Habermas için kamusal alan, aydınlardan oluşan bir eleştiri ortamıdır ve önyargılardan kurtulmayı sağlayarak aydınlanmaya hizmet etmektedir. Kant'ın ifadesiyle aydınlanma ancak akıl; kamusal, özgür ve evrensel kullanıldığı zaman gerçekleşebilir (Kalaycı, 2007).

Arendt'e göre kamusal alan; insanların uyum içinde birlikte hareket ettikleri, herkes tarafından erişilebilir ve kullanılabilir alanlar olmalı ve bir nesilden daha uzun dayanmalıdır. Ayrıca kamusal alanın sürekliliğinin, bu alanı paylaşan insanların benzer ya da türdeş olması ile değil, konumlarının farklılığı ve bundan doğan görüş açılarının çeşitliliği içerisinde, 'ortak bir ilgi alanı' olarak paylaşılıyor olması ile sağlanabileceğini vurgulamaktadır (Arendt, 1969).

Weber ise, kamusal alanları, farklı sosyal sınıflardan, ırklardan, etnik yapılardan insanların karşılaşma alanı olarak tanımlamaktadır ve karşılıklı ilişkilerin, karşıtlıkların ve müzakerelerin olduğu bir alan olarak ifade etmektedir (Weber 2000, Gökğür 2008).

Ghorra ve Gobin için ise; kamusal alanlar bireyi topluluktan farklılaştıran aynı zamanda bireyin diğerleriyle olan benzerlik ve farklılıklarını ayırt etmeyi öğreten gücüyle tanımlanmaktadır. Bu da kamusal alanın sunduğu 'anonim olma' gücünden kaynaklanmaktadır (Ghorra-Gobin 2001, Gökğür 2008).

Sennett'in ifadesiyle; 'Kamusal' olanın kimleri içerdiği ve 'kamuya' çıkıldığında çıkılan yerin neresi olduğu konusu 18. yüzyıl başlarında hem Londra'da hem de Paris'te öne çıkmaya başlamıştır. Burjuvalar artık toplumsal kökenlerini örtbas etme kaygılarından sıyrılmaktadırlar ve her yerdedirler. Yaşadıkları şehirler toplumdaki çok çeşitli grupların ilişkiye geçtikleri bir dünya haline gelmektedir. Bu esnada 'kamu' sözcüğü modern anlamını kazanmış ve dolayısıyla artık yalnızca aile ve yakın arkadaş kesimlerinden farklı konumu olan bir toplumsal yaşam bölgesi değil görece çok çeşitli insanları içine alan tanıdıkları ve yabancıların oluşturduğu kamusal alan anlamına da gelmektedir (Sennett, 1996).

D. Wolton kentte; ortak, kamusal ve politik olmak üzere üç alan tanımlar. Ortak alan ekonomik alışverişlerin dinamiğiyle değişmiştir. Kamusal alan başlangıçta fiziksel bir mekân olup meydan, cadde, sokak gibi ticaret ve alışverişi barındıran bir mekândır. 16. ve 17. yüzyıllarda monarşi sınıfına karşı bireyin güç kazanmasıyla fiziksel alandan sembolik bir alana dönüşmüştür. Herkese açık olan anlamında ortaya çıkan kamusal alana ortak alandan geçiş demokrasinin özelliği ve özgürlük ilkeleriyle açıklanabilir. Kamusal alan ise, bu ortak alanın içinde müzakere tartışma alanıdır (Wolton 1998, Gökğür 2008).

Max Weber'e göre; kamusal alan tanımı, 1950-1960'larda kullanılan 'ortak alan' ve 'yurttaşlara ait alan' tanımlamalarının yerine 1970'lerde kullanılmaya başlanmıştır. Weber'in tanımıyla kamusal alanlar; halkın karşılaştığı, ev dışındaki alanlar bütünü olup, ekonomik yönüyle ortaklaşa ekonominin merkezi, sosyal yönüyle ortak bir dünyanın arabulucusu ve demokrasinin meşrulaştığı alanı ifade etmektedir (Weber 2000, Gökğür 2008).

Bauman; kamusal alanı bir tür birliktelik ve toplumsallaşma biçimi olarak ele almaktadır ve caddelerin, stadyumların, alışveriş merkezlerinin dahi kamusal alan olduğunu sorgulamaktadır. Bauman için kamusal alanlar, heterojen grupların farklı değerler ve çıkarlar doğrultusunda bir araya geldikleri alanlardır ve birbirinden farklı ilkeleri olan pek çok birliktelik biçimleri yani kamusal alanlar vardır (Kalaycı, 2007).

Sennett'e göre kamusal alan maddi bir alandır. Meydan, cadde gibi somut bir alanı içerir. Bu alanlar kenti dönüştürmek ve yeniden biçimlendirmek için birer araçtır. "Demokrasinin taşıyıcı, kentin kalbi, yurttaşlık hislerinin, anılarının yer aldığı 'dolu' bir alan olan bu alanlar, devinim imkânı veren bir işleve dönüştüğünden beri anlamını yitirmiştir." Sennett bu olumsuz gelişmeyi işlevsel şehirciliğe bağlamış, fakat bu krizi bir sonuç olarak yorumlamıştır (Sennett 1996).

Habermas'a göre ise kamusal alan, toplumun rasyonel tartışma aracılığıyla oluşturduğu bir alandır; siyasetin altında duran, onu besleyen, fakat onunla sınırlı olmayan bir alandır ama kapitalizmin araçsal aklı, bu alanın altını giderek oymuştur. "Kamusal alanda demokratikleşmeyi sağlayacak olan kamusal alan modeli ise, iletişim temelinde, rasyonel eylemi yeniden canlandırmayı amaçlamaktadır" (Habermas 1997, Kalaycı 2007).

Kamusal alanın fiziksel ve sosyolojik tanımlamalarına baktığımızda; kavram ilk olarak özel ile kamusal arasındaki karşıt ilişkiden anlam kazanarak ortaya çıkmıştır. İlk ortaya çıktığı zamanlarda kavram, toplumun hâne dışında birbirleriyle kurduğu ilişkilerin düzenlenmesini sorgulamaktadır. Kamusal alanın gücü onu oluşturan toplumun çeşitliliğiyle doğru orantılıdır. Ne kadar farklı sosyal sınıf, ırk, etnik kökene sahip insandan oluşuyorsa o kadar güçlü bir alanı tanımlamaktadır. Kamusal alan bu insanların sadece karşılaşma alanı değil aynı zamanda toplumsal deneyimi ve tecrübeleri birlikte ürettikleri ve paylaştıkları yerlerdir. Herkese açık olan ve toplumsal mücadelenin yapıldığı kamusal alan aydınlanma dönemiyle birlikte daha da güçlenmiştir.

Kamusal alan kavramı için özellikle 18. yüzyıl aydınlanma döneminden sonra yapılan tanımlamaların 'ortak alan' ve 'toplumsal katılım' ortak paydalarında kesiştiklerini söylemek mümkündür. Kavram; her kültürden, her etnik gruptan ve her sosyal statüden bireye açık olan; toplumsal fikir, ifade ve tecrübelerin üretildiği, paylaşıldığı; özgürlük ve adalet mücadelelerinin verildiği söylem ve eylem alanlarını ifade etmektedir. Aynı zamanda kamusal alanın sivil toplum, devlet ve ekonomik sistem arasında arabuluculuk yapan bir alan olduğunu da söylemek mümkündür.

Bu nedenle kamusal alan kavramı kent olgusuyla birlikte yaşanan toplumsal mücadeleler ve ekonomik gelişmeler beraberinde değişimini sürdürmekte, kavramsal açıdan sürekli olarak yeniden anlamlandırılırken mekânsal açıdan da sürekli olarak yeniden örgütlenmektedir. Toplumun mekânsal yansımasını oluşturan, demokrasinin taşıyıcısı olan bu alanlar paylaşılan deneyim, tecrübe ve anıların yığıldığı; çok katmanlı kültüre ve tarihi birikime sahip alanlardır. Ancak kapitalizmin araçsal aklı ‘dolu’ kamusal alanların içlerini boşaltarak ve hafızasını silerek kendi kâr merkezli yatırımları etrafında yeniden örgütlemiştir. Yeniden örgütlenen bu alanlar ise benzer sosyal gruplar tarafından paylaşılmakta olan parçalı kamusal alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarih boyunca sürekli değişen kamusal alan kavramının tarihsel perspektifine baktığımızda yaşadığı değişimi aşağıdaki kriterlerle açıklayabiliriz.

- Kamusal alan kavramı karşımıza ilk olarak; ‘eşit ve benzer insanların ortak çıkarlar doğrultusunda biraraya gelmeleri’ olarak çıkmaktadır.
- Kamusal alan daha sonra emek ile sermaye arasındaki karşıtlık tarafından belirlenmekte olup burjuvazinin elinde bulunan ‘siyasal devlet’ ile ‘sivil toplum’ arasındaki ayrımı oluşturmaktadır. Kamusal alan, bu dönemde de ‘ortak alan’ değildir.
- Kavram, 18. yüzyıl aydınlanma dönemiyle birlikte ‘ortak alanı’ oluşturmakta ve ‘toplumsal katılım’ ortak paydasında kesişip şekillenmektedir.
- Kentler farklılıkları, çeşitlilikleri barındıran ortak deneyimlerin ve tecrübelerin paylaşıldığı, mücadelelerin verildiği yerlerdir. Kamusal alan ise toplumun, kent dinamiğinin ve kültürünün yansımasını oluşturmaktadır.
- Kamusal alan; her kültürden, her etnik gruptan ve her sosyal statüden bireye açık olan; toplumsal fikir, ifade ve tecrübelerin üretildiği, paylaşıldığı; özgürlük ve adalet mücadelelerinin verildiği söylem ve eylem alanlarını ifade etmektedir.
- Kamusal alan sürekliliğini ve gücünü bu alanı paylaşan insanların farklılığından ve görüş açılarının çeşitliliğinden almaktadır.
- Farklı sosyal sınıflardan etnik gruplardan, ırklardan insanın karşılaştıkları, karşılıklı ilişkilerin tanımlandığı, müzakerelerin yapıldığı bir alandır.
- Kamusal alan; sivil toplum, devlet ve ekonomik sistem arasında arabuluculuk yapan bir alanı teşkil etmektedir.

- Kapitalizmin araçsal akli ve neoliberal politiklar kamusal alan kavramının altını giderek boşaltmıştır. Artık kamusal alanlar kenti dönüştürmek ve yeniden biçimlendirmek için birer araçtır.
- Neoliberal politikalar kamusal alana yeterli bütçe ayırmayıp kâr merkezli yatırımlara yönelmektedir. Böylelikle kamusal alanlar kâr merkezli yatırımlar çerçevesinde yeniden örgütlenmekte ve benzer sosyal gruplar tarafından paylaşılan ‘parçalı kamusal alanlar’ olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Toplumsal ayrışmanın ve sınıfsal katmanlaşmanın mücadelesi mekânsal örgütlenme üzerinden yapılmaktadır.

2.1.3. Özel-Kamusal Ayrımı

Kamusal ve özel kavramları kendi aralarındaki karşıtlık ilişkisinden ortaya çıkmış ve anlam kazanmıştır. Kamusal alan özel olmayan bir alanı tarif eder. Habermas için, kamusal ve özel arasındaki ayırım toplumsal ve tarihi bir ayırmadır ve kamusal alan, kamusal olmayan özel bir alanın varlığıyla şekillenir (Habermas, 1997). Günümüzde özel ve kamusal kavramları arasındaki ayırım gittikçe bulanıklaşması bu ikiliğin kuruluşundan bu yana içinde bulunduğu çağın, özellikle de modern toplumun gerekleri doğrultusunda sürekli olarak değişmesinin bir sonucudur. Kamusal alanın kavramsal ve yapısal olarak nasıl geliştiğinin anlaşılabilmesi için, bu iki olgu arasındaki ilişkinin ve ayırımın hangi sebeplerden ötürü ve ne şekilde değiştiğini anlamak önemlidir.

İlk olarak Aristoteles, yurttaşların ortaklaşa sahip olduğu ve siyasetin yapıldığı kamusal alanı ‘özel alan’la karşıtlığı içinde ele almıştır. Machiavelli, Locke, Hobbes ve Rousseau ise ‘sivil toplum’ olarak kamusal alanı, ‘doğal durum’un karşıt kavramı olarak kullanmıştır. Böylece ‘özel’ ile ‘kamusal’ ayrımı, ‘doğal durum’ ile ‘sivil toplum’ ya da ‘doğal’ ile ‘toplumsal’ ikiliğine dönüşmüştür. Kalaycı, bunun; ‘özel’-‘kamusal’ ikiliğinin modern kuruluşunu oluşturmakta olduğunu savunmaktadır (Savran 2003, Kalaycı 2007).

Batıda feodal alanın çözülmesiyle birlikte ‘özel’ ve ‘kamusal’ ayrımı daha da netlik kazanmaya başlamıştır. Daha sonra bu iki kavram ve aralarındaki sınır tarihi ve toplumsal mücadeleler sonucunda sürekli olarak değişmiş ve yeniden tanımlanmıştır.

Benhabib; kamusal ile özel arasındaki ayrımların, modern devletlerde toplumsal ve tarihsel mücadelelerin ürünü olduklarından, içlerinde tarihsel uzlaşmaların sonuçlarını barındırdıklarından bahseder (Benhabib, 1996). Özbek ise; bu toplumsal mücadeleler sonucu zaman içinde özel alan ile kamusal alan arasındaki var olan sınırların değiştirilmesi mücadelesinin, modern dünyada politikanın mantığında içerilen bir süreç olduğunu savunur (Özbek, 2004).

Habermas'a göre ise kamusal ile özel arasındaki ilişki modern çağ ile birlikte dönüşmüştür. Toplum (ev idaresi, onunla ilgili etkinlikler, sorunlar ve örgütsel araçlar) özel alandan kamu alanına çıkmıştır. Ekonomi, siyasal ekonomiye dönüşmüş ve evin yerini pazar almıştır. Modern kamu, antik kamuyla kıyaslandığında, beraber hareket eden yurttaşların esasen siyasi nitelikli olan ödevlerinin yerini, kamusal olarak akıl yürüten toplumun sivil nitelikli ödevlerinin aldığı görülür. Modern Çağ ile birlikte ortaya çıkan burjuva kamusunun siyasal ödevi, sivil toplumun düzenlenmesidir (Habermas 1997, Kalaycı 2007). Habermas'ın ifadesiyle; burjuva kamusunun 'mutlakiyet yönetimi' altında, özel bir alan olarak inşasından, ilkin yalnızca toplumsal ilişkilerin kamusal benzeri karakterlerinden soyutlanmaları şeklindeki 'özel' anlamıyla söz edilebilmektedir; siyasal, hukuksal ve idari işlevler, kamu erkini oluşturmak üzere bir araya getirilmiştir. 'Özel', bu kamusal alandan ayrılmış bir sahadır. (Habermas 1997, Özbek 2004)

Kalaycı'ya göre Habermas, kamusal alanın; devletin, ailenin ve ekonominin dışındaki demokratik katılım bölgesi olduğunu savunur ve ona göre bu alan, yurttaşların ortak meselelere ilişkin sorunları tartıştıkları, kurumsallaşmış bir söylemsel etkileşim alanıdır (Kalaycı, 2007).

Sennett'in ifadesiyle; 17. yüzyılın sonlarına gelindiğinde 'kamu' ve 'özel' karşıtlığı bugünkü kullanımına benzer bir biçim almaya başlamıştır. 'Kamusal' sözcüğü herkesin denetimine açık olan anlamına gelirken 'özel' sözcüğü kişinin ailesi ve arkadaşları ile sıralanan mahfuz bir yaşam bölgesi anlamına gelmektedir. Böylece 'kamu' aile ve yakın arkadaşlar dışında geçen yaşam anlamına gelir ve bu kamu bölgesinde çok çeşitli karmaşık toplumsal gruplar kaçınılmaz olarak bir araya gelecektir. Bu kamusal yaşamın ortak noktası ise büyük şehirlerdir (Sennett, 1996).

Arendt, kamusal alanın karakterinin, burada gerçekleştirilen etkinliklere göre değişmek zorunda olduğunu bu nedenle bir etkinliğin kamusal alanda mı yoksa özel alanda mı gerçekleşmesi gerektiği sorusu karşısında hiçbir suretle kayıtsız kalınamayacağını vurgulamaktadır. Arendt'e göre; etkinlikler ve davranışlar, alanın yapısını değiştirme gücüne sahiptir (Arendt 2003, Kalaycı 2007).

Erving Goffman, 19. yüzyıl ortalarından itibaren kamusal çevrenin özel yaşam çevresi tarafından bozulduğunu ve yok edildiğini savunmuştur (Gökgür, 2008). Habermas'ın düşüncesi ise, kamusal alan ve özel alan arasındaki sınırların, kitle kültürü lehine kaybolmakta ve yapısal değişime uğramakta olduğudur. Habermas, bilinç endüstrisinin egemenliğinde kültürün metalaştığını; araçsal aklın tekelci çıkarların ve devlet müdahalelerinin sonucunda, hem özel hem kamusal alanın içine süzülüğünü, bu iki alanın birden içini boşalttığını; kamusal müzakerenin örgütler ve devlet arasında pazarlığa dönüşüp, manipüle edilen bir kamusal alanın ortaya çıktığını savunmaktadır. Habermas'a göre; demokratik bir kamusal söylem üretmenin yolu, akılcı ve eleştirel kamusallığı yeniden oluşturmaktır (Habermas 1996, Özbek 2004, Kalaycı 2007).

Habermas bir başka ifadesinde ise; devlet ile toplumun iç içe geçmesiyle birlikte, kamusal alan ve özel alan ayrımının bulanıklaştığından bahseder. Ona göre, ne özel alanın özerkliği kalmıştır ne de kamusal alanın kamusallığı. Devlet, pazar ekonomisi ve aile alanının dışında kalan politik-sosyal iletişim alanı olarak kamusal alan ile özel alan arasındaki ayırım ise, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren tekelci kapitalizm altında muğlaklaşmaya başlamıştır. Habermas'a göre bu süreç klasik demokratik kamusallığın toplumsal zeminini ortadan kaldırarak, işlevini güçsüzleştirmekte; onu 'apolitikleştirmektedir' (Habermas 1997, Özbek 2004).

2.2. Kamusal Alanın Değişim Süreci

Kamusal alan kavramı ilk olarak Antik Yunan döneminde karşımıza çıkmaktadır. Ancak asıl anlam bütünlüğünü 18. yüzyıl Aydınlanma Çağıyla birlikte kazanmaya başlamıştır. 18. yüzyıl Aydınlanma Dönemiyle birlikte kamusal alan kavramı ortak bir özellik etrafında şekillenmeye başlamıştır. Özbek'in ifadesiyle, bu dönemden sonra gelişen kamusal alan yaklaşımlarının toplumbilimsel temelleri ve felsefeleri ne olursa olsun, çapraz kesiştiği bir özellik vardır.

“Her bir yaklaşım, ‘kamusal’ın Batılı Aydınlanma döneminden ve felsefesinden kaynaklanan modern bir fenomen ve kurgu olduğu üzerine anlaşmasında ve ‘kamusal söylem ve toplumsal katılım’ üzerindeki vurgusunda yatmaktadır” (Özbek, 2004). Kamusal alan, toplumun ihtiyaçlarını devlete iletecek olan sivil toplum ile devlet arasında bir ara alanı, söylem alanını teşkil etmektedir. 19. yüzyılın sonlarına doğru geldiğinde ise; liberal politikaların yerini neoliberal politikalara bırakmasıyla devlet ve toplum arasındaki sınırlar yeniden değişmiş ve bu durum yeni bir kamusal alan ihtiyacı doğurmuştur. Küreselleşmeyle birlikte ise; kamusal alan artık, kapitalist sistemin hedefleri ve sermayenin talepleri doğrultusunda kamudan çok devletin ve özel yatırımcıların söz sahibi olduğu alanlar haline gelmeye başlamıştır. Değişen yeni ekonomik ilişkiler beraberinde kamusal alan yerini gittikçe tüketim kültürünün bir yatırım aracı olmaya bırakmıştır.

2.2.1. Kamusal Alanın Kavramsal Değişimi

Habermas’a göre kamusal alanın kavramlaştırılması; kamusal ve özel alan ayrımının toplumsal ve tarihi bir ayrım olduğunu anlatmaktadır. Batıda feodal alanın çözülmesi ve burjuva toplumunun mutlakıyetçi bölgesel devletten özerkleşerek ortaya çıkış sürecinin, kamusal alan ve özel alan kutuplaşmasıyla birlikte gerçekleştiğini; kamusal alanın, kamusal olmayan bir alanla, yani özel alanla birlikte şekillendiğini göstermektedir (Özbek, 2004).

İlk kamu modeli, Helenistik dönemde karşımıza çıkmaktadır. ‘ev alanı’ ile ‘polis’ arasındaki farklılık nedeniyle ‘özel’ ve ‘kamusal’ kavramlarının ilk olarak bu dönemde şekillendiğini görürüz. Bu modellerden ilki, bireye ait olan yaşamın üretildiği, kadınların ve kölelerin yer aldığı ‘ev alanıdır’. Diğeri ise; kamusal yaşamın gerçekleştiği özgür, eşit, eğitilmiş, servet sahibi yurttaşlardan oluşan, istikrar ve özgürlük alanı; ‘polisdir’. Aristoteles ‘Polis’ alanını eşit ve benzer insanların ortak çıkarları doğrultusunda bir araya gelmelerinden ötürü, kamusal alan; yurttaşları ise kamusal alanın üyeleri olarak tanımlamaktadır (Kalaycı, 2007).

Ortaçağ döneminde, kamusal alan Helenistik döneme ait agoralardaki gibi siyasal bir işlev görmekten çok, feodal otoritenin toplumsal statüsüne işaret etmektedir. Bu nedenle belirli bir yeri yoktur, temsilidir.

Kalaycı'nın ifadesiyle; o dönemde, iktidarın kamusal temsiliyeti söz konusudur ve orta çağlardaki temsili kamusal alan doğrudan bir yöneticinin somut varlığına bağlıdır yani feodal otorite, kutsal iktidarı halk için değil, halkın 'önünde' temsil etmektedir. Özbek, Habermas'ın 'kamusallığın yapısal dönüşümü' çevirisinde; ortaçağ kamusal alanının kişisel olana bağlanmış olduğunu ve feodal lord ile tabakaların bizzat kendi bedensel varlıkları aracılığıyla kamu alanlarını yarattıklarını vurgulamıştır.

15. yüzyıla gelindiğinde hümanizmin etkisi altında kalan saray, halkı tamamen bütünlüklü kamusal alanın dışında bırakmıştır. Feodalitenin çözülmesiyle bütünlüklü temsili kamusal alan, devletin dışında olan, 'özel' ve devlete ilişkin olan 'kamusal' olarak ayrılmıştır. Kamusal gövdeyi ise artık bireyler oluşturmaya başlamıştır. 17. yüzyılda ise; kamu erkine daimi yönetim ve ordu da eklenmiştir. Kilise ise; reform hareketleri neticesinde kutsal otoritesini kaybederek tarihsel açıdan bireysel özerkliğin ilk alanını oluşturmuş ve diğer kamusal alanlar arasında ki yerini almıştır. Habermas'ın ifadesiyle; kamusal otorite, saraydan çıkıp ulusal ve bölgesel devletlerle birlikte ortaya çıkan kurumlara, tekel bahşedilmiş aygıtlara geçmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra mal dolaşımının evin dışına çıkması yeni üretim biçimlerinin şekillenmesiyle aile ile toplum arasında yeni sınırlar çizilmeye başlamıştır. Ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler sonucunda ekonomi özel alandan kamusal alana taşınmıştır. Pazar ilişkilerinin büyümesi nedeniyle kamusal düzenleme ve denetleme zorunlu bir hal almıştır (Habermas 1997, Özbek 2004).

18. yüzyılda; siyasal kamunun sarayın etkisinden kurtulması ve yazınsal nitelikli kamusal alan biçiminin gelişmeye başlaması üzerine; toplum sesini devlete, edebiyat üzerinden ulaştırmaya devam etmiştir. Hugo, 'Notre Dame de Paris'de yer alan 'Bu Şunu Öldürecek' bölümünde; Rönesans dönemini kastederek, basımın bulunmasıyla birlikte mimarlığın yavaş yavaş zayıfladığını, güçsüzleştiğini ve çıplaklaştığını dile getiren bir mimarlık felsefesi geliştirmiştir (Cogito, 1996). Bu yüzyılda kamusal alan, iletişimdeki gelişmeler neticesinde daha çok edebi ürünler üzerinden yapılmıştır.

Habermas'ın bahsettiği edebi kamusal alanı; Fransız Devrimi'nin hemen öncesinde burjuva sınıfının dönemin mutlak/meşruti monarşik devlet iktidarına karşı mücadelesinde polemiksel olarak geliştirilmiştir. "Kamusal otorite olarak devlet ile özel burjuva arasında 'ara alan' olarak gelişen politik kamusal alanın işlevi, [...] devleti denetlemektir" (Cogito 1996, Kalaycı 2007).

18. yüzyılın sonlarına doğru gelişen liberal politikalar çerçevesinde sivil toplum, devlet otoritesinden sıyrılarak yeniden yapılandırılmaya başlamıştır. Yönetimi özelleşmiş kurumlar sivil toplum ve devlet arasında arabulucu alanlar olarak yeni siyasi nitelikteki kamusal alanları oluşturmaktadır. Habermas kapitalizmin liberalist aşamasında gelişen bu kamusal alanları, kamusal alanın liberal modeli olarak belirlemektedir. Zabcı'ya göre; siyasal kamunun görevi bir yandan siyasî hakları içeren normatif kurallar bütününe biçimlenmesini sağlamak, öte yandan bu işlevle bağlantılı olarak pazarın işleyişini güvence altına alacak şekilde sivil toplumu düzenlemektir (Zabcı 1997, Kalaycı 2007).

19. yüzyılın sonlarına doğru küreselleşmeyle birlikte liberal politikaların yerini neoliberal politikaların almasıyla ve geliştirilen esnek birikim modeliyle beraber büyüyen pazar ilişkileri devlet sınırlarını da aşarak uluslararası bir boyut kazanmıştır ve bu gelişmeler sonucunda toplum ve devlet arasındaki ayrım değişmiş ve iç içe geçmeye başlamıştır. Kalaycı; devletin toplumsallaşması toplumun devletleşmesi üzerine, kamunun yapısal dönüşümünün gerçekleşebilmesi için liberal biçimli kamunun ortadan kalkması gerektiği görüşündedir (Kalaycı, 2007). Özbek ise; Habermas'ın, liberal rekabetçi kapitalizmden tekeli kapitalizme dönüşüm sürecini, bir tarihsel kategori olarak kamusal alanın dönüşümünü, gerek kamusal alanın toplumsal mücadeleler aracılığıyla genişletilmesi, gerekse de devletle toplumun iç içe geçmesi açısından çözümlenmiş olduğunu belirtmektedir (Özbek, 2004).

Neoliberal politikalar neticesinde yaşanan sermaye hareketlerini güçlendirecek gelişmeler, toplum ile devlet arasındaki ilişki ve sınırların değişmesine; kamusal ve özel arasındaki ayrım da gittikçe bulanıklaşmasına neden olmuştur. 'Kamusal' kavram olarak, 'özel olmayan, özel olabilecek olmayan' kesinliğinde bir ifadeyle ortaya çıkıp, şekillenmişken; artık kamusal ve özel arasındaki ayrımın bu denli silikleşmiş olması, sermayenin talepleri doğrultusunda şekillenebilmesi için 'kamusal'ın kavram olarak içinin boşaltıldığı bir göstergesidir. Kamusal alan tek bir anlam ve ifadeye sahip değildir. Habermas bu durumu; kamusal alanın sınırlarının siyasal katılım hakları ve söylem özgürlüğü açısından 'formel' olarak genişletilmesine rağmen, devletle toplumun iç içe geçmesini getiren kapitalist toplumsal gelişmelerin, 'kamusal alan'ın parçalanmasına neden olacağı şeklinde ifade etmiştir.

2.2.2. Kamusal Alanın Fiziksel Değişimi

Kamusal alan, günümüzde mekânsal kelime anlamı olarak en genel ifadeyle, içindeki hareketlilikle anlam bulan, herkese açık, herkes tarafından erişilebilen kullanılabilir 'boş' alanlar olarak tanımlanmaktadır (Gökgür 2008). Bu durumda kamusal alanlar için halkın sınıfsal ve toplumsal mücadelelerinde söylemsel katılımı var oldukları devlet ile sivil toplum arasında arabulucu maddi bir alan iken, zamanla devletin kentleri dönüştürmek için kullandığı sembolik birer araç haline dönüşmekte olduğunu söylemek mümkündür.

Kamusal alan kavramı sürekli değişimi talep etmesinden ötürü, gittikçe içi boşaltılmış ve anlamını yitirmeye başlamıştır (Habermas 1996, Sennett 1996, Arendt 1969). Çağın taleplerine ve gereklerine uygun olarak içerik ve anlam bakımından yaşadığı değişim, içinde bulunduğu dönemin özelliklerine göre mekânsal olarak da hissedilmektedir. Bu farklılaşma sadece farklı dönemler arasında değil aynı dönem içerisinde ortaya çıkan farklı sınıfsal katmanlaşmalar neticesinde de kendini göstermektedir.

Antik Yunan döneminde karşımıza çıkan ilk kamusal yapılar bir toplanma yeri olan 'akropol'dür. Geç Yunan döneminde ise yerini kentin ve toplumun ortak meselelerinin tartışıldığı müzakere alanını oluşturan 'agora'lar almıştır. Agoralar başlangıçta geniş bir yoldan oluşmakta olup daha sonra evler ve kamu yapılarıyla sınırlanan, içinde kapalı ticaret ve dini birimlerin yer aldığı alanlara dönüşmüştür. Buralar ticaret, eğitim ve eğlence aktivitelerinin yürütüldüğü, kentin siyasal ve yönetsel bağımsızlığının göstergesi olan açık kamusal alanları oluşturmaktadır (Onay 2005, Gökgür 2008).

Roma kentlerinde kamusal alan siyasi söylem gücünü kaybetmeye başlamıştır. Yeni kamusal mekânları kentin büyük merkezi alanlarını oluşturan 'forumlar' oluşturmaktadır. Bu merkezi alanlarda toplanan geniş kalabalıklar agoralardaki gibi toplumun ortak sorunlarını tartışmaktan ziyade; ticari, dini ve eğlence aktiviteleri için bir araya gelmektedir. İlerleyen zamanlarda alışveriş, ibadet ve çeşitli gösterilerin yapıldığı iç mekânlarla birlikte, açık kamusal alan anlayışı yerine, kapalı kamusal alan anlayışı da önem kazanmaya başlamıştır.

Roma döneminde, kamusal alanlar toplumun davranışlarına yön verecek ve toplumu kontrol altında tutacak şekilde geliştirilmiştir. Kamusal alanda gerçekleştirilmesine izin verilen aktiviteler ile toplum denetim altında tutulmaya çalışılmıştır. Eğitim ve eğlence gibi aktiviteleri barındıran hamamlar, çeşitli müsabakaların ve gösterilerin yapıldığı odeonlar, kolezyonlar, amfityatrolar bu tür mekânlara örnek teşkil edebilir.

Roma İmparatorluğu'nun Hristiyan İmparatorluğu'na dönüşmesiyle tüm yetki kiliseye geçmiş ve böylelikle dini yapılar ve pazar yerleri dışındaki tüm kamusal yapılar önemini kaybetmeye başlamıştır. Ortaçağ döneminde feodalite ile birlikte özel alan önem kazanmaya ve genişlemeye başlamıştır. Tüm insani aktiviteler, iş ve emek etkinlikleri hane içinde gerçekleşmektedir. Kamusal alan yerini 'özel' ile 'kamusal' alan kavramlarının iç içe geçtiği derebeyliklerin ve soyluların şatolarına, malikânelerine ve kiliselere; temsili kamusal olarak bırakmaya başlamıştır (Kalaycı 2007, Gökğür 2008). Bu dönemdeki kamusal alanları, insanların birbiriyle karşılaştıkları ve alışverişte buldukları pazar yerleri ve geçiş alanları oluşturmuştur.

Kalaycı'nın ifadesiyle; ekonominin özel alandan kamusal alana taşınması ile birlikte kamusal alan değişime uğramış, kamusal alandaki değişimler ise doğrudan özel alanda yankı bulmuştur. Bu değişimler kamusal alan ve özel alan arasındaki ayrımı bulanıklaştırmıştır. Arendt, bu süreci; toplumsalın kamusalı kaplaması ve burjuva ekonomisinin mantığının hemen her yerde egemenlik kazanmasına bağlayarak, 'toplumsalın yükselişi' olarak adlandırmaktadır (Arendt 2003, Kalaycı 2008).

14. ve 15. yüzyılda Hümanizm ve Rönesans hareketleri ile toplum yeniden ön plana çıkmaya başlamış ve böylelikle toplumun söz sahibi olduğu kamusal alan yeniden önem kazanmıştır. Gökğür'ün ifadesiyle; kamusal alan konuşmanın ve eylemin sergilendiği bir sahneye dönüşmeye başlamıştır.

16. ve 17. yüzyılda kamusal alanlar tamamen toplumu kontrol altında tutmak üzere yeniden düzenlenmiştir. Bu dönemde herhangi bir ayaklanma veya istenmeyen eylem karşısında askerinin kontrolü sağlayabilmesi için büyük meydanlara açılan geniş caddeler göze çarpmaktadır. Modernizmin etkisiyle yeniden yapılanmaya başlayan kentlerde geniş caddeler, bulvarlar ve meydanlar insanların karşılaştıkları ve sosyalleştikleri kamusal alanları oluşturmaktadır.

19. yüzyılda kamusal alan, özel ile kamusal arasında bir geçiş vazifesi görmeye başlamıştır. Sanayi devrimiyle birlikte meta üretimindeki artış, büyük ticari mekânların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Cam ve çeliğin kullanılmaya başlamasıyla geniş açıklıkların örtülebilmesi ve yapı teknolojisindeki gelişmeler kamusal alanın yeniden örgütlenmesi için önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur.

Sanayileşme hareketleriyle birlikte üretim ve ulaşımdaki gelişmeler ekonominin yeniden yapılanmasına neden olmuş meta dolaşımındaki değişim kentlerin yeniden yapılanmasını gerektirmiştir. Böylelikle kentler kapitalizm ile birlikte hızlı bir yeniden yapılanma süreci içerisine girmiştir. Sennett'in ifadesiyle; kamusal alanlar kenti değiştirmek için birer araçtır ve işlevsel şehircilik anlayışıyla beraber bu alanların devinim imkânı veren bir işleve dönüşmesiyle birlikte kamusal alan tüm önemini kaybederek ölü alanlara dönüşmeye başlamıştır. Sanayinin etkisiyle kentte sanayi ve ticaret zonları gibi alanlar oluşmaya başlamıştır. Gökgür, Le Corbusier'in Atina Kartası'nın geleneksel kamusal alanları birer dolaşım, yayalaştırma, alışveriş ve gösteri alanlarına indirgemiş olduğundan bahseder. Kamusal alanlar, boş alanların basit bir donatı mantığıyla tasarlandığı, birer hareket alanı veya kültürel miras alanlarına dönüşmüştür (Gökgür, 2008).

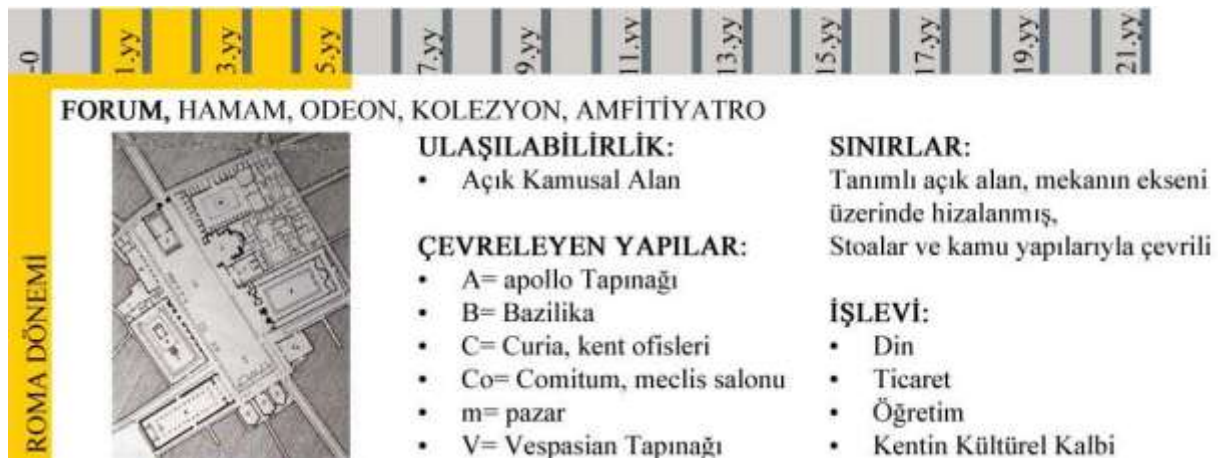
20. yüzyılda gelişen ulaşım aksları ve araç kullanımındaki artış kent içerisindeki mesafeleri değiştirmiş bu durum da kamusal alanı kentin bütünlüklü ilişkisinden koparmaya başlamıştır. Ayrıca araç kullanımının artması görüntü, gürültü ve hava kirliliği gibi problemleri ortaya çıkarmış ve açık kamusal alanlar eski cazibelerini yitirmeye başlamıştır. Ancak kamusal alanın şekillenmesinde rol alan etmenlerin başında değişen ekonomik politikalar ve ilişkiler yer almaktadır. Neoliberal politikalar beraberinde kâr merkezli yatırımlara yönelip, kamusal alana yeterli bütçenin ayrılmaması sonucunda; açık kamusal alanlar yerini büyük ölçüde korunaklı, zaman ve mekân arasındaki ilişkinin yeniden kurulduğu tüketim odaklı iç mekânlara bırakmaya başlamıştır.

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kamusal alanlar erişilebilirlik, işlev ve kullanım özellikleri bakımından büyük farklılaşmalar göstermeye başlamıştır. Sınıfsal katmanlaşmanın toplumsal ayrışmanın mücadelesi, mekânsal örgütlenme üzerinden yapılmakta ve bu durum da kamusal alanlara yansımaktadır. Kent içerisinde farklı nitelik, biçim ve kullanıcıya sahip çok sayıda kamusal alan örnekleri ortaya çıkmıştır.

Konut yerlerine yakın bölgelerde bulunan bireylerin sosyalleşmesinin sağlandığı açık alanlar; ticari ilişkilere dayanan tüketim olgusuyla şekillenen mekânlar; yeni iş ve finans merkezlerine ait, erişiminin sınırlı olduğu kapalı mekânların günümüzdeki kamusal alan durumları tartışılmaktadır. Bu durum, kamusal alanın giderek yok olduğu yönündeki tartışmalar yerine, kavramın anlam ve içerik olarak içinin boşaltılmasıyla farklı koşullarda kolayca yeniden örgütlenerek karşımıza çıkmakta olduğuna dair yeni bir bakış açısı getirmektedir. Kamusal alan yalnızca içinde bulunduğu çağın ekonomik, politik ve ideolojik talepleri doğrultusunda değil aynı dönemin farklı gelir gruplarının, sınıfların mekânsal örgütlenmesi karşısında da çeşitlenerek karşımıza çıkmaktadır. O halde, günümüzde yok olan bir kamusal alanın varlığı yerine farklı durumlarda karşımıza çıkan parçalı kamusal alanların varlığından bahsetmek mümkündür.



Şekil 2.1. Antik Yunan kamusal alan örneği



Şekil 2.2. Roma Dönemi kamusal alan örneği



Şekil 2.3. Roma Dönemi kamusal alan örneği,2



Şekil 2.4. Erken Hristiyanlık Dönemi kamusal alan örneği



Şekil 2.5. Rönesans Dönemi kamusal alan örneği



Şekil 2.6. Modernleşme hareketleri, kamusal alan örneği



Şekil 2.7. Sanayileşme hareketleri, kamusal alan örneği

2.2.3. Türkiye'de Kent Yapısının ve Kamusal Alanın Değişimi

Erken Osmanlı döneminde kent yapısı, toplumun dini inançları gereği batı kentlerinden farklı bir biçimde yapılanma göstermektedir. Cansever, Batı Avrupa kentlerinden tamamen farklı bir biçimde oluşan islam kentleri² içerisinde en parlak ve islami özellikleri en üst düzeyde yansıtan kentlerin² Osmanlı kentleri² olduğunu belirtmiştir (Cogito, 1996).

Gösteriştten uzak mahremiyetin ön planda olduğu içe kapanık bir yapılanma söz konusudur. Kent; merkeze bağlanan, büyük yapılarla çevrili ana caddeler, bu ana caddelerden mahallelere bağlanan sokaklar ve mahalle içlerindeki konut alanlarında çoğu çıkmaz olan sokaklar etrafında şekillenmiştir.

Klasik Osmanlı toprak sisteminde kent arazilerinde özel mülkiyet esastır. Cadde ve sokaklar herkese açık kamusal alanı oluştururken çıkmaz sokaklar çevresindeki konutlarda yaşayanların ortak mülkiyetinde yarı özel alanları oluşturmaktadır (Aydemir, 2004). İslam kentinin birimi olan konut günlük eylemlerin işlevsel bir biçimde karşılandığı bir yapıya sahiptir. Odaların ve eyvanın çevrelediği bir avlu ya da bahçesi mevcuttur. Kentin yeşil alanlarını bu bahçeler oluşturmaktadır (Berktay, 1997). Erken Osmanlı döneminde kamusal alan ve kamu yararı kavramları Osmanlı hukuk sisteminde yer almamakta, dolayısıyla bir yerleşim düzenlemesinde gerekli olan ‘kamulaştırma’ gibi araçlar bulunmamaktadır. Kentlerde çeşme, mescit, cami önü meydanı veya meydancığı hariç kamusal alanlar mevcut değildir. Dışa dönük bir yapı tasavvurunun olmayışı nedeniyle Osmanlı sokağı ve kenti cephesizdir ve bu durum kamusal ve anıtsal yapılarda da hissedilmektedir (Kuban 1998, Cezar 2002, Aydemir 2004).

16. yüzyılda başlayan nüfus artışı ve yerleşik ticarete geçilmesiyle yeni mahalleler oluşmuş ve kent sur dışına yayılmaya başlamıştır. Batı kapitalizminin gelişmesi Osmanlı devletinin toplumsal yapısını yeni tüketim ilişkileri içerisinde değiştirmiştir ve bu durum neticesinde kamusal önem kazanmaya başlamıştır. Sanayi devrimiyle değişen üretim biçimleri, ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler tüm kentlerde olduğu gibi Osmanlı Devletini de ekonomik ve toplumsal açıdan etkilemiştir. Sanayi kentleriyle olan ticari ilişkisi neticesinde Osmanlı kentlerinde geleneksel ve modern bir kentsel yapı oluşmaya başlamıştır. Aydemir; kırsal kesimdeki ürünün denetim-aktarım biçiminin değişmesi ve liberalleşmesiyle, mülkiyet ve servetin toplumsal tabakalaşmanın belirleyicisi durumuna geldiğini, ve bu toplumsal farklılaşmaların konut alanlarına da yansısıyla ortaya çıkan apartmanların kentin dokusunu hızla değiştirmeye başlamış olduğundan bahsetmiştir (Aydemir 2004).

Değişen ekonomik ilişkiler, devletin toplumsal yapısına da yansımış ve bu durum kamusal alanın önemini arttırmıştır. Kamu yararı ve kamusal alana verilen önem, kent planlamasında hissedilmeye başlanmıştır.

“1839’da Ebniye Hassa M. Abdülhalim Bey’in İstanbul için hazırladığı plan örnek verilebilir. Plan parça parça yapılaşan İstanbul’u ilk kez bütüncül olarak ele almıştır. Kentin yoğun yerleşim dokusu içinde başlıca mahallelere ve kapılara kolay ulaşımın sağlanması ve rıhtımların düzenlenmesi meydanları oluşturulması yapı malzemesinde ahşaptan kagire geçilmesi çıkmaz sokak yapılmaması gibi düzenlemeler bulunmaktadır” (Cezar 2002, Aydemir 2004).

Osmanlı’nın son dönemlerine kadar kent planlamasında batının izlerine rastlanmazken, 19. yüzyılda batıya yönelme söz konusu olmuştur. Bu dönemde Haussman ve Bouvard gibi batılı plancıların önerilerine başvurulmuştur. Ancak projelerin çoğu, kentin mevcut durumu düşünülmediğinden ve kent bir bütün olarak ele alınmadığından, hayata geçirilememiştir. Osmanlı devletinde bütüncül planlamadan uzak parçacı bir yapılanma ve kamusal alan hâkim olmuştur. Etyen Mahçupyan ise Osmanlı’daki parçalı kamusal alanı; topluma kapalı, devlete ait ‘büyük siyasetin’ yapıldığı kamusal alan ile cemaatlerle özdeşleşen ‘küçük siyaset’in döndüğü kültürel ortak alanlar olarak ele almış ve bu alanları cemaatlerin kendi aralarındaki ve cemaatlerle devlet arasındaki kamusal alanlar şeklinde açıklamıştır (Mahçupyan 2004, Kalaycı 2007).

20. yüzyılın ilk yarısında siyasal bir nitelik kazanmaya başlayan kamusal alan, 1925–1980 arası dönemde ulus devletin müdahaleci tavrı nedeniyle daralmaya ve önemini kaybetmeye başlamıştır. Kalaycı, o yıllarda yeni bir vatan, devlet ve ulus yaratma yönündeki çabaların toplumun homojenleşmesini zorunlu hale getirdiğinden ve kamusal yaşamın üniterleştirilmiş olduğundan bahseder. Türkiye’de kamusal alan Habermas’ın belirttiği gibi devlet ile toplum arasında yer alan özel kişilerden oluşmuş bir burjuva alanı değil, daha çok devlete ait bir alan olarak gelişmiştir (Kalaycı 2007).

Cumhuriyet döneminde yaşanan ‘çağdaşlaşma ve özgürleşme’ projeleri çerçevesinde yeniden yapılanma sürecine girilmiştir. Sanayileşmenin getirdiği hızlı nüfus artışı ve yoğun göç neticesinde kentte konut yetersizliği ortaya çıkmıştır. Yeterli altyapıya sahip arazinin bulunmaması ve ekonominin bunu karşılayacak güçte olmaması nedeniyle döneme iki önemli yapılaşma biçimi damgasını vurmuştur. Bunlardan ilki 1966 Kat Mülkiyeti Yasası’nın çıkarılması ile yapımı hızla artan apartmanlaşma, diğeri ise sanayi bölgeleri çevresinde yayılan gecekondulaşmadır. Bu durum beraberinde kentin dokusu ve silüeti hızla değişmeye başlamıştır.

Aydemir, yeniden yapılanma sürecinin yerini 1950 sonrası dışı açılma sürecine bırakmasıyla kent planlamasında göze çarpan iki olgudan bahsetmiştir. Bunlardan ilki yapılaşmanın plan sınırları dışına taşmasıdır. Diğeri ise modern plancılığın (bölgeleme, işlevselcilik, bütüncülük) yasallık kazandırılması neticesinde İstanbul'un bazı bölgelerinde de görüldüğü gibi, kent yönetimine ve kentliye tümüyle yabancılaşması ve spontane gelişmelerin ortaya çıkmasıdır (Aydemir, 2004).

1950'lerde özellikle İstanbul'da kent, ulus devleti oluşturulabilmesinde bir araç olarak kullanılmış ve büyük yatırımlar baş göstermiştir. Tarihi yarımada'nın tarihi eserlerini ve dokusunu dikkate almayan Vatan ve Millet caddeleri, Barbaros bulvarı uygulamaları Tekeli'ye göre modernitenin yıkıcı yönünü gözler önüne sererken Aydemir'e göre ise bu gibi büyük boyutlu altyapı yatırımları militarist akımın kötü bir uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır (Tekeli 2000, Aydemir 2004).

İstanbul 1980'lerin başından bu yana küreselleşme, neoliberal politikalar ve teknolojik ilerlemeler beraberinde hızlı bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Sermayenin dolaşım hızının artması ve tüketim olgusunun daha da güçlenmesiyle mimarlık tüketimin hem nesnesi hem öznesi olarak yeniden tanımlanmaktadır (Yırtıcı 2002).

1980 sonrasında serbest piyasa ekonomisinin önem kazanmasıyla hem toplumsal hem mekânsal anlamda parçacı bir anlayış hâkim olmaya başlamıştır. Toplumsal yararın bireysel yararın üstünde olan toplumsal olana ilişkin kamusal yarar kavramı yerini, bireysel yararın ön planda tutulduğu anlayışa bırakmıştır. Kentler turizm odağı yaratma, uluslararası iş ve finans merkezine dönüşme gibi kaygılarla parçacı bir planlama anlayışına yönelmişlerdir.

Son 30 yıllık süreç içerisinde İstanbul'da özellikle ulaşım alanında büyük altyapı çalışmaları yapılmaktadır. Kente ulaşımın gelişimine paralel ve mevcut merkezlere ek olarak yeni konut, iş ve finans merkezleri eklenmektedir. TEM otoyolu üzerinde nazım imar planı ile çelişen yüksek yoğunluklu iş-büro merkezi oluşmuştur. İstanbul'u uluslararası finans merkezine dönüştürmek amacıyla, kentin yeni merkezi iş alanı olarak geliştirilen Büyükdere Caddesi boyunca yüksek katlı ofis binaları, büyük sermaye gruplarının ve holdinglerin yönetim birimleri, turizm ve konut yapıları, lüks iş ve alışveriş merkezleri yapılanmaktadır.

Sanayinin terk ettiği mevcut kent merkezleri ise eski canlılığını ve cazibesini yeniden kazanabilmek adına yeni yatırım ve tüketim alanlarına açılmıştır. Konumları nedeniyle büyük rant elde edileceği düşünölen eski endüstri, sanayi, liman bölgeleri gibi alanlar ise, ticari hedef kaygısıyla yeni işlevler verilerek yeniden yapılandırılmaya çalışılmaktadır. Bu durum, kamu mülkünün özelleştirilmesi konusunu gündeme getirmiştir.

Yırtıcı'nın ifadesiyle İstanbul'un metropoliten alanının mekânsal örgütlenme dağılımı řu şekilde gerçekteşmektedir;

- Büyük ölçekli sanayi, TEM ve E5 otoyolları ile bağlantılı olarak Yenibosna, Topkapı ve Merter bölgesinde yoğunlaşmaktadır.
- Küçük ölçekli sanayi ise daha dağınık bir yerleşme niteliği göstermekte kimi zaman kent merkezleri ile çakışabilmektedir.
- Hizmet sektörü ise kent merkezinde ve İstanbul'un Bayrampaşa, Kartal gibi yeni gelişen altkent bölgelerinde yoğunlaşmaktadır.
- İşyeri ve plazalar ise kent merkezine yakın yerleri tercih etmektedir. Özellikle her iki yakada Boğaz köprülerine yakın bölgeler ve buna bağlı otoyol sistemlerinin düğüm noktaları tercih edilmektedir.
- Yeni konut alanları ise kent merkezinden uzak ve daha korunaklı bölgeleri tercih etmektedir.

Kent ulaşım ağı üzerindeki konumuna ve ekonomik satın alma gücüne göre örgütlenmekte ve benzer sosyal grupları biraraya getiren alansal ilişkiler kurarak gelişimini sürdürmektedir. Kullanıcı fayda ilişkisi yerine sermayenin akışını hızlandıracak ve karlılığını arttıracak kar merkezli yatırımlar kentin ve kamusal alanların gündelik yaşam örüntüsünü oluşturmaktadır. İçe dönük alansal örgütlenmeler ortak paylaşılan kamusal alanların yerini benzer sosyal grupları biraraya getiren, özelleşen ve kullanıcılarını müşterilerin oluşturduğu parçacı kamusal alanlara bırakmasına neden olmaktadır.

Bölüm sonu notu:

1: 'Kent' kelimesi yerine 'polis' kullanılmıştır. 2: 'Kent' kelimesi yerine Şehir kelimesi kullanılmıştır.

3. KAMUSAL ALAN KENT İLİŞKİSİ

3.1. Kent Olgusu

Kent olgusunun temeli insanların bir arada yaşama zorunluluğuna dayanmaktadır. Kalabalıkların bir arada yaşayabilmesi için yerleşim yerlerinin belli bir toplumsal düzene bunun için de yönetsel örgütlenmeye ihtiyacı vardır. İlk olarak insan yerleşim bölgelerinin tarımın gelişmesine koşut olarak geliştiği görülmektedir. Tarım yaptıkları alanlara yakın yerlerde uzun süre kalma isteği buralarda dayanıklı yapıların yapılması gereksinimini ortaya çıkarmış ve böylelikle bir arada yaşamaya başlayan kalabalıklar için toplumsal örgütlenme gittikçe karmaşıklaşmaya başlamıştır.

Bazı uzmanlara göre ilk kentler ilkel birer köy olup sonra yavaş yavaş kentsel merkeze dönüşmüşlerdir, bazı uzmanlara göre ise hâkimiyet altına alınan topluluklar etrafında daimi birer ordu karargâhı olarak kurulmuşlardır (Begel, E., Cogito). Mesleki uzmanlaşmanın artmasıyla kent nüfusu da katmanlaşmaya başlamıştır. Kent çekirdeğini artık; aristokrasi ve ona bağlı kadrolar, tüccar sınıfı, zanaatkar sınıfı, yoksullar sınıfı (düzenli bir geçimi bulunmayan özgür insanlar, çiftçiler) ve köleler oluşturmaktadır.

Kent nüfusunun artmasıyla çok daha radikal değişiklikleri başlatan savaşlar yaşanmaya başlamıştır. Böylelikle bağımsız kent devletinin yerini bölgesel devlet almıştır. Ortaçağ döneminde ise Roma'nın parçalanması ve tarımsal örgütlenmeye dayanan feodalizmin ortaya çıkmasıyla kent uygarlığı karanlık çağlara gömülmüştür. Bu dönemde siyasi haklar, hatta hareket serbestliği bile kısıtlanmıştır. Ortaçağ Batı kentlerinin neredeyse tek ortak özelliği yurttaşların özgür olmasıdır. İlerleyen zamanlarda ticaret ve zanaatın daha çok önem kazanmaya başlamasıyla kentin çekirdeği yine değişmiştir. Soylular, tüccarlar, lonca üyesi zanaatkarlar, zanaat ustaları, hizmetkarlar, gezici esnaf ve dilenciler kent çekirdeğini oluşturmaktadır.

Feodalizmin ortadan kalkması ve sanayi devrimiyle beraber kentler hızlı bir gelişim ve değişim geçirmeye başlamıştır. 18. yüzyıl Aydınlanma Çağı, hümanizm, Fransız Devrimi gibi gelişmeler sınıf bilincinin gelişmesine, tarihsel ve toplumsal mücadelelerin artmasına neden olmuştur. Modernizmin sanayi kapitalizmiyle birlikte ilerleyişi kentleri toplumsal, yönetsel, ideolojik ve mekânsal olarak yeniden örgütlenecek bir sürecin içerisine sokmuştur.

3.2. Modern Kent Olgusunun Değişim Evreleri

18. yüzyılın sonuna doğru yaşanan devrimci gelişmelerle beraber ekonomik, politik ve toplumsal yapısı önemli ölçüde değişen kentler hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. Bu dönemde yaşanan makineleşmenin de etkisiyle kentler daha fazla nüfusa iş imkânı sağlayabilmiş, böylelikle insan nüfusunun dikkatini büyük ölçüde çekmeye başlamıştır. Aldıkları yoğun göç ve hızlı nüfus artışıyla beraber kentler yeni yaşam merkezi haline dönüşerek kırsal yaşamın yerini almışlardır. Nüfusun tarımdan endüstri ve hizmet sektörüne kaymasıyla yaşanan bu demografik gelişme toplumsal ve mekânsal ilişkilerin yeniden örgütlenmesini gerekli kılmıştır.

19. yüzyıla gelindiğinde sanayi kapitalizminin yükselişi ve modernleşme hareketleriyle birlikte belirginleşen sanayileşme ve kentleşme olguları ile kentler büyük mekânsal değişimler geçirmeye devam etmiştir. Kentler sadece ekonomik ve politik anlamda yeniden örgütlenmekle kalmayıp, zaman ve mekân arasındaki ilişkinin yeniden sorgulandığı yeni bir yapılanma süreci içerisine de girmişlerdir.

20. yüzyılın ikinci yarısına kadar kentlerin büyümeleri ve değişimleri, sermaye hareketleri tarafından, ancak ulus-devletin denetimi ve sınırları çerçevesinde kalacak biçimde belirlenmektedir. Sermaye, dolaşımını sağlayabilmek için yeni mekânların bulunmasını ya da üretilmesini talep etmektedir. Özdemir'in ifadesiyle, bu dönemde kentler sermaye birikiminin dönüşüm alanları olarak da tanımlanmaktadır (Özdemir 2005, Kurtuluş 2005). II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan kriz neticesinde sermaye dolaşımı için coğrafi sınırların, emek, üretim ve tüketim kalıplarının esnekleştirilmesi kentin kendisinin birikim kaynağına dönüşmesine neden olmuştur.

21. yüzyıla gelindiğinde, ulus devletler modern dönemlere ait anlamlarını ve fonksiyonlarını yitirmeye başlamışlardır. Önceki dönemde gelişmenin sürdürülmesini sağlayan ulus devletin artık bazı ekonomik konularda karar verici olmadığı ve ulus devletleri kapsayan dünya ekonomisine yönelik mevcut düzenlemelerin geçerliliklerinin de sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle ulus devletin meşruiyeti sorgulanırken, ekonomik açıdan ana birim olarak yerel birimler, kentler ve bölgeler önem kazanmaktadır (Eraydın, 2001).

“Sermayenin akışkanlığı ister bölge veya ulus isterse de kent düzeyinde olsun, ‘yerlemlerin’ sosyo-ekonomik kaderini belirlemede ana faktör haline gelmektedir” (Aksoy 1996, Kurtuluş 2005). Bu nedenle kentlerin yeniden yapılanma sürecinde kapitalizmin devam eden politik ve ekonomik dönüşümünü ve bu süreçte gelişen yeni dönemlerin kentler üzerindeki etkilerini anlamak kamusal alan kavramının değişimini de anlayabilmek açısından önemlidir.

“Mimarlık doğası gereği her zaman bulunduğu ‘yer’in koşullarına bağlı kalmıştır [...] Ancak sermayenin coğrafyalar arasındaki küresel akışı, mekânın içinde bulunduğu bağlam kavramını dönüştürecek niteliktedir [...] Bağlam kavramının yerini soyut bir mekân-yer ilişkisini tarif eden ‘alan’ kavramı alır [...] Mekânı bir ‘alan’ olarak tarif ederek, sermayenin kendi karlılığına uygun yerler bulma ve dönüştürme sürecine dönüşür. ‘Proje ve arsa geliştirme’ olarak adlandırılan bu süreç, içinde bulunduğu coğrafyayı ‘ekonomik satın alma gücü’, ‘ulaşım sistemi’ gibi kendi ekonomik determinizmi çerçevesinde yeniden tarif eder” (Yırtıcı, 2002).

Küresel sermaye hareketi, akışını hızlandırma ve kârlılığını artırma koşulları gereği uygun bulunduğu alanları yeniden düzenler ve ihtiyaçları doğrultusunda dönüştürür. Kapitalizmin başlangıcından bu yana yaşanan mekânsal dönüşüm sürecinde, ‘yer’in coğrafi ve kültürel değerlerini göz ardı ederken, küreselleşme dönemiyle birlikte yerel özellikler yeniden değer kazanmaya başlamıştır. Mekânlar arasındaki farklılıklar sermayenin hareketliliğini arttırmaktadır. Sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda değişen mekân, kapitalizmin yeniden yapılanma sürecinde önemli bir role sahiptir.

Bir başka deyişle; kapitalizmin gelişmiş örgütlenme biçimi/ekonomik sistemi olarak karşımıza çıkan küreselleşme dönemi ile mekânsal farklılaşma önem kazanmaktadır. Küresel ile yerel arasındaki ilişki güçlenmekte ve birbirlerinden güç alarak beslenmektedirler. Küresel sermaye coğrafi sınırları ortadan kaldırarak tüm mekânları birbirine bağlayan bir ilişki kurmaktadır. Yırtıcı'nın ifadesiyle, mekânsal farklılıkların niteliği halen sermayenin ekonomik determinist tavrı tarafından belirlenmektedir ve mekânsal farklılıkların varlığını koruyabilmesinin tek yolu, sermayenin küresel akışı içinde kendine yer bulabilmesidir. Hatta küresel ile yerel olan arasında kurulan bu yeni mekânsal ilişki, sürecin dışında kalanlar için yok olma sürecini hızlandırmaktadır (Yırtıcı, 2005).

Sonuç olarak kentler, kapitalist sistem, küreselleşme, liberal ve neoliberal politikalar beraberinde sermayenin dolaşım gücüne bağlı kalarak sürekli olarak yeniden yapılanmaktadır. Teknolojinin ilerlemesi, yeni iletişim ağlarının kurulması, ulaşım olanaklarının güçlenmesi ve tüketim olgusunun değişmesi ile birlikte ekonomik, politik ve sosyal değerler yeniden anlamlandırılmakta ve bu durum da kentlerin yeniden yapılanma sürecine yansımaktadır. Kentler serbest pazar ekonomisinin arz ve talepleri doğrultusunda şekillenmeye ve büyümeye devam etmektedir.

Küreselleşmenin yarattığı sonuçlardan bir diğeri ise; uluslararası gelir dağılımındaki eşitsizliğin artması olgusunun bölgeler arasında ve kentler ölçeğinde de yaşanmaya başlamasıdır. Küresel kentlerin en belirgin özelliği, artan eşitsizlik ve sömürünün kent mekânına da yansiyarak yarattığı ikili kentsel yapılanmalardır (Şengül, 2000). Kentin yoksul ve varıl kesimleri arasında giderek derinleşen uçurum, kent mekânına da yansımaktadır. Sınıfsal katmanlaşma ve toplumsal ayrışmanın mücadelesi kentsel mekanın örgütlenmesi üzerinden yapılmaktadır.

3.2.1. Sanayi Kapitalizminin Mekânsal Örgütlenmesi

Kentler ekonomik kalkınmanın gereklerinin yerine getirilmesinde önemli bir araç olarak kabul gördüğünden bu yana kapitalist ekonomi mantığı ve işleyişi çerçevesinde sürekli olarak yapısal değişim geçirmeleri gerekmiştir. 19. yüzyıl sanayi kapitalizmi ile beraber modernizmin yıkıcı yüzüyle karşılaşan kentler geleneksel dokularını hızla kaybederek büyük bir dönüşüm süreci içerisine girmişlerdir.

Tekeli; modernite projesinin, mekânı sanayi üretiminin yarattığı yeni toplumun fiziksel ortamı olduğu kadar üretim ve yeniden dağıtım ilişkilerini meşrulaştıracak bir araç olarak tasarlamakta olduğunu savunmaktadır. Böylelikle sanayinin gereksinim duyduğu üretim alanları, yeni konut alanlarının ve mal-hizmet akışlarına uygun, düzenli ve kontrollü fiziksel mekânların organizasyonunun, aynı zamanda toplumsal düzenin kurulmasında etkin olacağı ve buna uygun davranan bireylerin ortaya çıkacağı varsayılmaktadır (Tekeli, 1987).

Gelişen ekonomik politikalar ve teknolojiler sanayi ve hizmet sektörlerinin kent içerisindeki dağılımında önemli değişikliklere yol açmıştır. Sanayinin kent içerisindeki öneminin azalması ve kent dışına taşınmasıyla hizmet sektörü ağırlık kazanmaya başlamıştır ve böylelikle kent içindeki üretim mekânları yerini servis mekânlarına bırakmaya başlamıştır. Bu dönemde kentlerin fiziksel formları küçük sermayenin faaliyet ölçeğine göre belirlenmektedir (Tekeli, 1988). Kentte sanayinin yarattığı artı değere büyük sermaye, kentin yapılaşmasından doğan değere ise toprak sahipleri ve yapsatçılar el koymaktadır (Kurtuluş, 2005).

20. yüzyılın ilk yarısında sermaye mekânsal kısıtlamalara tabi kalmaktadır, kentler ve kentleşme süreçleri açısından bakıldığında ise mal, hizmet, bilgi ve sermaye akışları ulus-devletler arasında gerçekleşmektedir. Üretim merkezi olma işlevini sürdüren kentleri tanımlayan temel ögeyi ise sanayi oluşturmaktadır. Ticaretin gelişiyor olmasına rağmen ulus-devletin sermaye hareketleri üzerindeki baskıları neticesinde kentler hak ettikleri büyümeyi sağlayamamıştır. II. Dünya savaşından sonra kentin gelişiminde bu sefer söz hakkı ticarete geçmiştir. Bu dönemde kentler sermaye birikiminin dönüşüm alanları olarak tanımlanmakta iken, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentin kendisi birikim odağı ve aynı zamanda üretken sermaye döngüsünün kırıldığı alanlar haline dönüşmektedir (Özdemir 2005, Kurtuluş 2005).

Kapitalizmin yeni mekânsal örgütlenme anlayışıyla birlikte coğrafi ve kültürel sınırlar ortadan kalkmıştır. Kentler artık işlevsel alanlara ayrılarak planlanmaya, değişim geçiren kent parçaları ise kent içerisinde adalar halinde gelişimlerini sürdürmeye devam etmişlerdir.

Sermaye ile ilişki içinde olan kentlerin, yerel özelliklerinden koparak dolaşım değerini arttıracak biçimde örgütlenmeleri, birbiriyle benzer özellikler göstermesine neden olmuştur. Böylelikle kapitalizmle birlikte tüm dünya sermayenin üzerinde serbestçe yayılabileceği tek bir mekâna dönüşmeye başlamıştır.

3.2.1.1. Sanayileşme

Sanayi devriminin etkilerinin ortaya çıkardığı en önemli üç sonuç; üretimde yenilik, sosyal yapıda farklılık ve nüfus mobilitesinde hızlilik olarak gösterilebilir. Geleneksel üretim tarzından modern üretim tarzına geçilmesiyle, yavaş ve tekil üretim yerini hızlı ve seri üretime bırakmıştır. Bu durum kârlılık, verimlilik, kalite ve kapasitede önemli artışlara ve değişikliklere neden olmuştur. Üretimin yeniden biçimlenmesi sonucu artık daha kısa sürede çok daha verimli ürün elde ediliyor olması, sadece yerel pazar için değil ulusal ve küresel ölçekteki pazara da üretim yapılmasına olanak sağlamıştır. Pazarlama stratejisinin değişmesi ve üretim faaliyetlerindeki artışla beraber iş imkânlarının da artması kentlerin daha fazla insanı besleyebilir hale gelmesine neden olmuştur.

Bu durum sanayileşmenin bir diğer önemli etkisi olan nüfus hareketliliği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Kırdan kente iç göçleri tetikleyerek nüfusun büyük kısmının kentlerde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Üretimin artması ve kentin sınırları dışına taşmasıyla kent içe dönük planlama anlayışından uzaklaşmaya başlamıştır. İç göçler, nüfus artışı ve üretimdeki yenilikler nedeniyle ortaya çıkan yeni fonksiyonlar ve organizasyonlar karşısında kentlerin geleneksel yapısının yetersiz kalması, yeni planlama arayışlarını gerekli kılmıştır. Yeni mekânsal örgütlenme arayışları, kentlerin yüzyıllar boyunca evrilerek oluşan geleneksel dokularının, modernleşme ve kentleşme hareketlerinin hızlı ve yıkıcı etkisi altında, çok kısa bir sürede yerlerini, yeniden yapılandırılma sürecine bırakmasına neden olmuştur.

Üretim biçimindeki değişiklik kentlerin fiziksel olarak değişmesinin yanı sıra toplumsal ve ekonomik açıdan da yeniden yapılanmasını sağlamıştır. İş bölümünün ve uzmanlık alanlarının artmasıyla doğuştan kazanılan statü önemini kaybetmeye başlamış ve toplumda farklı statüler ve sınıfsal farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Orta sınıflaşma artmıştır.

“Tüm bu sosyal hareketlilik siyasi ve ekonomik alanda yeni yapılanmalara neden olmuş, milliyetçilik ve ulus devlet modeli bu yeni yapılanmanın önemli sonuçları olarak ortaya çıkmıştır. Bu da yeni sınıfların, çelişkilerin ve çatışmaların başlangıcı olmuştur” (Modern Kent Yönetimi-I).

3.2.1.2. Kentleşme

Kentleşme ve sanayileşme modernleşmenin yarattığı toplumsal bir olgudur. Sanayileşme kentlerin bir ürünü olarak gelişirken, kentleşme de sanayi devriminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. O halde kentleşme ve sanayileşme birbirlerini üreten ve geliştiren olgulardır. Aydoğan’ın ifadesiyle; kentleşme toplumsal gelişmenin hem nedeni hem de sonucudur (Aydoğan, A.).

“Kentleşme dar anlamda kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını ifade etmektedir” (Erkan, 2002). Fakat kentleşme sadece demografik bir olgu olmayıp, toplumun ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel bir dönüşüm sürecidir. “Hem kırsal toplumun kentsel topluma dönüşme süreci hem de kentsel mekânın ve toplumsal pratiğin değişme ve evrimleşme sürecini kapsamaktadır” (Bal, H.). Keleş’in ifadesiyle ise kentleşme, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir (Keleş, 1992).

Sanayi devrimiyle başlayan sanayileşme süreci ve bu sürecin kaçınılmaz parçası olan kentleşme hareketleri, kentlerin yaşadığı hızlı değişim ve dönüşüm sürecinin en baş aktörlerini oluşturmaktadır. Kentleşme sadece yeni mekânsal örgütlenmelerin değil aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik örgütlenmelerin de yaşanmasını gerekli kılmaktadır. Sanayileşen ülkelerin yanı sıra onlarla etkileşim içinde olan sanayileşmemiş ülkeler ve kentler de büyük değişimler geçirmektedir. Tekeli bu durumu, Avrupa’da kapitalizmin gelişmesiyle açıklamaktadır. Merkez ve çevre ülkelerde dönüşüm yaratanın aynı etmen yani kapitalistleşme olmasına karşın bu dönüşümün merkez ve çevre ülkelerin kentlerine yansımalarının önemli farklılıklar göstermekte olduğunu belirtmektedir (Tekeli,1980).

Kentlerin yaşadığı yeniden yapılanma süreci, birbirinden beslenerek büyüyen yeni bir mekânsal ve toplumsal ayrışma yaratmıştır. Değişen sosyal ve ekonomik politikalar neticesine sınıfsal katmanlaşmalar artmış ve aralarındaki fark daha da belirginleşmiştir. Kent içerisindeki sınıfsal katmanlaşmanın, toplumsal ayrışmanın mücadelesi mekânsal örgütlenme üzerinden yapılmaya başlamıştır. Kent belirli gruplara hitap eden adalar şeklinde gelişimini sürdürürken, ortak yaşam bilincinden uzaklaşmakta ve sınıflar arasındaki eşitsizlik giderek artmaktadır.

3.2.2. Küreselleşmenin Mekânsal Örgütlenmesi

Sanayi kapitalizmi döneminde temel üretim birimlerinin belirli kentlerde yoğunlaşmaya başladığı ve bu durumun da sermayenin merkezi ülkelerde yığılmasına neden olduğu görülmektedir. Devlet müdahalesi altında sermaye hareketinin sınırlanması sermayenin değer kaybetmeye başlamasına neden olmuştur. Bu durumun tüm dünyayı içine soktuğu krizin aşılabilmesi, büyük sermayenin uluslararası ölçekte harekete geçebilmesi ve küresel alana yayılabilmesine bağlıdır. Sermayenin dünya ölçeğinde yayılabilmesi, kapitalizmin yeni ilişki biçimleri kurmasını gerekli kılmaktadır. Böylelikle emek, üretim ve tüketim ilişkilerinin daha da esnekleştirilmesi mantığını içeren yeni bir birikim modeli geliştirilmiştir.

Kapitalizmin 1970'lerin başında içine girdiği büyük kriz, kâr oranlarının düşüş eğilimi, eksik tüketim, devlet harcamalarında genişleme gibi tekil sorunların yanı sıra, bir bütün olarak kapitalist toplumsal ilişkilerin tanımladığı iktisadi, politik, ideolojik ve kültürel süreçlerin tümünde açığa çıkan, süregelen toplumsal ilişkilerin yeniden üretilememesine dayanmaktadır (Ercan 1996, Kurtuluş 2005). Kentsel mekândaki değişim süreçlerini kapitalist üretim ilişkileri bağlamında inceleyen Harvey ise, kapitalizmin doğası gereği fazla üretim nedeniyle bir krize girildiğini ve bunun aşırı birikimle sonuçlanması neticesinde kâr oranlarında düşüşün yaşandığını belirtmiştir (Arslanoğlu, 1998).

II. Dünya savaşının ardından yaşanan ekonomik bunalımın çözülebilmesi için yeni bir kalkınma planı gündeme gelmiştir. Bu yeni kalkınma planı aslında zaten küresel bir ekonomik sistem olarak ortaya çıkan kapitalizmin karakteristiği ve en son aşamasındaki politik proje olan küreselleşme projesidir (Mcmicheal 1996, Bromley 1999, Arrighi 1999, Amin 2000, Kurtuluş 2005).

Savaş ve ardından ortaya çıkan kriz sonrası dönemde tüm dünyanın içine girdiği politik, ekonomik ve sosyal açıdan yeniden yapılanma sürecinin esas belirleyicisi kapitalist sistemde olduğu gibi yine sermaye hareketleridir. Keyman'nın ifadesiyle, küreselleşen dünyanın gündeme getirdiği yeni talepler, sorunlar ve koşullara göre ulusal koşullara yaklaşmamız gerekmektedir ve bu yeni durumun belirleyicisi de serbest pazar temelinde hareket eden küresel sermayedir (Keyman, 2001).

Yaşanan kriz; iktisadi önlemlerin beraberinde üretim ve tüketim ilişkilerinin esnekleştirilmesini ve mekânsal organizasyonun da yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmıştır. 'Esnek birikim' olarak adlandırılan sermayenin yeni birikim tarzı, değer kaybeden sermayenin dolaşım sınırlarının genişletilmesi ve dünya üzerinde hareket edebilmesi için yeni mekânsal arayışların içine girilmesine neden olmuştur. Kurtuluş; kriz sonrasında neoliberal ekonomi politikalarının dünyada yaygınlık kazanabilmesinin, mekânsal yapılarda doğrudan ve dolaylı olarak bir dizi dönüşüm ile mümkün olduğundan bahsetmiştir. Sermayenin uluslararası düzeyde hareket edebilmesi için yeni mekânların üretilmesi gerekmektedir. Bu sebeple; kentsel alanlar önemli birer yatırım aracı haline gelmiş ve kentler hızlı bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Harvey; krizin aşılması için gerekli çözüm önerisini sermayenin ikincil döngülerinin işletilmesi olarak göstermektedir. Sermayenin ikincil döngülerine yapılan yatırımlar, inşa edilmiş çevreye diğer deyişle kentsel alana yapılan yatırımlardır. Fabrikalara, bürolara, konuta yapılan yatırımlar üretim ve tüketim için fiziksel çevre yaratılması açısından önemlidir (Harvey, 1996).

Küreselleşmenin gücünü küresel ile yerel arasındaki ilişkiden alıyor olmasından ötürü yerel farklılıklar yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Küreselleşme yerel özelliklerin küresel ölçekte dolaşıma çıkması ve piyasa ekonomisi içinde değerlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle küresel ile yerel ilişkiler arasında iki yönlü bir akış bulunmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte, 'esnek birikim' ve 'çeşit ekonomisi'ne dayanan bir yapıya sahip üretimin yeni örgütlenme biçimi, yerel farklılıkları göz önüne alan rekabetçi bir yapı geliştirirken, yerelliğin küresel alana taşınabildiği bir yapılanma ortaya çıkarmaktadır (Yırtıcı, 2005).

Korumacı, içe dönük siyasi ve ekonomik ideolojilerinden kurtulan kentler özel sermayenin yeni yatırımlarıyla beraber gelişimini sürdürmüştür. Üretim ve tüketim kalıplarının hızla özelleştirilmesi ise piyasadaki rekabet ortamını arttırmış, yeni gelişmeler mikro ölçekten makro ölçeye doğru genişlemiştir. Küreselleşmenin kurduğu yeni ekonomik, politik ve sosyal örgütlenmelerin beraberinde yeni mekânsal organizasyonların da ortaya çıkmaya başlamasıyla kent büyük bir rant getirisine dönüşmüştür.

Küreselleşmeyle beraber kentin ekonomik yapısının yanı sıra toplumsal yapısında da önemli değişimler meydana gelmiştir. Takip edilmeye başlanan ekonomik politikalar çerçevesinde değişen tüketim alışkanlıkları kentin yaşam biçimini önemli ölçüde etkilemiştir. Yeni tüketim kültürü kentin konut alanlarına, iş merkezlerine, alışveriş, eğlence ve dinlenme mekânlarına kadar pek çok alanda etkisini göstermeye başlamıştır. Sanayi istihdamının azalmasıyla kent içerisinde servis birimlerinde artış yaşanmaktadır ve kent merkezleri yeniden değer kazanarak büyük yatırımcıların dikkatini çekmeye başlamıştır. Kent neoliberal politikalar neticesinde kâr merkezli yatırımlar tarafından şekillenmeye ve büyümeye devam etmektedir. Bankalar, sigorta şirketleri, büyük holdinglerin yönetim ofisleri, kongre merkezleri kentin finansal gücünü destekleyen ve aynı zamanda prestijini gösteren mekânlar olarak peşi sıra yükselmeye başlamıştır. Yeni konut siteleri, merkezi iş alanları kent içerisinde gösterişli ve korunaklı adalar olarak gelişmekte iken bir diğer taraftan da gelir dağılımındaki eşitsizlik nedeniyle çöküntü alanları ve gecekondu bölgeleri büyümeye devam etmektedir. Tüm bunların yanı sıra özel sektörün kamu sektörünü ele geçirmesiyle kent içerisinde kamuya ait alanlar erişimin sınırlandığı alanlara dönüşebilmektedir.

Teknolojinin ilerlemesiyle iletişim ve ulaşım alanında yapılan gelişmeler yalnızca sermayenin dolaşım hızını arttırmakla kalmamış, tüm mekânsal engelleri aşarak farklı bölgeler arasında kültür ve bilgi alışverişini de kolaylaştırmıştır. Kentler arasındaki bu küresel meta ve kültür alışverişini; gelişmiş kapitalizmin yeni yapılanma biçimi olarak karşımıza çıkan küreselleşmenin en önemli yansımasını oluşturmaktadır. Bu uluslararası alışveriş eylemine olanak sağlayan yeni iletişim coğrafyasında mekân kalıcılığını kaybetmeye başlamıştır. Sassen bu durumu; 'küreselleşme, bilgi akışı, ekonomi ve iletişim artık mekânın varlığını sürdüremeyeceklerdir' şeklinde ifade eder ve küresel ekonomi için mekânın modasının geçmiş olduğunu savunur (Sassen, 1993).

Hızlı ulaşım sanayinin kentten kopmasına aracı olurken, hızlı iletişimin de servisler sektörünün bağımlılığını kaldıracağını savunan yaklaşımlar kentin gelecekte var olma nedenini sorgulatmıştır. Oysa tam tersine finans ile faaliyetler ve özgün hizmetler büyük metropollerde toplanmaya devam etmektedir. Ekonomi uluslararası hale geldikçe merkezi fonksiyonlar yoğunlaşmaktadır. Bu süreç küresel kent kavramının ortaya çıkmasına ve yoğun olarak tartışmaya açılmasına neden olmaktadır (Eraydın, 1996).

Bu süreç aynı zamanda kapitalist sistemin ana hedeflerinden birisi olan mekânın zaman aracılığıyla tahrip edilmesini dolayısıyla mekânsal engellerin daha kolay aşılabilir hale dönüşmesini sağlamıştır. Mekânsal engellerin ortadan kalkması mekânın önemini azaltmamıştır, aksine mekânsal engeller azaldıkça dünya mekânlarının neleri içerdiği ortaya çıkmıştır ve mekânsal farklılıklara duyarlı hale gelinmiştir. Bir mekânın yerel özellikleri, kültürü ve değerleri o yerin küre üzerinde rekabet yeteneğinin artmasını sağlamakta ve küre üzerindeki diğer mekânlara nazaran bir farklılık yaratılabilmektedir.

İstanbul'da ise 1980'li yıllarla birlikte sanayisizleşme süreci arsa fiyatlarının hızla artmasına ve yatırımın ticarete konu olmayan sektörlerle kaymasına neden olmuştur. Devlet, bu dönemde kentsel taşınmazlara yatırım yapmaya başlamış, inşaat sektörüne ve yerel yönetime kaynak aktarımında bulunmuş ve büyük sermaye de kentin yapılanmasından pay alma çabası içine girmiştir. Uluslararası bankaların, otel zincirlerinin, 'uluslararasılaşan' ekonomiye uygun ofis binalarının, alışveriş merkezlerinin ve danışmanlık firmalarının çevrelediği İstanbul kentinin ekonomisinin temeli üretimden hizmetlere ve daha da önemlisi spekülatif, yüksek rant getirici alanlara kaymıştır. Tüm bunlar sermaye birikim alanı olarak kentsel rantlara işaret etmektedir (Özdemir 2005).

3.2.2.1. Alt kentleşme

Hızlı nüfus artışı ve sanayinin gelişmesiyle artan iç göçlerle beraber özellikle geç sanayileşen kentler kontrol altına alınamayan bir büyüme süreci içerisine girmiştir. Bu büyümenin yanı sıra yoğun nüfus baskısı ve yetersiz istihdam sonucu plansız ve çarpık kentleşme problemi de boy göstermektedir. Özellikle erken sanayileşen kentlerde mekânsal ve toplumsal ayrılaşmanın daha belirgin hale gelmesini sağlayan dönem; kentsel dönüşümün bir diğer önemli evresi olan altkentleşme dönemidir.

Kapitalizmle birlikte orta sınıf oluşmuş ve kentleşme hareketleriyle beraber sınıflar arasındaki eşitsizliklerin artması daha da belirginleşip güçlenmiştir. Düşük gelirli kesimin özellikle sanayi bölgeleri çevresine yerleşmek istemeleri üzerine bu bölgelerde gecekondular mahalleleri oluşmaya başlamıştır. Orta ve üst gelir grupları ise cemaatleşme arzusu ile kendileriyle benzer sosyal grupların oluşturduğu yerleşim alanlarını tercih etmektedir. Bu nedenle kent merkezi dışında hızla, benzer toplumsal yapıya sahip grupların paylaştığı, yeni yerleşim bölgeleri kurulmaya başlamıştır. Yerleşim bölgelerinin birbirinden ayrılması toplumsal ayrışmanın mekânsal örgütlenme üzerinden daha da belirginleşmesine neden olmaktadır.

Teknolojinin ilerlemesiyle sağlanan iletişim ve ulaşım alanındaki gelişmeler, sanayinin kentlerin dışına taşınabilmesi için fırsat oluşturmuştur. Bu durum, kent içerisinde sanayinin boşalttığı yerler için yeni planlama kararları alınmasını gerekli kılmaktadır. Türkün'ün bahsettiği gibi, sanayinin kent dışına taşınması sonucu boşalan kent parçalarında geniş metropoliten alanlar oluşmaya başlamış, bu altkentleşme bölgelerine akın eden orta sınıfın boşalttığı eski kent merkezlerine ise düşük gelirli kesimin yerleşmesiyle gettolar oluşmuştur. Kent merkezlerinin eski cazibesini kaybetmesi üzerine bu alanlar, yeniden değer kazanabilmek adına ve neoliberal politikalar beraberinde servis sektörünün kazanç alanlarına dönüştürülmeye başlamıştır. Urry'nin ifadesiyle; 'sanayisizleşme' olarak adlandırılan bir sürecin sonunda bu alanlar 'üretim mekânları' olmaktan 'tüketim mekânları' olmaya doğru evrilmektedir (Kurtuluş, 2005).

Bu durum aynı zamanda savaş sonrası içine girilen krizin aşılması için de önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Sermayenin yeniden değer kazanabilmesi coğrafi engellerin ortadan kalkmasına ve uluslararası dolaşımı sağlayabilmesine bağlıdır, bunun için ise yeni mekânların bulunması veya üretilmesi gerekmektedir. Castells kentsel dönüşümün iki önemli evresini oluşturan metropolitenleşme ve altkentleşmeye dikkat çekmektedir. "Metropolitenleşme, nüfus ve kentsel sermayenin mekânda yoğunlaşmasıdır. Söz konusu yoğunlaşma, üretim araçları, işgücü, tüketim ve kurumsallaşmanın bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Altkentleşme süreci ise; sanayi birimlerinin ve iş alanlarının merkezden uzaklaşmasıyla orta sınıf ve kalifiye işçilerin hareketliliği ile gerçekleşmiştir" (Arslanoğlu, 1998).

Özellikle kent merkezlerinin dünya piyasasında yerlerini alabilme yarışları, kentlerin küreselleşme politikası çerçevesinde yapılan kar merkezli yatırımları sayesinde gerçekleşebilmektedir. “1945’ten sonra savaş ertesinin uzun canlılık döneminde efektif talebi canlandıran temel unsur, Wright’ın modernist anlayışında örtük olarak varolan altkentleşme ve nüfusun ve sanayinin çevreye doğru yayılmasıdır” (Harvey, 1996).

3.2.2.2. Yerelleşme

Küreselleşme üzerine ilk çalışmaları yapanlardan Robertson kavramı, ‘farklı kültürlerin birbirlerine göre konumlarını dikkate alan bir süreç’ olarak tanımlamıştır (Robertson, 1992). “[...] dünya toplumlarının kapitalizmin endüstriyel genişlemesine ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasına paralel olarak ekonomik, politik ve kültürel düzeyde çok yönlü olarak iç içe girdiği ve dünyanın bir ucunda oluşmakta olan olayların, kararların, çalışmaların ve etkinliklerin yöresel ve ulusal sınırlar ötesinde toplumları etkileyebilmesi olarak tanımlanmaktadır” (Sungur,1995).

Giddens ise küreselleşmeyi, “geç modern dönem koşullarının yaşandığı, uzak yerlerin birbirleri ile ilişkilendirildiği, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması” şeklinde ele almaktadır (Giddens, 1994). Giddens’a göre; küreselleşmenin koşulları ile iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler yerelleşmeyi etkileyen temel faktörlerdir. Küreselleşme tüm dünyayı etkilediği gibi yerel farklılıkları da etkilemektedir. Kentler parçalanmış, farklılaşmış mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sermaye hareketleri mekânsal sınırları aşarak yerleri farklılaştırmıştır. Bu yerel farklılıklar ve mekânsal hareketlilik neticesinde bazı yerler ön plan çıkmaktadır (Giddens 1994, Sungur 1995).

Sermaye tüm mekânsal engelleri aşmış, yerküre üzerindeki tüm yöreleri birbirine bağlayan yeni ilişki biçimleri oluştururken, tek tek mekânları birbirinden ayıran özgül niteliklere de daha duyarlı hale gelmektedir. Böylelikle yeni mekânsal hareketlilik biçimleri ortaya çıkmaya başlamış ve mekânları birbirine bağlayan, birbirinden koparan yeni ilişki ve süreçler yaşanmıştır. Mekânsal süreçler kapitalizmin yeniden yapılanmasında temel bir rol oynamaktadır ve mekân sermayenin mantığı çerçevesinde şekillenmektedir (Kurtuluş, 2005).

Küreselleşmeyle beraber sermayenin ulus devlet sınırlarını aşarak tüm dünya üzerinde hareket etmeye başlaması üzerine, kentler bu küresel sermayeyi çekebilmek için sürekli bir yarış içerisine girmişlerdir. Bunun için gerekli altyapının oluşturulması gerekmektedir ve mekân küresel sermayenin mantığında yeniden örgütlenmektedir. Yerel özelliklerinin önem kazanmaya başlamasıyla beraber kentlerin yeniden yapılanma sürecinde yerel farklılıkların ön plana çıkartılması yerelleşme sürecinin en belirgin özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşme sürecinde yerelleşme ve bölgeselleşmeye verilen aşırı vurgunun, ‘özellikle az gelişmiş toplumsal ve kültürel yapılarında etnik özelliklerinin belirgin olduğu ülkeleri siyasal yönden parçalayarak, süper güçlerin egemenliğine sokmak’ isteğinden kaynaklandığı söylenmektedir (Keleş, 2000). Fakat yerel ve kültürel özelliklerin yanı sıra; yöneticilerin, sermaye sahiplerinin, sivil toplum kuruluşlarının, halkın ve devletin de bu yarış içerisinde etkisi büyüktür. İstanbul’un bir dünya kenti olabilmesi için, ilk başta kent yönetiminin yeniden örgütlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle de kent yönetiminden, özel sektöre, sivil toplum örgütlerine kadar kenti oluşturan tüm birimlerin ortak bir strateji içinde hareket etmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

3.2.2.3 Küresel Kent, Dünya Kenti Söylemi

Küreselleşme dönemi ile kentlerin ekonomik ve mekânsal anlamda yeniden yapılandırılması süreci devam ederken 1980’lerin sonuna doğru küresel kent söylemi önem kazanmaya başlamıştır. Dünyadaki pek çok kent bu söylemde yerini alabilmek için gerekli politik kararlar ve altyapı hazırlıkları arayışlarına girmişlerdir. “İlk kullanıldığı tarihten bu yana farklı düşünür ve araştırmacıların çeşitli ifadelerine bakılacak olursa ‘küresel kent’ veya ‘dünya kenti’ kavramında hâkim söylem; küresel ekonominin kontrol, yönetim ve organizasyon merkezi olarak tanımlamaktadır” (Öktem, 2005).

Kavram ilk olarak; Goethe tarafından 18. yüzyılda Paris ve Roma’nın kültürel zenginliğini ifade etmek için kullanılmıştır. İskoç plancı Geddes; dönemin yeni büyük metropoliten alanlarını tanımlamak için kullanmıştır (Gottman 1989, Kurtuluş 2005). Ünlü plancı Peter Hall küresel kenti; dünyanın en önemli ekonomik aktivitelerinin yoğunlaştığı alanlar olarak kabul etmiştir. Cohen ise, küresel kent kavramını yeni uluslararası iş bölümünün merkezi olarak tanımlamaktadır (Cohen 1981, Kurtuluş 2005).

Braudel küresel kent için içinde bulunduğu ekonomik sisteme hâkim olan kenttir der (Braudel 1984, Kurtuluş 2005). Friedmann'a göre ise; küresel kent uluslararası sermayenin yoğunlaştığı ve birikimin gerçekleştiği mekânlardır (Friedmann 1986, Kurtuluş 2005).

Sassen; küresel kentleri sadece kontrol ve yönetim merkezleri olarak değil, aynı zamanda ticaret ve hizmet sektörü ile finansal yeniliklerin üretiminin de gerçekleştiği kentler olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Sassen'e göre, küresel ekonominin yeni organizasyonu, sanayinin özellikle gelişmiş ülkelere desantralizasyonu, finansal aktiviteler ile hizmet sektörünün küresel ölçekte genişlemesini sağlamıştır. Buna paralel olarak üretimin ve finansal piyasaların küresel ölçekte genişleyen ağının kontrol ve yönetim ihtiyacının, küresel kentleri oluşturduğunu ileri sürmüştür (Sassen 1991, Kurtuluş 2005).

Friedman'a göre; kentin dünya ekonomisine eklemlenme biçimi ve bu süreçteki mekânsal fonksiyonlar kentte oluşan yapısal değişiklikleri etkilemektedir, kentte meydana gelen söz konusu yapısal değişiklikler de küre üzerindeki kentler arasında hiyerarşik ilişkilerin oluşmasına neden olmaktadır. Kentsel hiyerarşi sisteminde yer alan kentlerin sayısı oldukça azdır. Bu kentlerin küresel kent veya dünya kenti seçilmelerini sağlayıcı temel kriterler şunlardır;

- Sermayenin ve üretimin kontrol edildiği merkezler olmaları,
- Üretime ilişkin buluş ve teknolojilerin geliştirildiği merkezler olmaları,
- Bilgi akış sisteminde uzmanlaşmış organizasyonel yapıya sahip merkezler olmaları,
- İmalat sektörünün önemli bir kısmının desantrilize edildiği, onun yerini dünya ölçeğinde iş yapan firmaların, dünya ekonomisine etki eden borsaların, haberleşme, emlak, pazarlama ve sigorta şirketlerinin aldığı merkezler olmaları,
- Finans kurumlarının, uluslararası organizasyonların, önemli üretim faaliyetlerinin ve çok uluslu şirketlerin yönetim birimlerinin yoğunlaştığı merkezler olmaları,
- Ulaşım açısından önemli üstünlüklere sahip merkezler olmaları,
- Bütünsel kapitalist güç ilişkilerinin ve buna bağlı olarak ekonomik, politik ve kültürel ilişkilerin kontrol edildiği merkezler olmalarıdır.

(http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=163)

Esnek birikim sürecinin mekânsal boyutta açığa çıkması ‘dünya kentleri’ kavramı ile anlatılmaktadır. ‘dünya kentleri’ bütünsel kapitalist ilişkilerin, güç ilişkilerinin ve buna bağlı olarak iktisadi, politik, ideolojik ve kültürel ilişkilerin kontrol edildiği merkezler olarak karşımıza çıkmaktadır (Ercan 1996, Kurtuluş 2005).

Küresel kent söyleminde yer alabilmenin ilk koşulu neoliberal politikaların takip ediliyor olmasıdır. Neoliberalizmin iktisat politikalarının iki temel önermesi olan piyasaların deregülasyonu ve özelleştirmeye bağlıdır. “Bu ilke çerçevesinde mevcut kamu işletmelerinin zaman içinde özel sektöre devredilmesi amaç olarak benimsenmiş, geçmişte kurumsal düzeyde sanayileşme sürecinde etkin rol oynayan planlama fikrinden vazgeçilmiştir” (Boratav, 1993).

Hill ve Kim’e göre, küresel kent piyasa merkezli bir ekonomik model yansıttığından bütün kentler için kullanılamamaktadır (Hill ve Kim 2000, Öktem 2005). Küresel kent söyleminde yer alabilmesi için kentin, yerel, ulusal, uluslararası firmaların ve piyasaların merkezi olabilmesi önem taşımaktadır. Bu nedenle kentler, neoliberal politikalar çerçevesinde kentin finans merkezine dönüşmesi için büyük firmaların ve sermayenin dikkatini çekecek şekilde yeniden yapılandırma sürecine girmişlerdir. Bu süreç içerisinde uygulanan çeşitli plan ve politikalar aynı zamanda kentsel rantı arttırmayı da hedeflemektedir.

“Küresel kent söyleminde ekonominin ve kentlerin yeniden yapılandırılma sürecinde uluslararası firmalar baş aktör, uluslararası ticaret, finans işlemleri ise temel dinamikler olarak tanımlanmakta, ulus devletin, yerel hükümetin, uluslararası organizasyonların ve elit grupların rolleri ise göz ardı edilmektedir” (Kurtuluş, 2005). Oysaki küresel kent söylemi gücünü uluslararası ve yerel elit gruplarından almaktadırlar. Yeni mekânsal oluşum tarihsel süreç içinde inşa edilmiş politik ekonomi içinde güçlü sınıfların çıkarlarıyla şekillenmektedir (Kelly, 1997).

Sonuç olarak, kentin kapitalizm ile başlayan yeniden yapılanma süreci küreselleşme dönemi ile günümüzde de devam etmektedir. Modernleşmenin bir aracı olan küreselleşme politikalarının başında gelen kentleşme olgusu ise kentin, sürekli olarak yeniden yapılanmasını gerekli kılmaktadır. Yeniden yapılanma sürecinde yaşanan değişimler; ekonomik, politik ve sosyal yapının ortak etkileşiminin ürünüdür.

Kapitalizmde ve onun gelişmiş ekonomik biçimi olan küreselleşme döneminde mekân sermaye hareketleri doğrultusunda yeniden örgütlenmekte ve yapılanmaktadır. Bir başka ifadeyle; küresel sermayenin dolaşım hızını ve kârlılığını arttırmak için kentler yeniden yapılanmak üzere yeni mekânlar yaratmaya ve değişmeye devam etmektedir. Kentler, sermaye birikiminin dönüşüm alanları iken birikimin kaynağı olmaya doğru gelişmektedir.

3.2.2.4. Metropolleşme

Metropolitan alanlar, kentlerin belli bir doygunluğa ulaşmaları sonucu, yeni bir ekonomik, sosyal ve mekânsal örgütlenme şekli olarak çıkmışlardır. Metropoller, küreselleşmeye beraber çok yönlü iktidar ilişkileri ve küresel sermayenin toplandığı ve buradan tüm dünyaya yayıldığı yerlerdir. Gökğür; metropolleşmeyi, beşeri ve maddi zenginliklerin en önemli yerleşmelerde toplanmasını izleyen ve tüm gelişmiş ülkelerde görülen bir süreç olarak tanımlamıştır. Bu süreç globalleşme ve dünya ölçeğinde iş bölümünün yoğunlaşması sonucu ortaya çıkarken; değişik ve geniş hizmet pazarı, yüksek seviyede altyapı ve donatı imkânları, ulusal bağlantılar sunabilecek kentsel yerleşmeleri gerekli kılmakta ve bu yerleşmeler arası rekabeti arttırmaktadır (Gökğür, 2008).

Simmel'in ifadesiyle, bireysel bağımsızlık ile bireyselliğe yönelik ihtimamın tarihsel konumu sorgulandığında, metropol; dünya maneviyatı tarihine tamamen yeni bir hiyerarşi düzeni deruhte etmektedir. Simmel, metropolün oluşum sürecini insanın toplum içerisindeki yeri ve değerinin arayışlarının tarihsel süreç içerisindeki ortak bir sonucu olarak görmektedir (Simmel 1996).

18. yüzyıla baktığımızda bireyler kendilerini politik, tarımsal, sendikasal ve dinsel karakterli sınırlamalarla dayatılan, adil olmayan eşitsizlikler karşısında bulmuşlardır. Bu sınırlamalar sonucunda ortaya çıkan özgürlük ve eşitlik arayışları beraberinde, 18. yüzyıla özgü bir liberal idealizm getirmiştir. Ayrıca 19. yüzyılda Goethe, Romantizm ve ekonomik işbölümü vasıtasıyla oluşan yeni idealizmle, bireyler artık tarihsel bağlarından sıyrılarak kendilerini birbirlerinden ayırt etmek istemeye başlamıştır. İnsanın değerlerinin taşıyıcısını, artık 'genel insanoğlu' değil, insanın nitel eşsizliği ve ikame edilemezliği oluşturmaya başlamıştır. Zamanımızın dışsal ve içsel tarihi, bireyin toplum içindeki rolünün tanımlanmasında bu iki tarzın mücadelesi içinde yol almaktadır. Bu mücadele ve uzlaşma alanını metropol sağlamaktadır (Simmel 1996, Lynch 1996).

Metropolitan alanların mekânsal örgütlenmesine baktığımızda kolay erişilebilirlik ön plandadır ve mekânın okunabilir olması önemlidir. Kapitalizm ile başlayan kentleşme hareketlerinin en belirgin özelliği olan kentlerin işlevsel alanlara ayırarak planlanması anlayışı yerine kent ulaşım ağı çerçevesinde büyümeye başlamıştır. Lynch metropol modeli tanımında, bir metropol biçiminden beklenen en önemli iki hedefin; ulaşılabilirlik ve okunabilirlik olduğunu savunur. İletişimin bireysel kontrol altından kesinlikle çıkmaması gerektiği ve insanların birbirleriyle kendiliğinden ilişkiye girebilmelerini de sağlayacak bir ortam arzu edildiğini vurgular. Seçme özgürlüğü ve iletişim ağıyla ilgili bu hedeflerin yanı sıra ‘görüntülenebilir’ olması metropolde aranan pek çok estetik amaçtan ilk akla gelendir. Görsel yönden canlı ve iyi bir şekilde yapılanmış olması beklenir. Şehri bir araya getiren parçalar ayrı ayrı hemen göze çarpmalı ve birbirlerine uyum içinde bağlanmalıdır (Lynch, 1996).

Metropol alanların gelişiminde en önemli etken sermaye hareketleri olmuştur. Simmel’e göre ‘metropol daima para ekonomisinin merkezi olmuştur’ ve bir başka ifadeyle; ‘para ekonomisi metropolde başattır’. Soja ise; metropolitan alanların, küreselleşen sermayenin ve bunun beraberinde getirdiği yeni toplumsal, ekonomik, kültürel ve politik durumların mekânı olarak öne çıkmakta olduğunu vurgular (Soja 2002, Yırtıcı 2005). Neoliberal politikalar çerçevesinde devam eden ekonominin yeniden yapılanma sürecinde sermaye akışını kolaylaştırmanın ve hızlandırmanın asıl amaç olması, mekânsal organizasyonunun gelişimini de bu doğrultuda etkilemiştir. Mekânlar sürekli yenilenen ihtiyaçlar ve talepler karşısında değişime açık; kontrollü bir sermaye akışı için ise çok merkezli bir yapılanma anlayışında gelişmelerini sürdürmüşlerdir. Metropol kentlerde, hizmet ve finans sektörleri kentin merkezinde yoğunlaşırken, sanayi birimleri daha çok kentin dışına taşınarak altkent bölgelerini oluşturmaktadır. Konut alanları ise kent merkezinden uzak ancak ulaşımın kolay sağlanabileceği alanları tercih etmektedir. Bu doğrultuda metropol kentler saçaklanarak, çok merkezli yapıda gelişmelerini sürdürmektedir.

Lynch’in ifadesiyle; günümüz metropolleri yaşamak için ideal bir çevre sunmamaktadır. Kontrolsüz bir gelişim, hızlı büyüme ve değişim, çabuk eskime ve tutarsızlıklar metropolü çok yıpratmıştır. Dolaşım tıkanmış, büyük bir çaba gerektiren ve çok zaman alan bir hale gelmiştir. Özellikle açık alanlara olmak üzere ulaşılabilirlik, düzensiz bir hal sergilemektedir.

“Şehrin sunduğu imkânların kullanımında bir dengesizlik hâkimdir ve zamana ayak uyduramayan bu imkânlar gün geçtikçe eskimektedir. Bir yandan farklı sosyal grupların temsil ettiği ikamet alanları arasındaki sınırlar gittikçe koyulaşırken, bireyin kendine uygun bir ev seçebilme özgürlüğü de daralmaktadır. [...] Şehir herhangi bir karakterden yoksun, karışık, gürültülü ve yaşanması zor bir görünüm arz eder. Bir diğer taraftan ise metropolde yaşamın getirdiği ekonomik ve sosyal avantajlar öyle büyüktür ki bu problemleri göz ardı edilebilir kılmaktadır” (Lynch, 1996).

3.3. Kent Olgusu ve Kamusal Alan İlişkisi

Kamusal alan, Aydınlanma Dönemiyle birlikte toplumun ortak çıkarları etrafında şekillenen bir araya gelip seslerini duyurabildikleri devlet ile toplum arasında bir ara alanı oluşturmaktadır. Sennett’e göre, 18. yüzyıl kentleri kamusal düzenin sağlanabilmesi için tutarlı bir kültürün şartlarını oluşturmaktadır ancak bu yüzyılın sonunda patlayan büyük devrimler ve modern zamanlardaki ulusal sanayi kapitalizminin yükselişi kamusal ile özel olana ait düşüncelerin temel bir değişim geçirmesine neden olmuştur.

19. yüzyıl kapitalizminin etkisiyle sermayenin coğrafi sınırları yok ederek yarattığı dünya üzerindeki yeni dolaşım şekli ile yaşanan kamu düzenindeki ve denetimindeki aksaklıklar bireylerin kendi kendini koruma kaygısı yaşamaya başlamasına neden olmuştur. Bunun neticesinde ise toplum kamusal alandan denetim ve kontrolün arttığı özel alana geri çekilmeye başlamıştır. Sennett bu durumu, ailenin kamusal olmayan bir alanın merkezi olmaktan giderek uzaklaşması; kamusal alandan daha yüksek ahlaki değerler taşıyan, salt kendi başına bir dünya, idealize edilmiş bir sığınak haline gelmesi ve neticesinde ise büyük şehirlerdeki kamusal alana değer biçmek için kullanılan bir ahlaki kıstas haline dönüşmesi şeklinde açıklamıştır. Ayrıca insanların aile ilişkilerini bir ölçüt olarak kullanarak, kamusal alanı aydınlanma çağında olduğu gibi sınırlı bir toplumsal ilişkiler kümesi gibi görmek yerine, kamusal yaşamı ahlaki bakımdan sefil bir yaşam olarak görmeye başladıklarını ifade etmiştir (Sennett, 1996).

Modern toplumun sanayi kapitalizminin yükselişyle başlayan hızlı kentleşme ve sanayileşme hareketleri sosyo-politik ilişkilerin yeniden düzenlenmesine neden olmuştur. Sanayi devrimiyle birlikte meta üretimi ve taleplerin artmasıyla ticari aktiviteler hız kazanmaya başlamış ve tüketim alışkanlıklarında büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Tüm bunların yanı sıra ulaşım, iletişim ve yapı teknolojilerinin de gelişmesiyle kapalı kamusal alanlar önem kazanmaya başlamıştır ve böylelikle yeni tüketim kültürü kapalı kamusal alanlara damgasını vurmuştur.

Lefebvre'nin ifadesiyle, sosyal-politik çelişkiler mekânsal olarak gerçekleşir ve mekânsal çelişkiler toplumsal ilişkilerdeki çelişkileri eyleme dönüştürür. Bir diğer deyişle; mekânsal çelişkiler, sosyal politik çıkarlar ve güçler arasındaki çelişkileri 'yansıtır'; bu çelişkiler yalnızca 'mekânda' açıklıkla ortaya çıkar ve 'mekânsal' çelişkiler halini alır (Lefebvre, 1991). Üretim ve tüketim biçimlerinin yeniden şekillendiği, ekonomik, politik ve sosyal ilişkilerin yeniden yapılandığı bu süreç, kentlerin dönüşümünü ve yapılanmasını etkilediği şekilde kamusal alanın değişimini de etkilemiştir. Sennett; kapitalizm ve kamusal coğrafya arasındaki etkileşimin iki yönde geliştiğinden bahsetmiştir. Bunlardan birinin; kamudan aileye geri çekilme, diğerinin ise; kamusal görünüş konusunda ortaya çıkan yeni bir kafa karışıklığı olduğunu ve bu karışıklığın her şeye rağmen kâra dönüşebilen bir kafa karışıklığı olduğunu vurgulamıştır (Sennett, 1996).

Küresel ölçekte serbest pazar ekonomisinin belirlediği rekâbet koşulları içerisinde dünya kentleri uluslararası sermayeyi çekebilmek için büyük ölçekli kentsel projeler yoluyla birbirleriyle yarışmaktadırlar. Doğan'ın ifadesiyle, kentler yarışan yerellikler içinde bir işletme ve kâr sağlama aracına dönüşürken, kamusal alanlar kenti yönetenler tarafından bir güç ve rant aracı olarak görülmekte ve özellikle metropol alanlarda 'işletmecilik araçları' olarak kabul edilmektedir (Doğan 2001, Gökğür 2008).

Bilsel ise; günümüzde kent topraklarının küresel ölçekli ekonomik rekabetin hem nesnesini hem de aracını oluşturduğunu savunmaktadır. Uluslararası ve yerel sermaye gruplarının yatırım alanını oluşturan yeni dünya kentleri bugün serbest pazar ekonomisinin sınır tanımaz egemenliği altında daha önce görülmemiş boyutlarda hızla dönüşerek başkalaşmaktadır (Bilsel, 2004). Metropol kentlerin serbest pazar ekonomisi altında gelişimi, sermaye gruplarını daha da güçlendirirken, alt gelirli grupla arasındaki uçurumu daha da arttırmıştır.

Bu durumun mekânsal yansıması, kentlerin farklı gelir gruplarının dağıldığı alanlara ayrılarak planlanması şeklinde karşımıza çıkmıştır. Kentin mekânsal ve toplumsal bölünmüşlüğü neticesinde toplumda bireylerin bir araya gelebilecekleri herkes tarafından paylaşılabilen kamusal alanlar yerini her kesimin kendi içinde erişebildiği ve kullanabildiği parçalı kamusal alanlara devretmiştir.

Serbest pazar ekonomisi çerçevesinde kentlerin tüketim ve yatırım mekânlarına dönüşmesi mimarlığın tüketim nesnesi, planlamanın ise tüketim aracı olarak kabul görmesini desteklemektedir. Geliştirilen projeler kullanıcıdan ziyade tüketim kültürünün arz ve talebi doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Kamu-özel sektör arasındaki ilişkiler ve siyasi politikalar kamusal alanların kâr merkezli yatırımlara doğru değişmesine neden olmuştur. Kamusal alanda toplumsal katılım yerini toplumsal ayrışma mücadelesine bırakmıştır. Kamusal alanların hızla özelleştirilmesi ile alışveriş merkezleri, özel turizm yapıları, eğlence merkezleri gibi tüketim mekânlarının kamusallıkları sorgulanmaya başlamıştır. Günümüzün yeni kamusal alanları olarak adlandırılan bu tüketim mekânları, artan rekabet ortamı içerisinde çoğu zaman tüketici talebini de aşacak şekilde geliştirilerek yapılanmaya ve kent içerisinde yerlerini almaya devam etmektedir. Bu tür yatırımlar planlamada alınması gereken bazı önlemlerin göz ardı edilmesi durumunda kentlerin tarihi değerlerini tehlikeye atmaktadır.

Dünya metropollerini gerçek anlamda metropol yapan coğrafi mekandaki büyüklüklerinden çok barındırdıkları karmaşıklık, çeşitlilik ve etkinlik yoğunluğu ile küresel ölçekte çekiciliklerini arttırarak sürdüren tarihi merkezlerdir. Kentin ve kentselliğin sürdürülmesi kent merkezinin çok katmanlı dokusunun ve kamusal mekânlarının varlığı ile doğrudan ilişkilidir (Bilsel, 2004). Kentler metropolleşme sürecinde yeniden yapılırken kamusal alanlar da kentlerin yeniden yapılanma süreciyle birlikte değişmektedir. Turizm odağı, merkezi iş alanı yaratma çabaları neticesinde uygulamaya konan bazı büyük çaptaki projeler kentin tarihi değerlerini hiçe sayabilmekte kentin kolektif belleğinin yok edilmesine neden olabilmektedir. Bunun neticesinde ise, kentin ve toplumun mekânsal yansımasını oluşturan kamusal alanın anlam ve içerik olarak içinin boşaltılması kolaylaşmaktadır.

4. İSTANBUL'UN VE BÜYÜKDERE AKSI'NIN FİZİKSEL VE SOSYAL ANALİZİ

4.1. İstanbul'un Siyasi ve Ekonomik Gelişimi

İstanbul ilk önemli yapısal değişimini 19. yüzyıl batı sanayi kapitalizminin ortaya çıkmasıyla beraber yaşamaya başlamıştır. Bu yüzyılın başında, temel ekonomisi büyük ölçüde tarımsal üretime bağlı olan Osmanlı İmparatorluğu hala feodal düzenini korumaktadır. Sanayileşme hareketlerinin çok az görülmesine karşın bulunduğu konum itibariyle batıdaki sanayi ülkelerinden oldukça etkilenmektedir. Osmanlı toprakları hammadde kaynağı olarak, sanayileşen ülkelerle kurduğu ilişkiler sonucunda fiziksel ve toplumsal değişiklikler yaşamak durumunda kalmıştır. Kurtuluş'un da bahsettiği gibi, İstanbul'un dünya ticaretinde bir ara-liman kenti olması nedeniyle önemli bir ticari sermaye birikimi sağlamış ve bu birikim sayesinde kent, batıdaki gelişmeleri geriden de olsa takip etme fırsatı bulmuştur. Bunun sonucunda modernleşmenin ve batı kapitalizminin önemli yansıması olan sanayileşme ve kentleşme hareketleri, Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da da etkilerini göstermeye başlamıştır. Aynı zamanda artan nüfusun da etkisiyle modern kent planlamaları ortaya çıkmış, kentte modern ve geleneksel dokunun bir arada hâkim olduğu bir mekânsal örgütlenme oluşmaya başlamıştır. Tekeli'nin ifadesiyle; "Osmanlı kentleri, batının sanayi kentleri niteliğini taşımamakta ama önemli yapısal değişiklikler geçirmeye başlamaktadır" (Tekeli, 1980).

Bu yapısal değişiklikler Erken Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Tekeli; Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin batılı ama batının denetiminden bağımsız bir ulus devlet kurmak için mekânsal değişimlere önem vermiş olduğundan bahsetmektedir (Tekeli, 2000). Bu nedenle, 19. yüzyılın ilk dönemlerinde yaşanan zayıf mekânsal değişimler, yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerini, radikal modernleşme hareketlerine bırakmıştır. Bilgin; devletin üstünlüğü ve hâkimiyeti ile aynı zamanda bu durumdan etkilenen kamusal alandaki değişimlerin bir yansıması olarak karşımıza çıkan imar modernleşmesinin; Osmanlı'nın son dönemlerindeki 'çekingen' kısmi uygulamalarının yerini, cumhuriyet döneminde; kesintisiz, bütünlüklü radikal bir çehreye bıraktığını vurgulamaktadır (Bilgin, İ.).

Kasaba'ya göre modern kent; çevre değiştiğinde, bireylerin davranışları da değişen çevreyle birlikte biçimleneceğinden, araçsal bir işlev kazanmaktadır (Kasaba, 1997). Erken Cumhuriyet dönemindeki kentleşme ve modernleşme hareketleri, toplumsal bilinci oluşturacak ulus devletinin kurulmasında, bir araç olarak kullanılmaya başlanmış ve bu durum radikal mekânsal değişimlerle sağlanmaya çalışılmıştır. Habermas'ın, modern toplumda kamuoyunun biçimlenmesini sağlayan merkezi bir alan olarak tanımladığı kamusal alan ise bu değişim süreci içerisinde hem sahne hem de aktör olarak yerini almaktadır. Tekeli'nin ifadesiyle; 1920'lerden itibaren başta başkent Ankara olmak üzere pek çok kentte modernleşme hareketleri başlamış ve bu hareketler cumhuriyetin ilk zamanlarında siyasi ve ekonomik düşüş dönemi yaşayan İstanbul'da düşük bir hızda da olsa devam etmiştir (Tekeli 1994).

Cumhuriyetin ilk yıllarında payitahtlığının sona ermesiyle, nüfus yoğunluğunu, ticari birikimini ve siyasi kimliğini de büyük lde kaybeden İstanbul, 1929–1930 dünya ekonomik bunalımından da oldukça etkilenmiştir. Bunun sonucunda da, 1930'larda devlet dış ticarete olan müdahalesini arttırmış, yerli sanayinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar başlatmıştır. “1929 ekonomik bunalım sonrası her ülke kendi içine kapanmış, otarşik büyüme modelleri yaygınlaşmış, dünya ticareti birden küçülmüş, ikili anlaşmalarla ve kliring sistemi ile yönetilmeye başlamıştır. Batı kapitalist sistemi, savaş sonrasında bir daha böyle bir duruma düşmeyecek bir uluslararası düzen kurmak istemektedir. Bu düzen hem ekonomik bunalımları nleyebilmeli hem de uluslararası ticaret hacmi arttırılmalıdır” (Tekeli, 2004).

Tekeli'ye göre; Türkiye, 1–23 Temmuz 1944'te başkan Roosevelt'in çağrısı üzerine 44 ülkenin de katıldığı, ekonomik düzen için iki temel kurum olan; Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)'nin önerildiği Bretton-Woods Anlaşmasını kabul ederek batı kapitalist sistemi içinde yer alacağının ilk göstergesini vermiştir. Böylelikle Türkiye, siyasi alandaki tarafsız, ekonomi alanındaki dışa kapalı tutumundan vazgeçerek, batı kapitalist sistemde yerini alabilmek için, batı bloğunun ekonomik ve siyasal koşullarını yerini getirmeye hazır hale gelmiştir.

“Türkiye savaş öncesinin dış siyasetinde tarafsızlık, ekonomik ilişkilerinde de dışa oldukça kapalı otarşik olarak büyümeye çalışan bir ülke olmaktan çıkıp Batı Bloku içinde yer almaya çalışan, bunun için bu blokun ekonomik ve siyasal koşullarını uygulamaya açık bir ülke haline gelmektedir” (Tekeli, 2004). Başkent olma özelliğini kaybeden İstanbul, ikinci dünya savaşı sonrasında benimsenen yatırım politikaları çerçevesinde kentteki sanayileşme hareketlerinin başlamasıyla önemli ekonomik, siyasal ve toplumsal değişimler geçirerek sanayinin başkenti olma yolunda ilerlemeye başlamıştır. Kentteki sanayileşme hareketlerine ek olarak hızlı nüfus artışıyla birlikte tarımsal toprakların kırsal nüfusu besleyememesi ve geleneksel tarım ekonomisinin çözülmesi üzerine, kente yapılan iç göç artmıştır.

Büyük çaplı göç ve nüfus artışı nedeniyle İstanbul’da yaşanan hızlı kentleşme sürecinde kontrolsüz, ruhsatsız yapılaşmanın yanı sıra yapsatçı mantığında anlık çözümler kentin dokusunda büyük değişiklikler meydana getirmiştir. Bu durum, gecekondulaşma ve çarpık kentleşme problemlerinin doğmasına neden olmuştur. Gecekondulu olgusu ortaya çıktığı yıllardan günümüze kadar sürekli bir nitelik değiştirerek yasal ve politik etkiler altında apartmanlaşmaya dönüşüm sürecine girmiş ve sanayinin yayılmasını takiben yeni alanlara yayılmaya başlamıştır (Suher, Ocakçı, Karabay, 1996). Bu yapısal dönüşüm karşısında, kentte ‘modern’ ve ‘geleneksel’ sektörler ikili bir yapı oluştururken, konut alanları farklı gelir gruplarının buldukları ‘spontan’ çözümlerle ve her dönemin kendine özgü güç ilişkileri içinde biçimlenmektedir. (Kurtuluş, 2005).

Gecekondulaşma ve çarpık kentleşmenin yanı sıra, özel otomobil kullanımının artmasıyla önemli altyapı ve trafik problemleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle 1950’lerin ikinci yarısından itibaren bu problemlere çözüm aramak ve Menderes’in batılı metropol kimliği kazandırmak adına uygulamaya koyduğu imar hareketleri sonucunda kentin görünümü hızla değişmeye başlamıştır. Geniş bulvarlar, ana merkezler, ulaşım arterleri, çok katlı apartmanlar şehrin dokusunu büyük ölçüde değiştirmiştir. Batı ülkelerinde bir asırlık bir sürece yayılan kentleşme ve sanayileşme süreci İstanbul’da bunun yarısından da az bir sürede hızlı bir yıkım ve göç dalgası olarak kendini göstermiştir.

1950'lerin ikinci yarısından itibaren imar faaliyetleri hız kazanmıştır. Tekeli'ye göre tüm bu sanayileşme, nüfus artışı ve göçün yol açtığı problemlere çözüm bulabilmek ve kentleri siyasal yatırım olarak kullanabilmek için Adnan Menderes'in uyguladığı imar operasyonlarıyla Türkiye modernitenin ilk kez yıkıcı yönüyle karşılaşmıştır (Tekeli, 2000).

1960'ların sonuna gelindiğinde İstanbul sanayi üretiminde Türkiye'nin başlıca merkezi haline gelmiştir. Kamu yatırımları ve özel kesimlere sağlanan bazı imtiyazlar neticesinde yabancı yatırımcının da dikkatini çekmeyi başaran İstanbul'da bir taraftan sanayi patlaması yaşanmakta diğer bir taraftan ise devam eden ulaşım ve altyapı gibi yatırımlar sayesinde sanayi merkezden uzaklaştırılmaya çalışılmaktadır. Sanayinin kent merkezinin dışına taşınması, boşalan yerlerin ne olacağına dair yeni planlama kararlarının alınmasını gerekli kılmıştır.

Türkiye'nin 1930'lardan beri iç pazara dönük devletçi sanayileşme ilkesini terk etmesi (Tekeli, 2000) ve serbest ekonomi politikasının uygulanması üzerine yatırım yapan uluslararası şirketlerin sayılarında da artış yaşanmaya başlamıştır (Dökmeci, 1993). Özal döneminde ANAP İstanbul'u Ortadoğu ve Avrupa'nın uluslararası ticaret, kültür ve finans merkezi yapmayı hedefleyen bir politika takip etmektedir bu nedenle uluslararası sermayeyi çekebilmek için İstanbul'da gerekli altyapının sağlanması ve yapılı çevrenin kurulması gerekmektedir. Küçük yatırımcıların yanı sıra büyük sermaye gruplarının da dikkatini çekmeyi başaran kentte, üretim sektörü ağırlıkta iken, finans sektörünün önem kazanmasıyla, uluslararası bankalar, ticari şirketler, beş yıldızlı oteller yükselmeye başlamıştır (Keyder, 1999). Bu durum karşısında 19. yüzyılda şekillenen tarihi iş merkezi; alan, altyapı ve kamu hizmetleri bakımından yetersiz kalmaktadır. Üretim ve buna bağlı olarak hizmet sektörünün tarihi iş merkezini terk etmeye başlamasıyla; bankalar, sigorta şirketleri, kişi, kurum ve üretici hizmetlerin yönetim yapıları artan hizmet talebini karşılayabilecek alan ve altyapıya sahip, erişilebilirliği yüksek bölgelere kaymaya başlamıştır. Bunun sonucunda ise yeni alt merkezler oluşmaya ve merkezi iş alanının yeri değişmeye başlamıştır.

Kent artık; toplu konutlar, organize sanayi siteleri, yüksek katlı yönetim merkezlerinin ve hizmet birimlerinin bir arada yer aldığı yerleşkeler şeklinde, bölgesel olarak yapılanmaya başlamıştır. Güçlenen tüketim olgusuyla birlikte ortaya çıkan talebi karşılayabilmek adına büyük kentsel yatırımlara yönelinmektedir.

Lüks villalar, toplu konut siteleri, yoğun olarak hizmet ve ticaretin yer aldığı modern iş, eğlence ve alışveriş merkezleri ile kent, teknolojinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde yapısal değişim süreci içerisine girmiştir. Bölgesel olarak gelişimini sürdürmekte olan kentin kamusal alanları yerlerini neoliberal politikalar çerçevesinde 1980'ler itibariyle, çoğunlukla kendi bölgelerinin kullanıcılarına hizmet veren alışveriş ve eğlence merkezleri, rekreasyon alanları gibi kâr merkezli yatırımlara bırakmaya başlamıştır.

1990 sonrasında küresel kent söyleminde yerini alabilmek adına, sanayi sektöründeki yoğunluk yerini hizmet ve ticaret sektörüne bırakmış ve böylelikle kent, hizmet kenti olma yolunda yapılanmaya başlamıştır. Serbest ekonomi politikasının uygulanmaya başlamasıyla uluslararası şirketlerin yatırımları daha da artmıştır. Yabancı sermaye akışı ve yerli sermaye birikiminin yönelimiyle kentteki araziler giderek değer kazanmaya başlamıştır. Bu değer artışı sonucunda da arsa çekici bir yatırım alanı haline gelmiştir (Öztürk, 1997).

Kentin bu çok merkezli gelişimi ve bölgesel yapılanması sonucu, üst ve alt gelir grupları arasındaki fark giderek daha belirgin bir hale gelmektedir. Bu durum son 20 yılda kentin artan istihdam talebine yanıt vermek ve kaçak yapılaşmayı önlemek amacıyla yürütülen çeşitli projelerde de kendini göstermektedir. Kurtuluş'un ifadesiyle, kent bütünlüğünden koparak, farklı sınıflar arasında paylaşılan adalar şeklinde gelişimini sürdürmektedir ve bunun sonucunda ise; modern kente ideolojik anlamını veren 'mekândaki kamusal bütünlük' giderek parçalanmaktadır.

4.2. İstanbul'un Merkezi Yapısının Değişimi

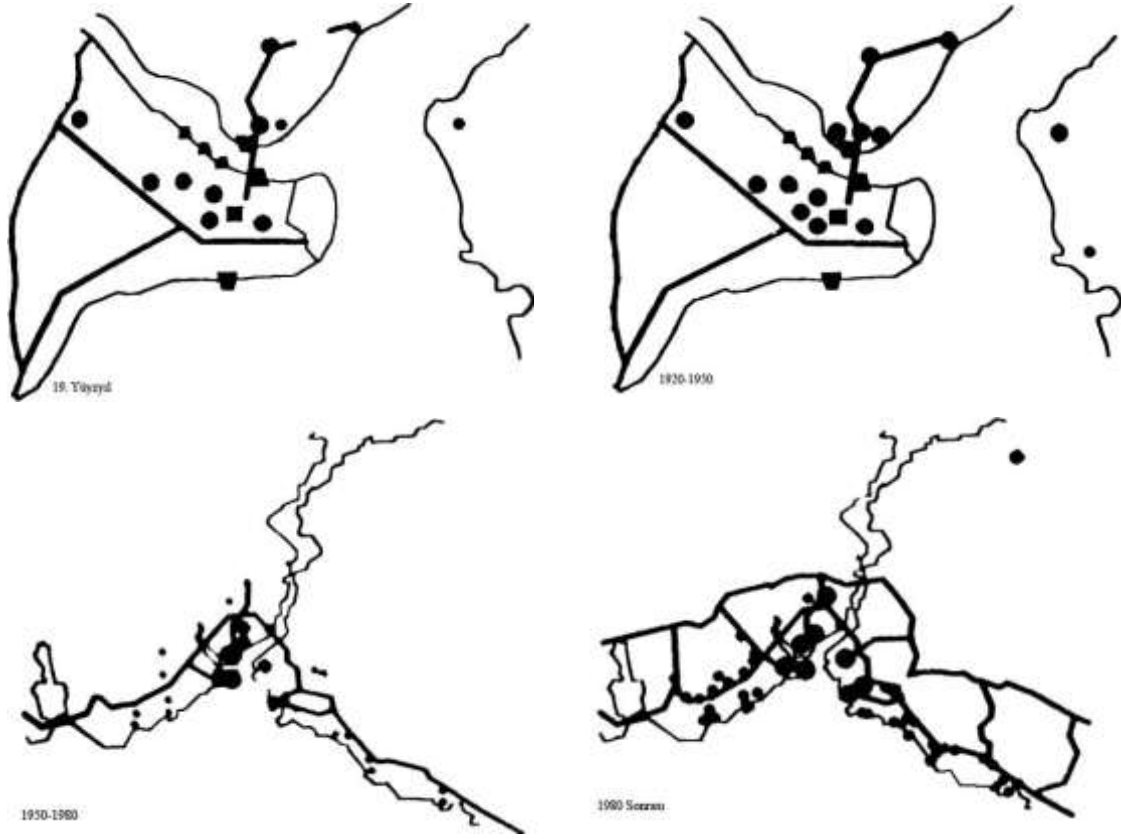
19. yüzyıl itibariyle Türkiye'nin yeni ekonomi politikaları çerçevesinde yaşanan sanayileşme ve kentleşme hareketleri ile buna bağlı olarak ortaya çıkan hızlı nüfus artışı neticesinde kent yeniden yapılanma ve örgütlenme süreci içerisine girmiştir. Yeni işlevsel mekânların ortaya çıkması ve altyapı yetersizlikleri nedeniyle yeni merkezler ve alt merkezler oluşmaya başlamıştır. Yeni mekânsal organizasyonlara yanıt veremeyen eski merkezler zamanla yayılmaya, yeni merkezlerle bütünleşmeye veya dönüşmeye başlamışlardır.

Sermaye için kentsel toprakların önemli bir yatırım aracına dönüşmesi ve bununla birlikte kentsel alanların spekülâtif olarak aşırı değerlenmesi İstanbul kentinin makroformunda ilginç gelişmelere neden olmuştur (Özdemir, 2005). İstanbul'un sanayi kapitalizminde yerini alma çabaları neticesinde merkez ve çevre ilişkileri dönüşümler yaşamaktadır. Kent içerisinde sanayi istihdamının azalıp, hizmet istihdamının yoğunlaşması üzerine boşalan üretim birimlerinin, merkezlerinin yerini yeni iş ve finans merkezleri almaya başlamıştır.

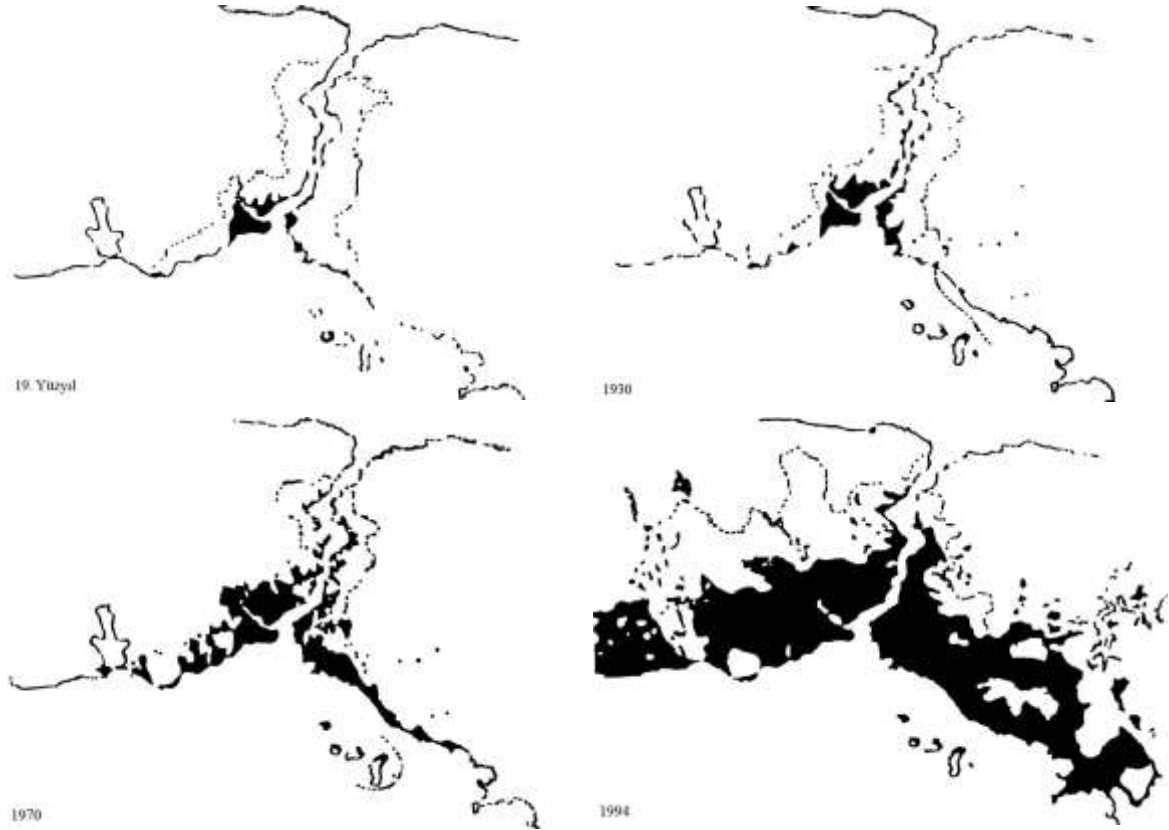
1980'li yıllarla birlikte Türkiye ihracata yönelik liberal büyüme politikalarını benimsemektedir. Bu süreçle birlikte İstanbul kentinin iktisadi tabanı imalat faaliyetlerinden finans ve tüketici hizmetlerine kaymaya ve İstanbul 'küresel' dinamiklere açılmaya başlamıştır. İstanbul'un henüz gelişmekte olan ekonomisinin 'küresel' ekonomik baskılara maruz kalmasıyla beraber değişimin hızı ve doğası bakımından dengesiz gelişme çarpıcı hale gelmiştir (Özdemir, 2005). Bu dengesiz gelişme toplumsal eşitsizlikleri, farklı sınıfların kent içerisindeki dağılımıyla özellikle konut alanlarının yerleşimiyle daha da belirgin kılmıştır.

4.2.1. İstanbul'un Sanayi Merkezlerinin Değişimi:

1950'lerde merkez işlevleri iki alt bölgede (Galata-Pera, Suriçi) 'yoğunlaşım' yayılırken, ulaşım altyapısı ve konut nüfusu açısından maddi altyapıları oluşmaya başlayan Aksaray, Şişli, Beşiktaş ve Kadıköy kendi içlerinde büyüyen birer alt merkez konumundadır (İstanbul 2020 sempozyumu). Aynı dönemde Eminönü yeni ulaşım altyapılarıyla yayılmasını güçlendirirken, Şişli merkezi güney yönünde Taksim, kuzey yönünde ise ulaşım altyapısıyla yaratılmış olan Mecidiyeköy merkezine doğru bütünleşme, yığılma, yoğunlaşma ve yayılma süreçleri yaşanmaya başlamıştır (İstanbul 2020 sempozyumu).



Şekil 4.2. İstanbul Metropolitan Alanında Merkez İşlevlerinin Büyüme-Bütünleşme-Yığılma-Yoğunlaşma Süreçleri (İstanbul 2020 Sempozyumu).



Şekil 4.3. Tarihi Gelişim Süreci İçinde İstanbul'da Yerleşim Alanlarının Dağılımı (Kayra,1990a; İstanbul il Yıllığı,1970) (İstanbul 2020 Sempozyumu).

4.2.2. İstanbul'un MİA'sının Değişimi:

İstanbul merkezi iş alanının ilk nüvesi Bizans döneminde yerleşmenin agorası bugünkü Ayasofya Meydanı'nda bulunmaktaydı. Doğu Roma döneminde konstantinopoliste hipodrom ile Çemberlitaş'ı bağlayan portikli divan yolu daha sonra Beyazıt Aksaray ve Cerrahpaşa'ya doğru uzayarak varlığını sürdürmüştür. 19. yüzyılda İstanbul'un ticaret merkezi Beyoğlu'dur. İstanbul'un kuruluşundan beri liman bölgesi olan Sirkeci-Eminönü ile batı ile sürdürülen ilişkiler nedeniyle dış ticaretin odaklaştığı Galata-Beyoğlu'nun 1846'da Galata köprüsüyle birleştirilmesi kentin o tarihten sonraki ana merkezinin bu yönde gelişmesi için atılan ilk adım olarak kabul edilebilir (Kuban, 1970).

1950'lere gelindiğinde ticaret ve imalat gibi fonksiyonlar Eminönü ve Galata çevresinde yığılmakta, merkezi iş alanı ise; Eminönü, Sirkeci ve Kapalıçarşı bölgesinde yoğunluk göstermektedir. Değişen ekonomik politikalar beraberinde sermaye birikiminin İstanbul'da toplanması ve Suriçi bölgesinin servis sektörünün ilgisini çekmesiyle bankalar, sigorta şirketleri ve büro hizmetleri Galata ve Pera bölgelerine dayanmıştır.

1960'lara gelindiğinde artan yeni fonksiyonel mekânlara ve gelişen yapım teknikleri üzerine talep edilen yeni mekânsal organizasyonlara cevap verebilecek yeterli altyapı ve alana sahip olmaması nedeniyle MİA, tarihi yarımadadan Şişli ve Beşiktaş semtlerin doğru kaymıştır. Kentin doğu yakasında ise Üsküdar ve Kadıköy ana ulaşım aksları boyunca gelişmeye devam etmiştir. Berköz; 1973'te açılan Boğaziçi köprüsü ve çevreyollarının Avrupa ve Asya yakaları arasındaki erişilebilirliği kolaylaştırarak Kadıköy'ün hızla gelişmesine neden olduğunu ve Şişli Beşiktaş ilçelerinde ana arterler boyunca yer alan büroların sayısının çevre yolları sayesinde giderek artmaya başladığını belirtmiştir (Berköz, 1991). 1973'te açılan Boğaz köprüsü ve çevre yolları kentin tarihi yarımadadaki yoğunluğunu kuzeye taşımış ve buradaki açık ve yeşil alanların arazi değerlerini arttırmıştır (Kılınçaslan, 1981). 1975'ten sonra MİA'nı Eminönü'nün büyük bir kesiminde, Fatih'in sınırlı bir alanında, Beyoğlu'nun merkezinde yoğunlaşmış; Şişli, Zincirlikuyu ve Beşiktaş Barbaros Bulvarı'na saçaklanmıştır. Fatih, Kadıköy, Bakırköy, Bayrampaşa, Gaziosmanpaşa gibi yörelerde 1. derecede merkez özelliğine sahip gelişmeler saptanmıştır (İstanbul 2020 Sempozyumu).

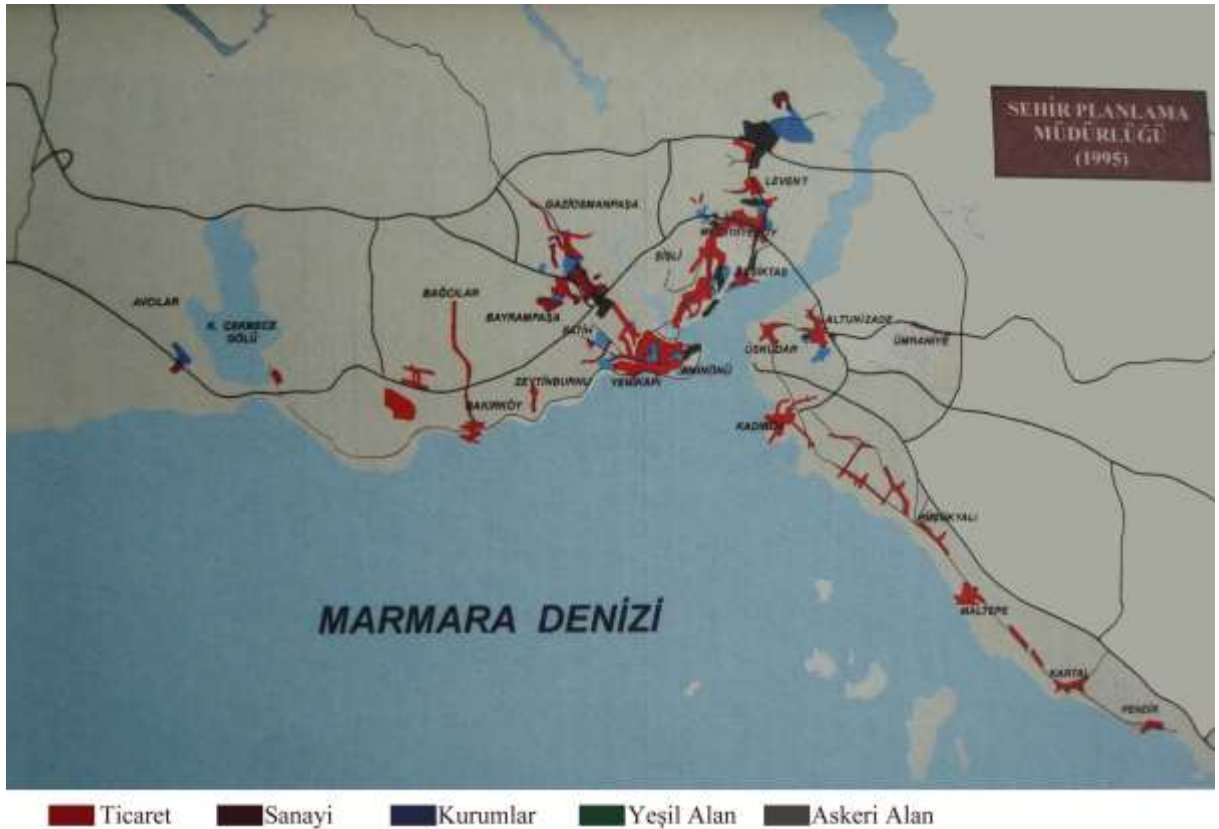
1980 Nazım Planına ve ANAP hükümetinin Essen planına rağmen, Dalan'ın da işaret ettiği gibi büyük sermaye gruplarının baskıları sonucu uluslararası iş merkezi projesi Büyükdere-Maslak aksına kaymıştır (Kilometre 1992, İstanbul 2020 Sempozyumu). Büyükdere Caddesi'nin daha geniş alanlara, daha iyi bir altyapıya, ulaşım olanaklarına ve konuma sahip olması nedeniyle büyük sermaye gruplarının da dikkatini çekmiştir. Avrupa yakasında Taksim, Şişli, Mecidiyeköy, Zincirlikuyu, Levent, Maslak gibi merkezler arasında düğüm noktası oluşturuyor olması; köprüler, çevreyolları ile TEM bağlantı yolu gibi ulaşım aksları sayesinde Anadolu yakasında ise Altunizade ve Kavacık gibi diğer önemli merkezlere kolay erişim sağlanması nedeniyle Büyükdere Caddesi yoğun rağbet görmeye başlamıştır.

1980 sonrası hâkim serbest ekonomi politikaları neticesinde büyük sermaye grupları yabancı sermayeyle ilişkilerini güçlendirmişlerdir. İstanbul'u uluslararası kent yapma girişimleri, finans sektörünün gelişimini gerekli kılmış, bunu desteklemek için ise şirketlerin prestijlerini sergileyecekleri yüksek teknolojiye sahip lüks bina talebi gündeme gelmiştir. Özellikle boğaz köprüleri ve çevre yollarının tamamlanmasından sonra erişimin kolay sağlanması, altyapıya uygun zemine sahip olması ve arazi ihtiyacını karşılayabilecek konumda olmasından ötürü MİA'nı Büyükdere-Maslak aksı üzerine yönlenmiştir ve böylelikle modern ofis ve yönetim yapıları akstaki yerlerini almıştır. Aksta prestijli firmaların yer alması ve gökdelenlerin başarılı bir şekilde satılması arazi spekülasyonunu arttırmış, bu durum arazinin değerini daha da arttırmış ve yeni yatırımlar için teşvik edici olmuştur. İş merkezileri yanısıra otel, konut, alışveriş merkezi gibi fonksiyonlar da eklenmeye başlamıştır.

ANAP'tan sonra Sosyal Demokrat Halkçı Partisi (SHP) İstanbul'un dünya kenti olabilmesi için tarihi dokusunun ve çok kültürlü, çok milletli yapısının korunması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu nedenle Büyükdere Aksı'ndaki gelişmeler İstanbul'un tarihi silüetine zarar vereceğinden ötürü desteklenmemiş, büyük sermaye gruplarıyla karşı karşıya kalınmıştır. Altyapı problemleri, kentin kuzeye doğru bilinçsizce büyümeye devam etmesi ve devletin kısıtlı kaynaklarından faydalanılması gibi sebeplerden ötürü Dalan döneminde başlanan proje çalışmaları durdurulmaya çalışılmıştır (Kurtuluş, 2005).

Refah ve Fazilet partisi dönemlerinde ise İstanbul'un tarihi, kültürel ve doğal değerleri korunarak dünya kenti olması hedeflenmektedir. İstanbul'un küresel kent söylemindeki yerini alabilmesi için gerekli olan uluslararası iş merkezi iş alanının kent merkezi dışında kurulması gerektiği savunulmuş ve bu dönemde de Büyükdere Aksı'nın gelişimi desteklenmemiştir. Ancak ANAP döneminde alınan planlama kararları doğrultusunda aksta gelişim devam etmekte ve aks hızla sanayiden iş merkezlerine doğru dönüşmektedir. Küresel kent söylemi ve sonucunda ortaya çıkan politikalar bu dönemde aksın sosyal ve mekânsal gelişiminde büyük derecede etkili olmuştur. Farklı aktörlerin ve bu aktörlerin çıkarları ve güç ilişkilerinin de bu politikaların oluşmasında etkili olduğu göz ardı edilmemelidir.

1995 yılında İstanbul menkul kıymetler borsasının İstinye'ye taşınması banka ve finans sektörünün Zincirlikuyu-Maslak hattına taşınmasını hızlandırmıştır. Büyükdere Caddesi hizmet ve finans sektörünün dikkatini daha da çekmiş, büyük holdingler ve şirketlerin yer aldığı bir merkeze dönüşmüştür. MİA, Karaköy'den Beşiktaş'a, Şişli'den Zincirlikuyu'ya yayılarak büyümeye devam etmiştir.



Şekil 4.4. Merkezi iş alanı ve alt merkezler

Kaynak: 1995 İstanbul metropoliten alan alt bölge nazım plan raporu, Kurtuluş (2005)



Şekil 4.5. Merkezi iş alanının tarihsel gelişimi kaynak: Kaptan, H. (1993), Kurtuluş (2005)

4.3. Büyükdere Aksı'nın ve Çevresinin Gelişimi

Büyükdere-Maslak aksında ilk değişimler 1938–1949 Lütfi Kırdar belediye başkanlığı döneminde başlamıştır. Bu dönemde ilk olarak Barbaros Bulvarı açılmış ve Zincirlikuyu-Beşiktaş yolu, Dolmabahçe'den Rumelihisarı'na bağlanan yol ve İhlamurdere Caddesi'nin niteliği yükseltilmiştir. Zincirlikuyu-Büyükdere yolu İstinye ve Tarabya bağlantılarıyla bir bulvar olarak yeniden inşa edilmiş, Barbaros Bulvarı ise bu yolun başlangıcı kabul edilmiştir. Bulvarla beraber buradaki yaşam alanı ikiye ayrılmıştır. Cumhuriyet sonrası modern planlamanın ilk örneklerinden olan 1, 2, 3 ve 4 Levent bölgeleri ile bu bölgelerin kurulmasıyla birlikte yoğun istihdam talebinin karşılanamaması üzerine Gültepe, Seyrantepe, Çeliktepe ve Sanayi gibi gecekondu mahalleleri oluşmuştur.

Türkiye'deki modernleşme hareketleri, 1950'lerin başına kadar hala kırsal görünümünü koruyan Büyükdere Aksı'nın ve çevresinin hızlı bir mekânsal örgütlenme sürecine girmesine neden olmuştur. 1950'lere kadar İstanbul'un planlanmasından sorumlu Prost'un istifasından sonra İstanbul'un planlamasını kontrol eden danışmanlar heyeti aksla ilgili iki önemli karar almışlardır.

İlki Levent'te yapılacak olan lüks konut siteleri, diğeri ise aksta yer alacak sanayi kuruluşlarına ilişkindir. Danışmanlar heyetinin akstaki plansız gelişen sanayiye organize etmeyi ve yeni gelen sanayilere yer göstermeyi amaçlayan bir sanayi planı hazırlaması üzerine; Mecidiyeköy, Levent, Şişli, Bomonti çevresi sanayiye ayrılmıştır (Tekeli, 1994).

Sanayinin gelişmesi aksta gecekonduların gelişimini tetiklemiş ve bunun üzerine Gültepe, Seyrantepe, Çeliktepe ve Sanayi mahalleleri oluşmuştur. Diğer taraftan aksın karşı kesiminde, Türkiye Emlak Kredi Bankası, 'Levend' çiftliği arazisinde, 391 evden oluşan bu mahalleyi tesis ve inşa etmiştir (Arkitekt dergisi, 1952). Toplu konut projesi çerçevesinde oluşturulan mahalle 1950'li yıllarda tamamlanmış ve 1. Levent olarak adlandırılmıştır. Konutların yoğun ilgi görmesi üzerine daha büyük villalardan ve bahçelerden oluşan 2. ve 3. Levent bölgelerinin yapımına başlanmıştır. Bölge; sanayi aksına dönüşen Büyükdere Caddesi tarafından, düzensiz ve çarpık kentleşme örneği olan kaçak yapıların bulunduğu ve şehircilik esaslarına göre parsellenmiş toplu konutlardan oluşan iki farklı bölgeye ayrılmaktadır. Böylece bölgede parçalı bütünlük kuran yapılaşmanın temelleri atılmış bulunmaktadır.

1970'lerin sonuna doğru akstaki büyük sermaye grupları ve toprak sahiplerinin genel merkezlerini inşa etme talepleri Nazım Plan Bürosu tarafından kentin kuzeyindeki orman ve havza alanlarının koruma stratejisi nedeniyle reddedilmiştir (Kurtuluş, 2005). 78 onaylı Nazım İmar Planı revizyonunda iş alanı olarak tanımlanan bu alanlar, kamu ve özel sektöre ait genel idare binalarının yer alacağı alanlar olarak tanımlanmaktadır. 1975–1980 yılları arası Turizm Planlaması Çalışmaları çerçevesinde parsel temelli planlama kararları alınmaya başlanmış, turizm ve iş merkezi tanımlamasıyla yüksek katlı yapıların yer aldığı tekil imar adalarının sayısı hızla artmıştır.

1980 öncesi Zincirlikuyu ve Maslak da üretim ve yönetim birimleri bir arada yer almaktadır. Arazilerin ince ve uzun bir yapıya sahip olması birimlerin planlanma ve konumlanma kararlarının alınmasında etkili olmuştur. Yönetim birimleri Büyükdere Caddesi tarafında yer alırken, fabrika ve depolar arazinin arka kısımlarında konumlandırılmıştır.

1974'te Boğaziçi Köprüsü ve çevre yollarının açılması, kentin kuzeye doğru gelişimini tetiklemiştir (Tekeli, 1994). Boğaziçi köprüsünün ve çevreyollarının gittikçe yoğunlaşan trafik yükü karşısında TEM bağlantı yolu yapılmıştır. 1970'lerde Atatürk Havalimanı'nın dış hatlar terminalinin ve 1980'lerin sonunda hafif raylı sistemlerin de hizmete sunulması gibi ulaşım sistemindeki gelişmeler neticesinde kent içerisindeki uzaklık anlayışı bir hayli değişmiş ve bu durum kentin içyapısına ve şekillenmesine büyük ölçüde yansımıştır.

Kentte ulaşım alanındaki gelişmeler beraberinde Boğaziçi köprüsünün inşası ve tarihi yarımada'daki yapıların eskimesi ve altyapı yetersizliği gibi sebeplerinden ötürü Mecidiyeköy'e ulaşan MİA'nı, Fatih Köprüsünün de tamamlanmasıyla Levent-Maslak arasındaki bölgeye kaymaya başlamıştır. Aksın sigorta, banka gibi finans sektörlerinin ilgisini çekmeye başlaması üzerine, buradaki eski sanayi yapıları ve parselleri hızla hizmet birimlerine dönüşmeye başlamıştır. 1980'lerin sonuna doğru Ankara'dan İstanbul'a taşınan çok sayıda bankanın genel merkezleri ve neoliberal politikalar çerçevesinde uluslararası düzeye ulaşmak isteyen firmaların modern büroları arazideki yerlerini almaya başlamışlardır.

Boğaziçi imar koşulları, askeriye'nin varlığı gibi nedenlerden ötürü gelişimi sınırlı olan Levent-Maslak aksında arazi değerleri daha da artmıştır. Ekonomik politikalar çerçevesinde aksın uluslararası finans merkezine dönüştürülmesi çalışmaları daha da hız kazanmıştır. Bu durum; 1980 sonrası bölgedeki fabrikaların büyük bir kısmının yıkılmasına, 1990 sonrasında ise yerlerini; ofis, konut, alışveriş merkezleri gibi büyük çaplı projelere bırakmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra 1980 sonrası dönemde sanayinin bölgeden uzaklaşmasına rağmen çarpık ve plansız yapılaşma devam etmektedir.



Şekil 4.6. 1946 Uydu fotoğrafı



Şekil 4.7. 1966 Uydu fotoğrafı



Şekil 4.8. 1982 Uydu fotoğrafı



Şekil 4.9. 2008 Uydu fotoğrafı

4.3.1. Çeliktepe Bölgesi

“Geç kapitalistleşen ülkelerin, hızlı kentleşme süreçlerinde özgün mekânsal farklılaşmalar olarak ortaya çıkan gecekondu yerleşimlerindeki yeni dönüşümler İstanbul’daki mekânsal dönüşümün bir diğer boyutunu oluşturmaktadır” (Türkün, 2005). Yoğun göç ve nüfus artışı gibi problemler neticesinde ortaya çıkan istihdam talebinin karşılanamaması üzerine oluşmaya başlayan gecekondulaşma, 1980’li yıllardan itibaren kentsel rantta ortak olma aracına dönüşmüştür.

Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlı kentleşme hareketlerinin yarattığı iç göçler ile ortaya çıkan yoğun nüfus artışı kontrolsüz ve düzensiz yerleşme alanlarının doğmasına neden olmuştur. Modernleşme hareketleriyle beraber Levent semtinde yapılması planlanan ilk modern toplu konut projeleri orta gelir grubunu hedef almakta olduğundan burada yaşayan alt gelir grubundakiler, arazilerinin ellerinden alınması üzerine konut ihtiyaçlarını kaçak yapılaşma yoluyla karşılamaya çalışmışlardır. Öktem’in ifadesiyle, Menderes döneminde gerçekleştirilen büyük bulvarlar açmayı hedefleyen kentsel operasyonlar sırasında yerlerinden edilen nüfusun bir bölümünün Gültepe’ye yerleştirilmesi bu semtin gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Öktem, 2005).

Plansız yapılaşma özellikle sanayi mahalleleri çevresinde yoğunlaşmakta ve gelişmekte olduğundan, Büyükdere Aksı’nın hızla sanayi aksına dönüşmesi sonucunda Gültepe ile beraber gecekondu mahalleleri oluşmaya başlamıştır. Seyrantepe, Çeliktepe, Sanayi mahalleleri buradaki diğer plansız ve yasa dışı oluşmuş mahallelerdir. Bu mahalleler genellikle alt gelir gruplarının yaşadığı imarsız ve yasa dışı şekilde inşa edilmiş konut alanlarından oluşmaktadır. Bu nedenle de alt yapı donanımları yetersizdir veya hiç yoktur.

Kentleşme yazınında alt gelir gruplarının yaşadığı, fiziksel açıdan yıpranmış binaların bulunduğu ve kentsel çevre kalitesinin düşük olduğu konut bölgeleri ‘kentsel çöküntü bölgeleri’ olarak adlandırılmaktadır. “Çöküntü bölgesi, kent merkezinde konut ve iş alanları arasında yer alan, fiziksel olarak sağlıksız koşullara sahip, yüksek yoğunlukta toplumun genelinden izole edilmiş insanların ve davranış tiplerinin gözlendiği kentsel mekân olarak tanımlanmaktadır” (Arslanoğlu, 1990). Sanayileşme hareketleriyle artan kente yönelen göçlerin neticesinde kent nüfusunun artması ve bunun sonucunda da konut ihtiyacının karşılanamaması üzerine oluşan bu mahalleler kentin bir nevi çöküntü bölgelerini oluşturmaktadır. Ticaret ve eğlence mekânlarının merkezi iş alanına yakın olmasından ötürü Levent Bölgesi’ne yoğunlaşmaları ve buradaki konut alanlarını dönüştürerek kendilerine yer edinme çabaları karşısında Çeliktepe Bölgesi’nde arsa fiyatlarının daha düşük olmasına rağmen bu bölgelerin tercih edilmeme sebebi gerekli ve yeterli altyapının olmayışdır.



Şekil 4.10. Kanyon’dan görünüş



Şekil 4.11. Çeliktepe Bölgesi konut dokusu



Şekil 4.12. Çeliktepe bölgesi, bina kullanımı



Şekil 4.13. Gültepe Mahallesi’nden Büyükdere Aksı’na bakış

4.3.2. Büyükdere Aksı

1950'lerin başında hâlâ kırsal bir görünüme sahipken, kentleşme ve sanayileşme hareketleriyle birlikte hızlı bir mekânsal değişim süreci içerisine girmiştir. Bu dönemde İstanbul'un planlamasından sorumlu Prost'un karşı çıktığı bölgeye ait alınan iki önemli karar, mimarın istifasından sonra yeniden geliştirilerek uygulamaya konmuştur. Bu kararlardan biri Levent'te lüks toplu konutların yapılması, diğeri ise Büyükdere Aksı'nın sanayiye açılmasıyla ilgilidir. 1966'da 'İstanbul Sanayi Sahaları İmar Planı' ile birlikte Büyükdere Aksı sanayiye ayrılmıştır. İlk büyük otomotiv ve ilaç sanayi kuruluşları Zincirlikuyu-Levent arasında sol tarafta kurulmaya başlamıştır (Sezer 2000, Öktem 2000). Roche, Eczacıbaşı, Philips, Renault-Mais, Deva, Fako, Sandoz vb fabrika ve tesisleri cadde boyunca yer alan ilaç ve otomotiv sanayi kuruluşlarındandır.

1960 askeri darbesi sonrasında, 'Sanayi Alanları Planı' kapsamında Levent'te otomotiv sanayi için bir alan tahsis edilmiştir. Bir süre sonra bu alanın yetersiz kalması nedeniyle Nazım Plan Bürosu Maslak'ta küçük sanayi için büyük bir alan ayırmıştır (Eryoldaş, 2000, Öktem 2005). 1970'lerde ordunun kendisine tahsis edilen alanlardan çekilmeye başlaması üzerine bu alanlar hızla sanayi ve konuta dönüşmeye başlamıştır (Sezer 2000, Öktem 2005). Bu durum büyük yatırımcıların araziye yönelik ilgisini arttırmış, ileriye dönük yatırım amaçlı arazideki yerlerini satın almaları konusunda teşvik etmiştir.

Değişen ekonomik ve siyasi politikalar beraberinde büyük holdingler, finans ve sigorta merkezleri Büyükdere Aksı'na yönelmeye başlamıştır. Kentin iş bölgesinin bu alana kaymasıyla beraber orta ve küçük şirketlerin 1. Levent'e yerleşmelerine karşılık büyük holdingler 2, 3, 4 Levent'in Büyükdere Caddesi'ne bakan kesimlerini tercih etmişler ve yatırımlarını burada gerçekleştirmeye başlamışlardır. 1980'ler itibariyle neoliberal politikalar beraberinde başlayan İstanbul'u küresel kent yapma çabaları, aksın sanayi aksından uluslararası iş merkezine dönüşüm sürecini başlatmıştır. Kentin finans merkezi olabilmesi için Büyükdere Aksı gökdelenler biçiminde yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Sanayi tesislerinin önemli bir kısmının yıkılmasıyla yerlerini daha çok finans ağırlıklı hizmet birimlerinin ve büyük şirketlerin yönetim birimlerinin yer aldığı büyük yatırımlara bırakmışlardır. Sabancı Center, Yapı Kredi Plaza, İş Bankası Genel Müdürlüğü bu gelişmelerin ürünüdür.



Şekil 4.14. Büyükdere Caddesi havadan görünüşü



Şekil 4.15. Levent Bölgesi'nden Büyükdere Aksı'na bakış

4.3.3. Levent Konut Alanı

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde toplumsal bilinç düzeyinde ulus-devlet oluşturma çabaları; mekânsal düzenleme yoluyla yaratılmaya çalışıldığından, 1920'lerde Ankara'da başlayan modernleşme hareketleri 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul'da da etkisini göstermiştir (Türkün 2005, Kurtuluş 2005). 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar kırsal görünümünü korumayı başaran Levent bölgesi, artan kent nüfusunun istihdam talebini karşılayabilmek adına, modern planlama uygulamaları çerçevesinde başlanan ilk toplu konut projesiyle, ilk önemli mekânsal değişimini yaşamıştır. 1. Levent'ten 4. Levent'e semt zaman içinde bölüm bölüm kurulup gelişmiştir. Levent ilk kurulduğu dönemlerde kent dışı bir toplu konut yerleşmesi iken günümüzde yoğun ve merkezi bir kent içi yerleşimine dönüşmüştür.



Şekil 4.16. Umumi vaziyet planı



Şekil 4.17. Levent Mahallesi

Levent'in ilk kısım evlerinin yapımına Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın toplu konut projesi çerçevesinde 1947'de başlanmış ve 1. Levent kısmı 1950'de tamamlanmıştır. Mimar Kemal Ahmet Aru tarafından hazırlanan ilk toplu konut projesiyle 'Levent' çiftliği arazisi üzerinde 391 evden oluşan bir mahalle tesis edilmiştir. Şehircilik esaslarına göre parsellenen mahalle, birçok tipten oluşan tek ve çift katlı, bahçeli ikiz veya tek evlerden oluşmaktadır. Mahallede altı dükkân olan sıra evlerden oluşan bir çarşı, bir sinema yeri ve bir de meydan bulunmaktadır (Arkitekt dergisi, 1952).

Levent'in gördüğü rağbet üzerine daha kuzeyde yer alan daha büyük ve villa tipine daha yakın evlerden oluşan 2. ve 3. Levent konutlarının yapımına başlanmıştır ve yine orta gelir grupları hedeflenmektedir. Daha sonra 1950-1960 yılları arası yapımı tamamlanan 4. Levent ise döneminin lüks villalarının beraberinde ilk kez birkaç katlı apartman tipi yapılardan oluşmaktadır. 4. Levent çarşısı civarında ise daha yüksek ve çok daireli bloklar bulunmaktadır.



Şekil 4.18. Tek evler



Şekil 4.19. İkiz evler



Şekil 4.20. İkiz evler



Şekil 4.21. Çarşı kısmından görünüş

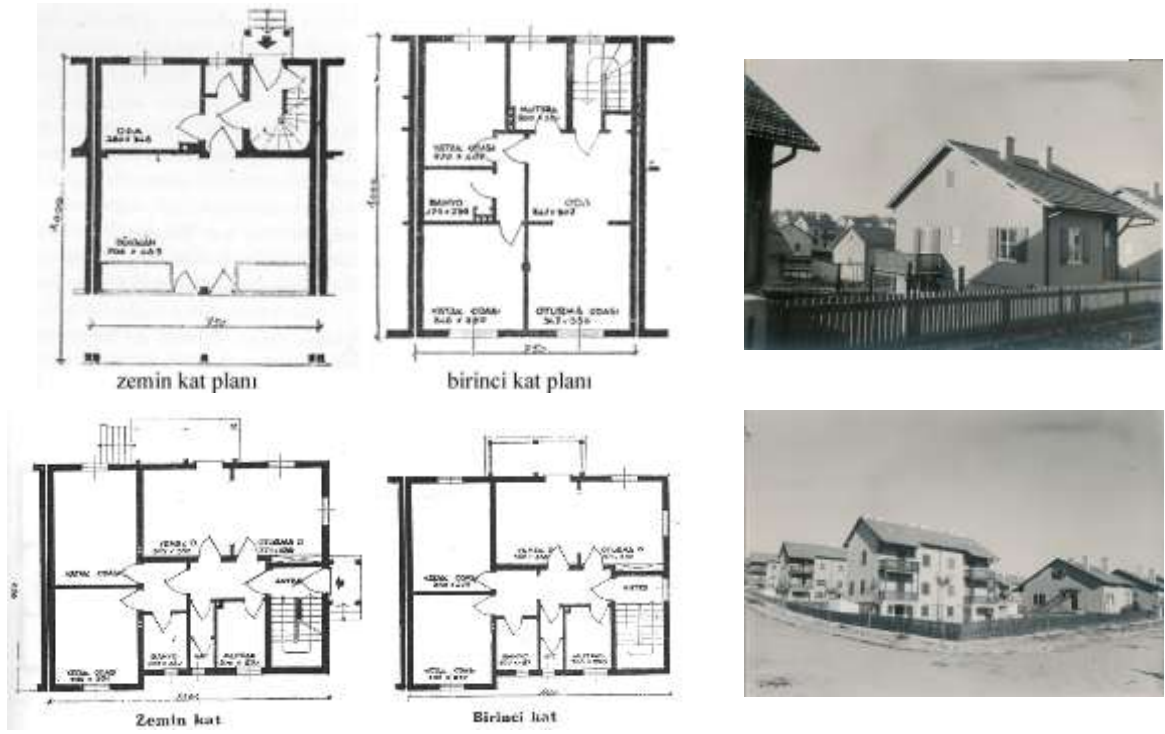


Şekil 4.22. Mahalle kısmından görünüş

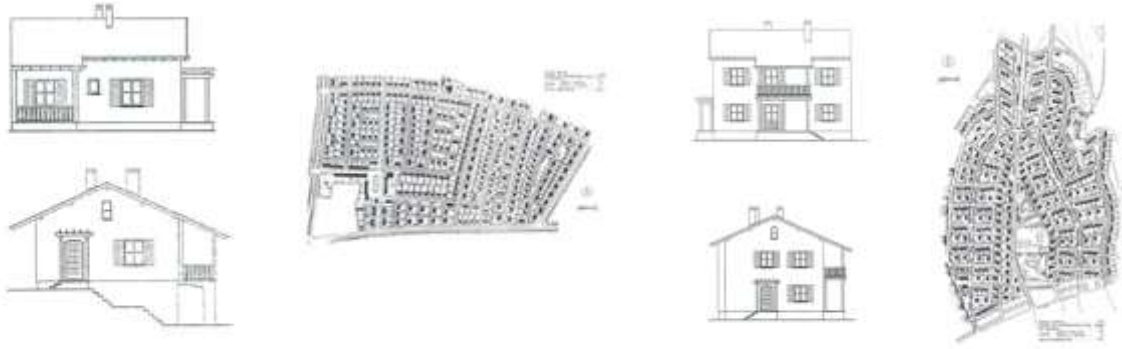


Şekil 4.23. Mahalle kısmından görünüş

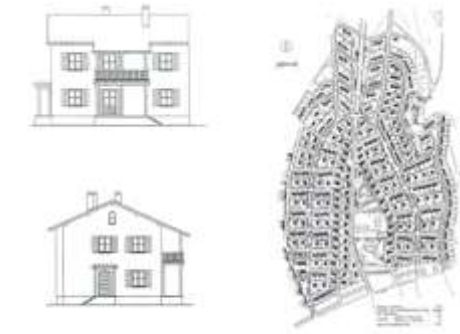
1960'lardan sonra Levent'te yapımına başlanan ve sayıları hızla artan apartman siteleri ve çok katlı konutlarla beraber bölgenin görünümü önemli ölçüde değişmiştir. Kat çıkma izni verilmemesi sayesinde yakın zamana kadar yapıların ve yeşil alanların çok fazla değişikliğe uğramadan korunması sağlanmıştır. Ancak 1980'lerden itibaren konutların üzerine izinli bir kat ve kaçak katların çıkılmaya başlanması üzerine bölge büyük ölçüde değişime uğramıştır. Ayrıca Büyükdere Aksı'nın gelişimiyle beraber Levent'in konut bölgesi olmaktan çok ticaret ve eğlence yapılarının yoğunluk kazanmaya başladığı bir bölgeye dönüşmekte olduğu görülmektedir. Eski konutlar işlev değiştirerek küçük, büyük şirketlerin ve işletmelerin himayesi altında; merkez ofis, hastane, restoran, bar, gece kulübü, otomobil galerisi, butik ve çeşitli ticarethanelere dönüşmeye başlamıştır.



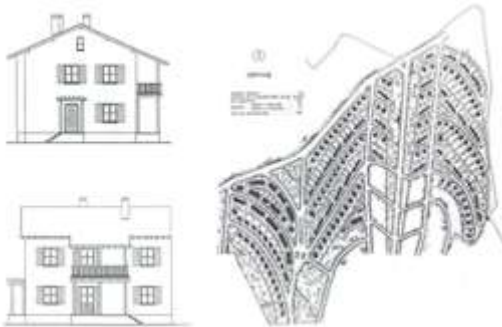
Şekil 4.24. Levent Mahallesi'ndeki konut tiplerine örnekler



Şeki 4.25. 1.Levent Mahallesi-1951



Şekil 4.26. 2.Levent Mahallesi-1952



Şekil 4.27. 3.Levent Mahallesi-1954



Şekil 4.28. 4.Levent Mahallesi-1958

5. BÜYÜKDERE AKSI'NIN VE ÇEVRESİNİN KAMUSAL ALAN İNCELEMESİ

5.1. Büyükdere Aksı'nda Kamusal Alan Oluşturan Alt Bölgeler

Modernleşmenin yansıması olan sanayileşme ve kentleşme hareketleriyle birlikte mekânsal ve toplumsal yapılanma yeniden örgütlenmeye başlamıştır. Tarihsel ve toplumsal mücadeleler sonucunda yaşanan toplumsal değişimlerle beraber ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler mekânın zaman kavramı üzerinden yeniden kurgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Sermaye tarafından şekillenen kent mekânları yeni tüketim kültürünün daha da önem kazandırdığı zaman kavramıyla birlikte yeniden örgütlenmektedir. Kent kalıcı ve bütüncül planlama anlayışını parçacı bütüncül, yapı adaları şeklinde gelişmeye bırakmıştır. Yeni yapılanma anlayışında bireysellik ön plandadır.

Çalışma alanına baktığımızda üç bölgenin de kendi içinde şekillenip geliştiğini görmekteyiz. Modernleşme hareketleriyle beraber kurulan ve kapalı konut sitelerinden oluşan Levent Bölgesi ile bu projenin geliştirilmesiyle birlikte bölgenin sanayileşmesi üzerine oluşan Çeliktepe Bölgesi kendi içine dönük ve kapalı gelişen iki farklı dokuyu oluşturmaktadır. Bahçeli villalardan oluşan Levent bölgesinin kapalı konut adalarının sınırlarını duvarlar, çitler gibi ayırıcı elemanlar oluştururken, Çeliktepe bölgesi ise farklı kat yüksekliklerinde çok katlı bitişik nizam yapılarıyla oluşan sıkışık ve düzensiz dokusuyla çevresinden yalıtılmaktadır. Her iki bölgenin kamusal alanlarının kullanıcılarını çok büyük ölçüde semt oturanları oluşturmaktadır çünkü kamusal alanları oluşturan mekânlar kendi içine dönük parçacı planlama anlayışından ötürü bölgesel aidiyet hissi taşımaktadır.

Küreselleşmeyle birlikte iş hacminin genişlemesi; değişik ve geniş hizmet pazarı, yüksek altyapı ve donatı imkanlarına sahip yeni mekânsal örgütlenmelerin arayışlarına girilmesine neden olmuştur. Sermaye dolaşımında rekabetin artması ve küresel kent söyleminin de etkisiyle iş ve finans merkezi yaratma çabaları Büyükdere Aksı'nın parçacı planlama anlayışıyla gelişmesine neden olmuştur.

Bu yapı adaları bünyesinde ulusal ve uluslararası bağlantılar sunabilecek yerleşkeler ve yapılar barındırıyor olmasından ötürü; global aidiyet hissi vermektedir. Ancak buradaki kamusal alanları oluşturan mekânların kullanıcılarını daha çok kendi çalışanları ve müşterileri oluşturmaktadır ve erişim sürekli kontrolle denetlenmektedir.

5.1.1. Çeliktepe bölgesi

Sık ve düzensiz dokusuyla Çeliktepe Bölgesi'nde insanların karşılaştıkları kamusal alanı oluşturan mekânları sokaklar ve çıkmaz sokaklar oluşturmaktadır. İstanbulun aldığı göç ile beraber hızla yoğunlaşan bölgede küçük bulvarlar, dini yapılar, pazar yerleri ve boş alanlar dışında semt oturanlarının toplandığı kamusal alanı oluşturacak mekânlar bulunmamaktadır.



Şekil 5.1. Ortabayır ve Gültepe Bölgeleri'nde kamusal alan oluşturan örnek öğeler



Şekil 5.2. Ortabayır kamusal alan kullanımı örnek



Şekil 5.3. Ortabayır kamusal alan kullanımı, kesit 1



Şekil 5.4. Gültepe kamusal alan kullanımı örnek



Şekil 5.5. Gültepe kamusal alan kullanımı, kesit 2

5.1.2. Büyükdere Aksı

Büyükdere Aksı'nda kamusal alanı daha çok sermaye ilişkilerine dayalı, tüketim olgusuyla şekillenen mekânlar oluşturmaktadır. Burada kamusal alanı büyük ölçüde hizmete ayrılmış donatılar oluşturmaktadır. Büyük sermaye gruplarının yönetim birimlerinin bulunduğu yapı adalarının kendi çalışanlarına hizmet veren küçük 'ofis parklar' özelleştirilmiş kamusal alanlardır. Aksta yer alan alışveriş merkezleri ise yarı özel kamusal alanlara örnek olarak verilebilir.

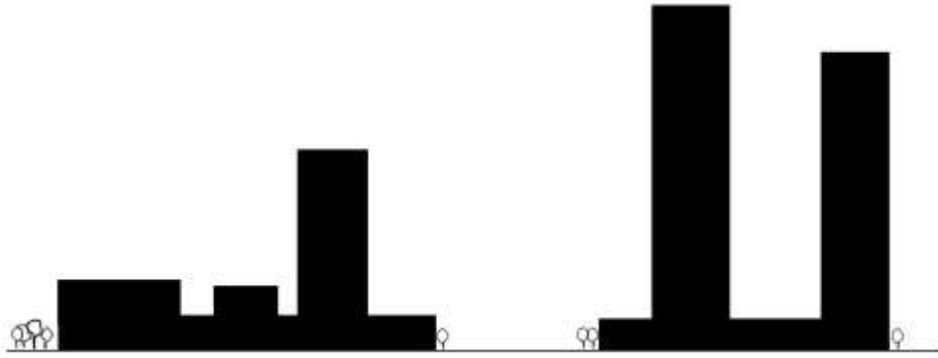
Güvenliğin ön planda tutulmasından ötürü girişlerin kontrollü olduğu kapalı kamusal alanları oluşturan bu mekânlara ulaşımın otomobille rahat sağlanmasından ötürü kullanıcılarını orta ve üst gelir kesimi oluşturmaktadır. Alışveriş ve eğlence merkezlerinin önünde bulunan küçük meydanıklar ile geniş caddeler ve bulvarlar sosyal ilişkiler kurmaya olanak vermese de insanların karşılaştıkları yayaların kentle ilişki kurdukları geçişleri oluşturan açık kamusal alanları oluşturan mekânlardır.



Şekil 5.6. Büyükdere Caddesi'nde kamusal alan oluşturan örnek öğeler



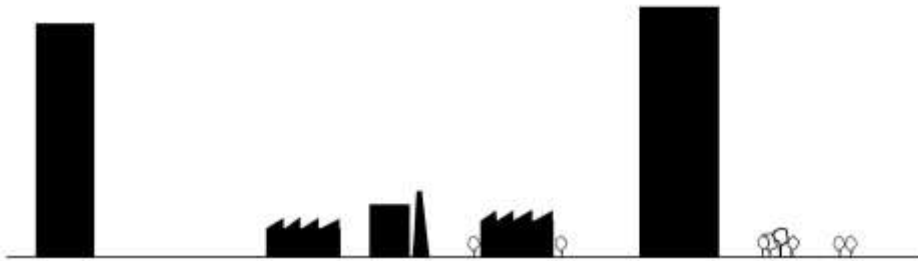
Şekil 5.7. Büyükdere Aksı kamusal alan kullanımı örnek



Şekil 5.8. Büyükdere Aksı kamusal alan kullanımı, kesit 1



Şekil 5.9. Büyükdere Aksı kamusal alan kullanımı örnek 2



Şekil 5.10. Büyükdere Aksı kamusal alan kullanımı, kesit 2

5.1.3. Levent Konut Alanı

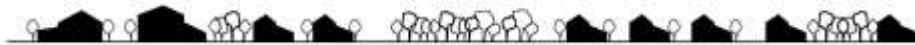
Levent bölgesi kentsel sit alanı olarak belirlenmesi ve toplu konutlarında koruma altına alınması bölgenin silüetini büyük ölçüde korusa da, burada ki konutların zamanla görsel ve işlevsel olarak değişmesinin önüne geçememiştir. Genellikle yol üstü kesimlerde, yapı adalarının yola bakan cephelerinin ticari işletmelere dönüşmesiyle burada kamusal alanı oluşturan sokaklar para ilişkilerine dayalı sosyalleşmekten ziyade hizmet birimlerine ayrılmış mekânlara dönüşmektedir. Bu mekânlar aynı zamanda özel alanla kamusal alan arasında geçiş oluşturmaktadır. Bölge içerisindeki parklar, oyun alanları ise daha çok semt sakinlerinin kullandığı açık alanlardır.



Şekil 5.11. Levent Bölgesi kamusal alan oluşturan örnek öğeler



Şekil 5.12. Levent Bölgesi kamusal alan kullanımı örnek 1



Şekil 5.13. Levent Bölgesi kamusal alan kullanımı kesit 1



Şekil 5.14. Levent Bölgesi kamusal alan kullanımı örnek 2



Şekil 5.15. Levent Bölgesi kamusal alan kullanımı kesit 2

ALAN ÖZELLİĞİ	ÇELİKTEPE	BÜYÜKDERE	LEVENT
Morfolojisi	Açık alanlar	Yarı Açık ve Kapalı alanlar	Açık ve Yarı Açık alanlar
Kamusal alanı oluşturan/(olarak kullanılan) öğeler	Sokaklar, küçük çaplı meydanlar, pazar yerleri, oyun alanları, kullanılmayan boş alanlar	Bulvarlar, caddeler, parklar, trotuarlar, otobüs durakları, meydanlar, sanayi ve ticaret bölgeleri, iş ve alışveriş merkezleri	Sokaklar, bahçeler, büyük park alanları, ticaret bölgeleri, meydanlar
Kullanım	Herkese açık	Kontrollü giriş	Herkese açık / Kontrollü giriş
Kullanıcı	Semt oturanları	Metropol, yakın çevre, çeşitli yerleşmeler	Semt oturanları, yakın çevre, metropol
Ulaşım biçimleri	Farklı biçimlerde erişim	Otomobille kolay erişim, Farklı biçimlerde zor erişim	Farklı biçimlerde erişim
Erişim kontrolü	Yok	Var	Kapalı konut alanlarında var
İşlev	İkamet, karşılaşma alanı, sanayi, ticaret	İş ve finans merkezi, ticaret, alışveriş, eğlence, sanayi	İkamet, alışveriş, eğlence, ticaret, sanayi
Yasal aktörler	Semt oturanları	Yatırımcılar, çalışanlar, müşteriler	Semt oturanları, tüccarlar

Tablo 5.1. Büyükdere Aksı'nda kamusal alanı oluşturan alt bölgeler

5.2. Büyükdere Aksı'nda Kamusal Alan Oluşturan Farklı Mekansal Örgütlenmeler

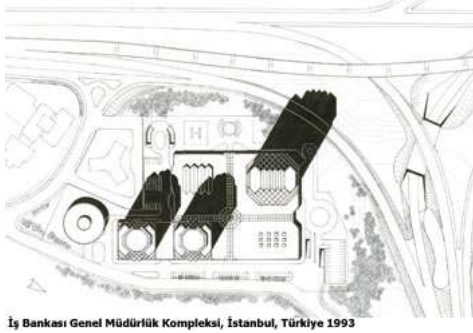
Büyükdere aksı üzerinde yer alan yapılar farklı biçimleri, nitelikleri ve kullanıcılarıyla birbirinden farklı kamusal alanlar oluşturmaktadırlar. Bu yapılar farklı kullanım biçimlerine sahip olsalar da temelde sermayenin akışını hızlandıracak işleve sahiptirler. Tarifledikleri parçalı kamusal alanlar ise, farklı kullanıcı gruplarına hitap etmektedir ancak yine kullanıcıyla kurdukları ilişki aynı temele yani tüketim ilişkisine dayanmaktadır. Trafikle ve yollarla çevrelenen adalar içinde yer alan bu yapıların kamusal-özel ayrımı erişim, ulaşım, yönetici ve kullanıcı gibi kriterlere göre değişiklik göstermektedir. Bu kriterler göz önünde tutularak aks üzerinde farklı kamusal alanları oluşturan mekânsal örgütlenmeler incelenmiştir.

5.2.1. İş Bankası Genel Müdürlük Kompleksi

<p>Proje Adı: Türkiye İş Bankası A.Ş. İstanbul Genel Müdürlük İnşaatı İşveren: Türkiye İş Bankası A.Ş. Yüklenici: TTS (TEPE İnşaat Sanayi A.Ş. - Turner Steiner International S.A./ A.B.D. Ortak Girişimi) Mimari Avan Proje: Doğan Tekeli - Sami Sisa Mimarlık Bürosu Mimari Uygulama Projesi: Swanke Hayden Connell International / A.B.D. Statik B.A. Uygulama Projesi: SEVERUD Associates /A.B.D. BALKAR İnşaat Müh. ve Müş. Ltd. Şti. Ana Sözleşme Bedeli: 138.825.734 ABD Doları Bitiş Tarihi: 2000</p>	
<p>Bina Oturma Alanı: 18 bin 443 m² Arsa Alan: 25 bin 909 m² Toplam İnşaat Alanı: 224 bin m² Kule-1 Yükseklik: 181 m Kule-2 Yükseklik: 117 m Otopark Kapasitesi: 2900 araç</p>	<p>Özel-Kamusal: Özel Alan Açık-Kapalı: Kapalı Kamusal Sınırlar: Büyükdere Caddesi ve yollar Ulaşım: Özel araç ile ulaşım kolay Erişim: Kontrollü, sınırlı İşlevi: İş ve finans merkezi</p>

Tablo 5.2. Türkiye İşbankası Genel Müdürlük yapı künyesi

İş Bankası Genel Müdürlük Kompleksi, Büyükdere Caddesi üzerinde yer alan çevresinden bağımsız olarak bütünlük kuran bir yapı alanı tanımlamaktadır. Yapı adasının çevresi tamamen yollarla ve taşıt trafiğiyle sınırlanmıştır ve yaya ulaşımı neredeyse imkansızdır bu nedenle insanlarla ve çevresiyle ilişki kurmamaktadır.



Şekil 5.16. İş Bankası Genel Müdürlük Kompleksi, vaziyet planı



Şekil 5.17. İş Bankası Genel Müdürlük Kompleksi vaziyet planı 2

Mekânın işlevi sermayenin akışkanlığını arttırmak üzerine kuruludur. Kullanıcı ile mekân arasındaki ilişki ekonomik çıkarlar etrafında şekillenmektedir. Mekânın ölçeği çevresiyle kurduğu ilişkiye göre değil sermayenin gücüne göre belirlenmektedir.



Şekil 5.18. İş Bankası kuleleri kesit



Şekil 5.19. İş Bankası Genel Müdürlük Kompleksi

Yönetimi özel şirketlerin elinde bulunan yapı adası, kullanıcılarını sadece kendi çalışanlarının oluşturduğu, erişiminin dentlendiği, kendi iç kurallarıyla işleyen özelleşmiş bir kamusal alan tariflemektedir.

5.2.2. Metrocity

<p>İçmimari Uygulama Projesi: Doğan Tekeli-Sami Sisa Mimarlık Bürosu Proje Yöneticisi: Dalgün Saklar (DT-SS Mimarlık Bürosu) Statik Projesi: Balkar Mühendislik Bürosu Alışveriş Merkezi İçmimari Projesi Danışmanı: Murat Tabanlıoğlu İşveren: Metrosite A.Ş. Savcı Eker (Genel Müdür) Yüklenici: Yüksel İnşaat A.Ş. Bitiş Tarihi: 2003</p>	
<p>Arsa Alanı: 24 bin 277 m² Toplam İnşaat Alanı: 210 bin m² Konut Alanı: 49 bin 400 m² Konut kuleleri yükseklik: 128.40 m Ofis Kulesi yükseklik: 131.25 m Otopark Kapasitesi: 2100 araç</p>	<p>Özel-Kamusal: Özel Alan Açık-Kapalı: Kapalı Kamusal Sınırlar: Büyükdere Caddesi ve yollar Ulaşım: Özel araç, toplu taşıma Erişim: Kontrollü İşlevi: Alışveriş, konut, ofis</p>

Tablo 5.3. Metrocity alışveriş merkezi

Metrocity çarşı, konut ve büro işlevlerinin bir arada bulunduğu büyük bir yapı kompleksi olarak örgütlenmiştir. Biri büro, ikisi konut olarak kullanılan iki kulesi mevcuttur. Büyükdere Caddesi'nden çarşı kısmına bağlantıyı sağlayan açık alanı, çarşı kısmı ve metro bağlantısı birbirinden farklı kamusal alanları oluşturmaktadır. Kullanıcılarla kurdukları ilişki ve işlev bakımından kamusal alanları farklı biçimlerde tariflemektedirler.



Şekil 5.20. Metrocity yaya bağlantısı

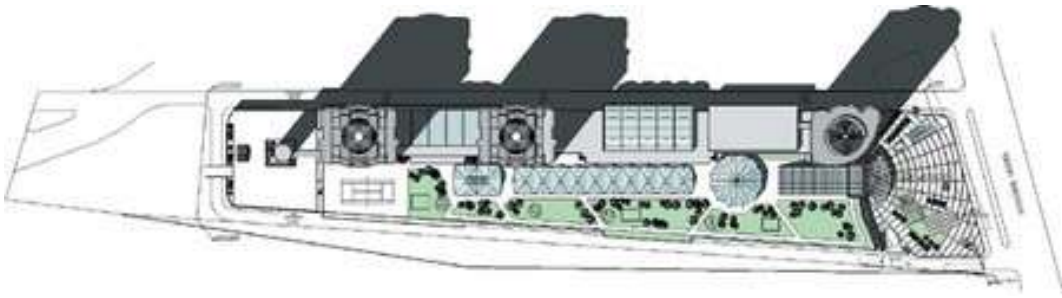


Şekil 5.21. Metrocity içerden bir görünüş

Yapı adasının dışarıyla kurduğu ilişki içeride yeniden tanımladığı kamusal alanın kullanıcılarını, bir diğer deyişle müşterilerini içeriye çekmek temeline dayanmaktadır. Yollarla çevrelenen yapı adası çevresiyle ilişki kurmamaktadır, dışarı önemsizdir, önem kazanan yer iç mekandır.

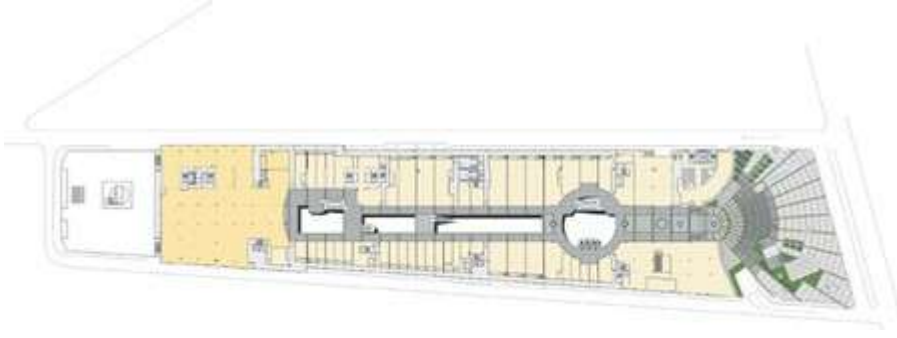


Şekil 5.22. Metrocity görünüş



Şekil 5.23. Metrocity vaziyet planı

Çarşı kısmı yapay ışık ve havalandırma ile insanların dış dünya ile ilişkisinin koparıldığı bir mekânsal örgütlenme ile sadece tüketime dayalı ilişkinin kurulduğu bir kamusal alanı tarif etmektedir.

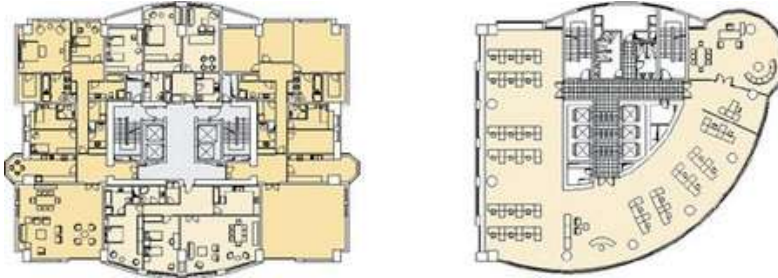


Şekil 5.24. Metrocity plan 1



Şekil 5.25. Metrocity plan 2

Giriş kotunun altında yer alan metro bağlantısı birçok semte açılan ve kente entegre olan önemli bir kamusal alan yaratmaktadır.



Şekil 5.26. Metrocity konut ve ofis planları

Ofis ve çarşı işlevlerinin yanısıra konut işlevini barındıran iki kulesinin bulunması gündüz nüfusu yoğun olan Büyükdere Caddesi'nin gece nüfusunu da hareketlendirecek bir etkiye sahip olması açısından önemlidir.

5.2.3. Kanyon

İşveren: Eczacıbaşı & İş GYO Mimar: Tabanlıoğlu & Jerde Partnership Mühendislik: ARUP Toplam Maliyet: Yaklaşık 200 Milyon \$ Bitiş Tarihi: 2006	
Ofis Alanı: 30 bin m ² Toplam Yeşil Alan: 3 bin 500 m ² Alışveriş & Eğlence Alanı: 37 bin 500 m ² Toplam İnşaat Alanı: 250 bin m ² Mağaza Sayısı: 160 Otopark Kapasitesi: 2300 araç Konut Adedi: 21 farklı tip, 179 konut Konut Büyüklükleri: 80-380 m ² büyüklükler	Özel-Kamusal: Özel Alan Açık-Kapalı: Kapalı Kamusal Sınırlar: Büyükdere Caddesi ve yollar Ulaşım: Özel araç, toplu taşıma Erişim: Kontrollü İşlevi: Alışveriş, konut, ofis

Tablo 5.4. Kanyon alışveriş merkezi



Şekil 5.27. Kanyon gündüz içerden görünüş



Şekil 5.28. Kanyon gece içerden görünüş

Kanyon alışveriş merkezi insanları dış dünyadan koparan yalıtılmış alışveriş merkezlerine karşı bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Yapay aydınlatma ve havalandırma kullanılarak içeride zamanın dondurulduğu kapalı tüketim mekanlarına nazaran sokak alışverişini deneyimini yaşatan açık alışveriş alanı olması düşünülmüştür. Proje kent dokusuna entegre olan ve kamusal alanla birleşerek gelişen bir yaşam modeli sunmayı hedeflemektedir. Mekânın tariflediği kamusal alan biçim değiştirir ancak işlevi yine tüketim odaklıdır ve kullanıcılarını müşteriler dolayısıyla benzer ekonomik gelir seviyesindeki sosyal gruplar oluşturmaktadır.



Şekil 5.29. Kanyon 1. kat planı



Şekil 5.30. Kanyon zemin kat planı



Şekil 5.31. Kanyon bodrum kat planı



Şekil 5.32. Kanyon bodrum 2 kat planı

Konut, ofis ve alışveriş yapıları yapı adası içinde birbiriyle bütünlük kuran alansal ilişkiler tanımlasa da içerik ve işlevlerinin farklılaşması bu yapıların kullanıcılarını birbirlerinden ve kentten mekânsal ilişkiler üzerinden ayırmaktadır. Gündelik yaşam ihtiyaçlarının çok büyük bir kısmının karşılanıyor olması, erişimin kontrollerle sağlanması sosyal örgütlenmenin içe dönük gelişimini destekler niteliktedir.

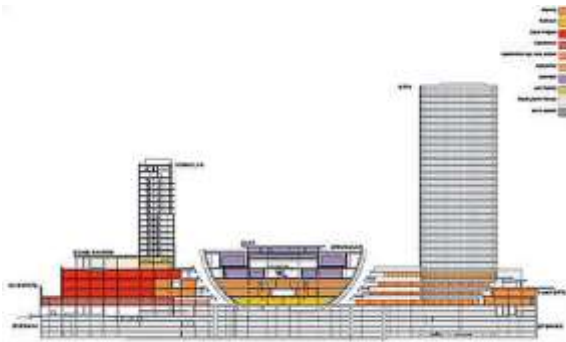


Şekil 5.33. Kanyon planı

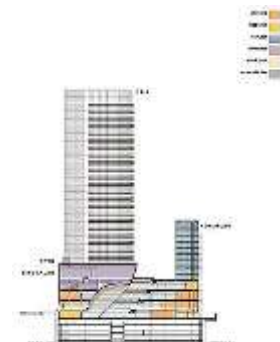


Şekil 5.34. Kanyon ofis planı

Metrocity’de olduğu gibi burada da metro bağlantısı sayesinde Kanyon’un kente açılan pek çok kapısının olması giriş kotunun altında güçlü bir kamusal alan yaratmaktadır.



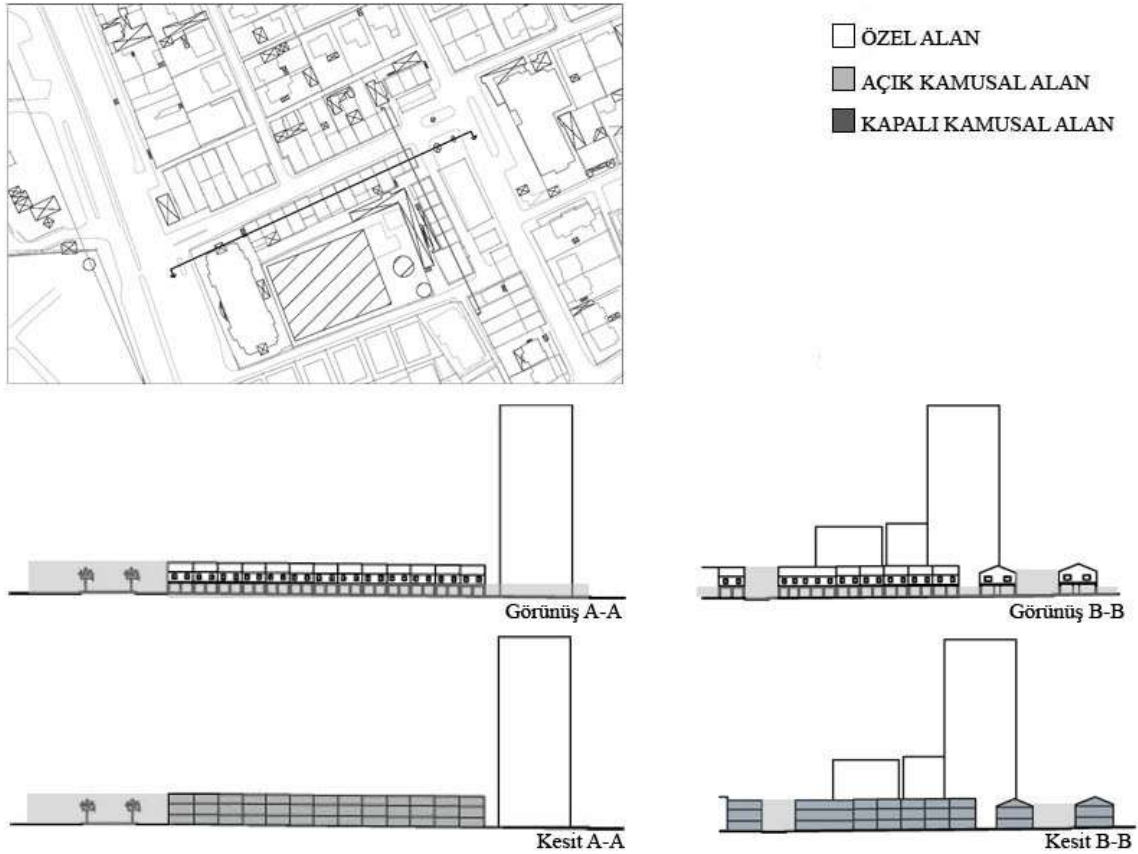
Şekil 5.35. Kanyon kesit 1



Şekil 5.36. Kanyon kesit 2

5.2.4. Levent Çarşısı

Levent çarşısı metro bağlantısı ve çeşitli toplu taşıma araçlarıyla kentin pek çok bölgesine erişim kolaylığı sağlayarak kente entegre olurken, alanın Büyükdere Caddesi'ne bakan cephesinde yapımı devam etmekte olan bir Azeri gruba ait otel inşaatı çarşının caddeye sırtını çevirerek içe dönük bir açık kamusal alan tariflemesini tetiklemektedir.



Şekil 5.37. Levent çarşısı plan, kesit ve görüşler



Şekil 5.38. Levent çarşısı



Şekil 5.39. Levent çarşısı ve yeni yapılan otel inşaatı

Kapalı mekânlardaki fonksiyonların özelleşmesi burada tariflenen kapalı kamusal alanı da özelleştirmekte ve yaya kaldırımları ile sokakların işleyişinin de değişmesine neden olmaktadır. Meydan kısmı ise kimi zaman çeşitli etkinliklerin yapıldığı insanların karşılaştıkları açık kamusal alanları tariflemektedir.



Şekil 5.40. Çarşı



Şekil 5.41. Banka



Şekil 5.42. Meydan görünüş 1



Şekil 5.43. Meydan görünüş 2

	İŞ BANKASI	KANYON	METROCITY	LEVENT ÇARŞI
ULAŞIM	Özel araç	Özel araç, toplu taşıma	Özel araç, toplu taşıma	Özel araç, toplu taşıma, yaya
ERİŞİM	Kontrol var	Kontrol var	Kontrol var	Kontrol yok
SINIRLAR	Trafik, yollar	Trafik, yollar	Trafik, yollar, zincirlikuyu mezarlığı	Trafik, otel, konutlar
İŞLEVİ	İş ve finans merkezi	İkamet, ofis, alışveriş, eğlence	İkamet, ofis, alışveriş	Alışveriş, ticaret, karşılaşma alanı
ÖZEL-KAMUSAL	Özel	Özel	Özel	Özel, kamusal, yarı kamusal
AÇIK-KAPALI	Kapalı	Yarı açık, kapalı	Kapalı	Açık, yarı açık, kapalı

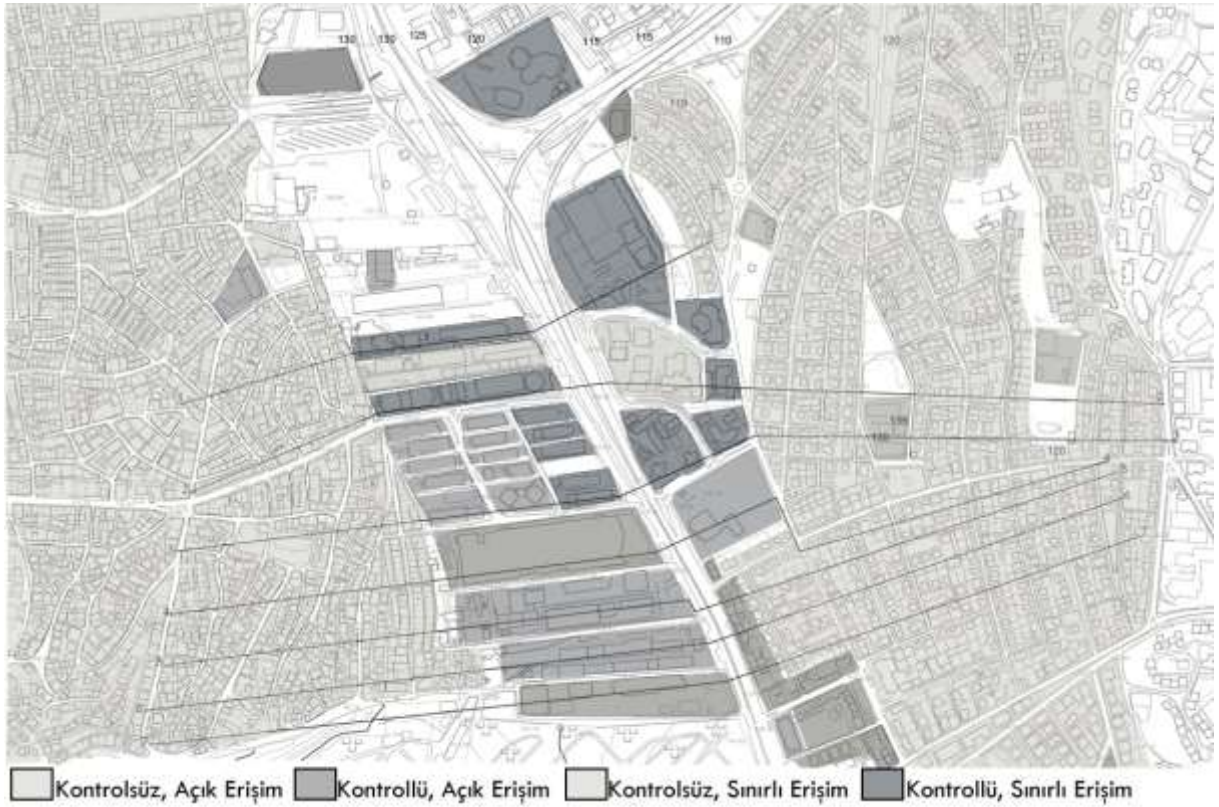
Tablo 5.5. Büyükdere Aksı'ndaki farklı türdeki kamusal alanların tipolojisi

5.3. Büyükdere Aksı ve Çevresinin Mekansal Analizi

5.3.1. Doku



Şekil 5.44. Çalışma alanı yerleşim düzeni



Şekil 5.45. Çalışma alanı kamusal-özel durumu

5.4. Büyükdere Aksındaki Mekânsal ve Toplumsal Ayrışma

Modernleşme öncesi uzun yıllar boyu evrilerek oluşan bütüncül planlama anlayışına sahip kentler modernleşme süreciyle birlikte hızlı bir değişim süreci içerisine girmiştir ve bu değişim günümüzde parçacı ve yersiz planlama anlayışıyla birlikte büyük bir hızla devam etmektedir. Bilgi toplumunda coğrafi engellerin ortadan kalkmasıyla mekânsal farklılıklar önem kazanmaya başlamış ve bu durum küresel ölçekte yerelliğin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Kentlerin sermayeyi kendilerine çekebilmek için girdikleri küresel rekabet ortamı içerisinde mekânsal farklılıklar ortaya koymaları gerekmektedir. Bu nedenle de mekânın yerel özellikleri ve değerleri önem kazanmaktadır. Kentler kâr merkezli yatırımlar beraberinde hızla gelişimini sürdürürken artan sınıfsal katmanlaşma ve toplumsal ayrışmanın mücadelesi mekânsal örgütlenme üzerinden yapılmaya devam edilmektedir. Günümüzde kentler farklı sınıfların yaşam alanlarına bölünerek gelişmekte ve bu alanlar arasındaki sınırların aşılması gittikçe zorlaşmaktadır.

Modernleşmeyle beraber başlayan kentlerin yeniden yapılanma sürecinde, kentlerin kuruluşundan beri var olan toplumsal ve mekânsal ayrışma biçim ve içerik değiştirerek varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Sanayi öncesi dönemde sınıfsal farklılıkların oluşması ve bu farklılıkların mekân üzerinden daha da görünür kılınması din veya ırk gibi etmenlere dayanırken, sanayi hareketleri ve değişen tüketim kültürüyle beraber bu ayrışma sosyo-ekonomik etmenler etrafında şekillenmeye başlamıştır. Kapitalizmle beraber farklı sınıflar ortaya çıkmaya başlamış ve kent farklı sınıfların yaşam alanlarına bölünerek mekânsal ve toplumsal olarak ayrışmaya başlamıştır. Farklı sınıflara ait olan yaşam alanları arasında gözle görünür ya da görünmez aşılması güç sınırlar sınıflar arasındaki iletişimi azaltmakta ve toplumsal ayrışmayı daha da güçlendirmektedir.

Büyükdere Caddesi neoliberal politiklar çerçevesinde hızla İstanbul'un en önemli iş ve finans merkezine dönüşmüştür. Sermaye piyasası bölgenin ve çevresinin mekânsal gelişiminde, sosyal örgütlenmesinde ve dolayısıyla kamusal alanın değişiminde büyük rol oynamaktadır.

Sermayenin yönetildiği Büyükdere Caddesi'nde yer alan merkezi iş alanı Çeliktepe ve Levent semtleri arasında sonradan eklenmiş, tepeden inmiş hissi veren bir mekânsal örgütlenmeye sahiptir. Yeni gelişen iş merkezleri önemli bir ulaşım aksı olan Büyükdere Caddesi üzerinde parçalı bütünlüklü adalar halinde konumlanırken, çevresindeki gelişimini büyük ölçüde tamamlamış Çeliktepe ve Levent semtleri arasında büyük bir sınır, duvar oluşturmaktadır.



Şekil 5.46. Büyükdere Caddesi'nin Levent ve Çeliktepe Bölgeleri arasındaki duvar etkisi

Merkezi iş alanı çevresiyle ilişki kurmamakta ama hem sosyal hem fiziksel açıdan çevresini çok büyük ölçüde etkilemektedir. Büyükdere Caddesi'nin iş ve finans merkezine dönüşmesiyle birlikte Levent'in sosyal örgütlenmesi de değişmeye başlamıştır. Buradaki konutlar hızla ticarete açılmış ve büyük şirketlerin merkez ofisleri için Levent semti cazip bir yer haline gelmiştir. Konutların ticarete açılmaya başlaması Levent eski dokusunu kaybetmeye başlamış; okul, ofis, işyeri, hastane, hayvan hastanesi, lokanta, kafe, bar, gece kulübü gibi işletmelere dönüşen konutların kat yükseklikleri ve cepheleri değişmiştir. Levent çiftliği üzerinde kurulan modern Levent evleri; ilk yapıldığı dönemde orta gelirli kesime hitap ederken zamanla bahçeli lüks villalarıyla daha yüksek gelirli bir sosyal grubun kullanımına geçmiştir.

Büyükdere Caddesi'ndeki gökdelenlerin inşasıyla birlikte mini plazalara dönüşmeye başlayan konutlar ticari firmaların hizmetine girmiştir. Hem işlevsel hem fiziksel değişime uğrayan yapıların yaya yollarıyla birleşerek sokaklara açılması özel ve kamusal ayrımının sürekli değiştiğinin bir kanıtıdır.



Şekil 5.47. Yapısal değişime uğrayan Levent evleri



Banka

Okul

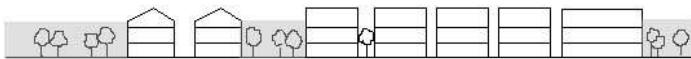
İşyeri

Hastane

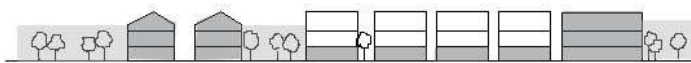
Şekil 5.48. Yapısal değişime uğrayan Levent evleri



□ ÖZEL ALAN
■ AÇIK KAMUSAL ALAN
■ KAPALI KAMUSAL ALAN



1950-1980

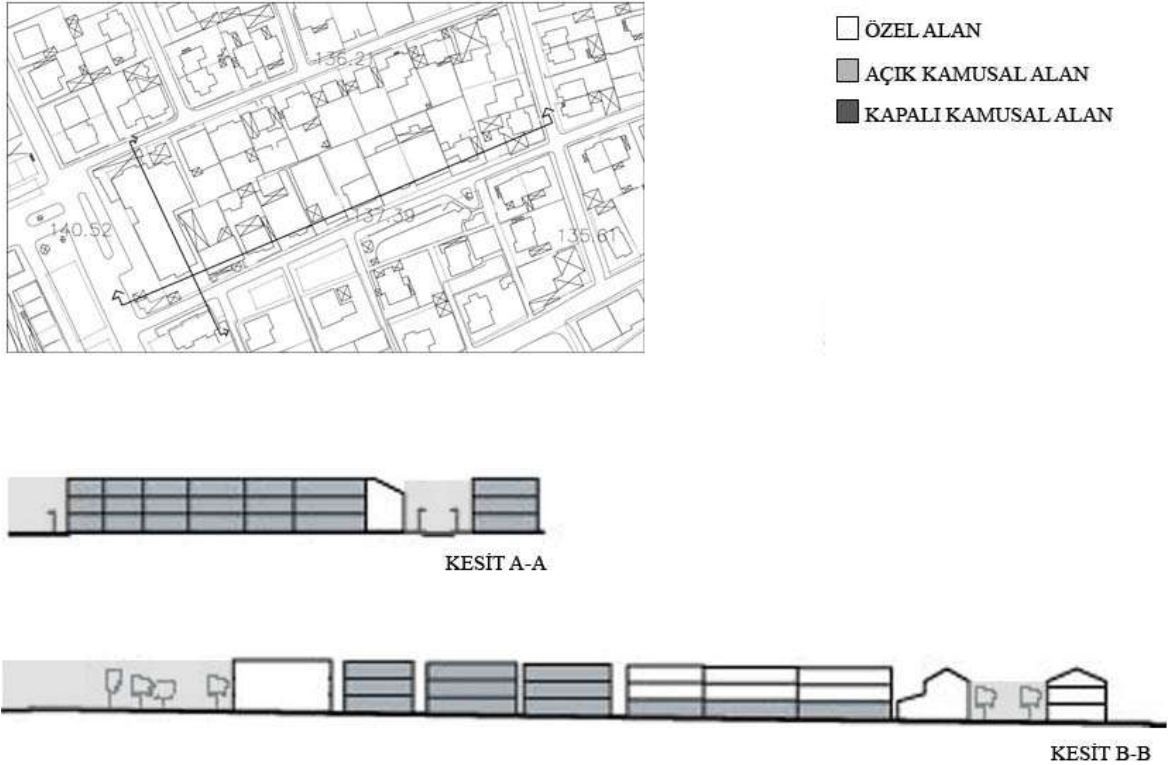


1980 sonrası

Şekil 5.49. Levent evlerinin fonksiyonel değişimini gösteren kesit

5.4.1. Kapalı Konut Adaları

Benzer sosyal grupların paylaştığı yaşam alanlarının gündelik ihtiyaçları karşılıyor olması toplumsal ilişkilerin zayıflamasına ve farklı sosyal gruplar arasındaki sınırların belirginleşmesine neden olmaktadır. Sınırları belli kapalı konut adaları ise yalıtılmış, içe dönük bir sosyal örgütlenme kurmaktadır. Kendi kullanıcılarına açık olmasından ötürü kamusal alanların işlevi değişmeye ve özelleşmeye başlamıştır.



Şekil 5.50. İşlev değiştiren konutların kamusal alan durumunu gösteren kesit

5.4.2. İş ve Finans Merkezleri

Büyükdere Caddesi üzerinde konumlanan büyük sermaye gruplarının yönetim birimlerinin yer aldığı özel yapı adalarının çevresiyle ilişkisi tamamen koparılmıştır. İnsanlarla ve diğer yapılarla ilişki kurmayan yaya ulaşımı neredeyse imkansızdır ve trafikle çevrelenmiş sınırları belli alanlardır. Büyükdere Caddesi etrafında yükselen bu yapılar hem Levent hem de Çeliktepe Bölgeleri için bir duvar etkisi yaratmaktadır. Erişimin sürekli olarak denetlendiği yerlerdir.

Büyük sermaye gruplarının yönetim birimlerinin yer aldığı ofis blokları ve yalnızca ofislerde çalışanların kullanımına açık kamusal alan niteliği taşıyan alanların yer aldığı yapı adalarının yönetimi özel girişimci ve yatırımcılar tarafından sağlanmaktadır. Bu nedenle kamusal alan niteliği taşıyan alanların özelleştiğini ve sadece belli bir kullanıcı kesimine açık olduğunu söylemek mümkündür.



Şekil 5.51. Levent'ten Büyükdere Caddesi'ne bakış



Şekil 5.52. Çeliktepe'den Büyükdere Caddesi'ne bakış

5.4.3. Alışveriş ve Eğlence Merkezleri

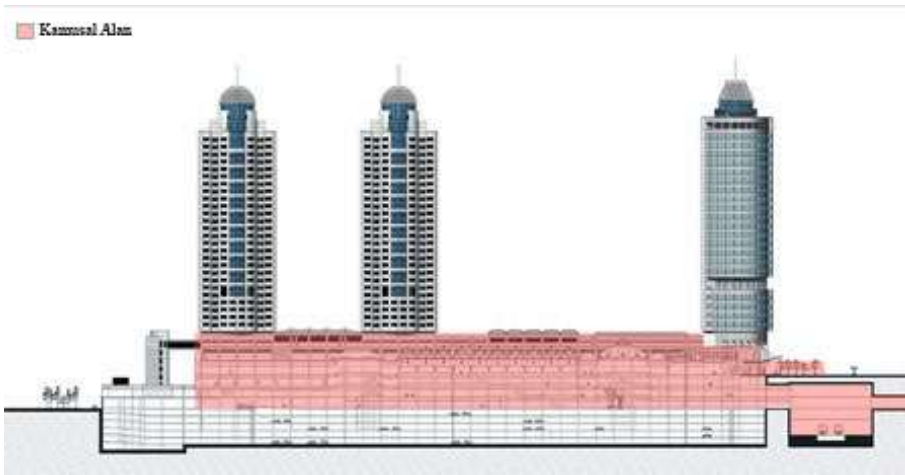
Büyükdere Caddesi üzerinde yer alan karma kullanım projeleri yine çevresiyle ilişki kurmayan, çevresiyle ve kentle değil kendi içinde bütünlük sağlayan bir alansal ilişki tanımlamaktadır. Çok katlı ofis ve/veya konut yapıları Çeliktepe ve Levent Bölgeleri arasında aşılması güç bir duvar etkisi oluşturmaktadır. Trafikle çevrelenmiş bu yapı adalarının cadde üzerinde yaya bağlantısı yok denecek kadar zayıftır. Erişim yine kontrolle sağlanmaktadır. Alışveriş merkezleri herkese açıktır ancak mekân ile kullanıcı arasındaki ilişki tüketim kavramı üzerinden kurulduğundan benzer sosyal grupların paylaştığı alanlardır bu nedenle daha çok benzer sosyal grupların tüketim ve yaşam biçimlerini bir araya getirmektedir.

Çevresiyle kurduğu ilişki ekonomik satın alma gücü ve ulaşım kolaylığı faktörleri üzerinde temellendiğinden buranın kullanıcılarını 'müşteriler' oluşturmakta ve açık alanlar müşterileri iç mekâna çekecek şekilde düzenlenmektedir. Dışarıdaki kamusal alanın biçim ve işlev değiştirilerek içeriye alınması hedeflenmektedir.



Şekil 5.53. Kanyon ve Metrocity vaziyet planı

Metrocity ve Kanyon örneklerine baktığımızda her iki alışveriş merkezinin de Büyükdere Caddesi'ne açılan tek bir kapısı yoktur. Metro bağlantısı sayesinde Taksim'e, Osmanbey'e, Mecidiyeköy'e açılan yukarıdakinden farklı bir kamusal alan bulunmaktadır.



Şekil 5.54. Metrocity alışveriş merkezi kesit

5.4.4. Çöküntü Alanları

Çeliktepe Bölgesi ise düzensiz ve kaçak yapılanması ile belirli bir sosyal sınıfa hitap etmektedir. Yoğun nüfus baskısı beraberinde ortaya çıkan istihdam talebi sonucu ortaya çıkan yapıların çoğu konut olarak kullanılmaktadır. Genellikle zemin ve bodrum katlarda yer alan küçük işletmelerin kullanıcılarını semt sakinleri oluşturmaktadır. Yeterli altyapının bulunmaması nedeniyle bu bölge yatırımcıların şimdilik ilgisini çekmemektedir. Bölgeyle merkezi iş alanının arasında yalnızca kendi çeperlerinden oluşan ama aşılması güç bir sınır vardır.

Merkezi iş alanında yer alan yüksek teknolojiyle donatılı yapıların çeperleri ve yer yer yükselen duvarları Çeliktepe Bölgesiyle arasında bir set oluşturarak mekânsal bölünmeyle birlikte toplumsal ayrışmayı da belirginleştirmektedir. Yüksek duvarlarla çevrelenen sınırları olmasa da yeterli altyapı ve donatının olmayışı, düzensiz sokak dokusu gibi nedenlerden ötürü kendi içine dönük bir sosyal ve mekânsal örgütlenme hakimdir.



Şekil 5.55. Büyükdere Caddesi'nde yer alan yapıların oluşturduğu duvar etkisi



Şekil 5.56. Gültepe'den Büyükdere Caddesi'ne bakış



Şekil 5.57. Çeliktepe Bölgesi konut dokusu

6. SONUÇ

Kentler modernleşme, sanayileşme ve kentleşme hareketleriyle birlikte hızla yeniden yapılanırken kente eklenen yeni fonksiyonlar yeni mekânsal örgütlenmeleri de beraberinde getirmiştir. Kapitalizm ve küreselleşme olgusuyla beraber ekonomik, siyasi ve sosyal yapısının değişmesi ve ortaya çıkan yeni üretim biçimleri ile tüketim kültürü kentlerin yeniden yapılanma ve mekânsal örgütlenme süreçlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Tüm bunların yanı sıra iletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler kentler arasındaki mesafeleri ve sınırları ortadan kaldırmış ve böylelikle kentler küresel ölçüğe taşınmıştır.

Sermayenin uluslararası düzeyde hareket edebilmesi yeni mekânların üretilmesini gerektirmektedir. Bu sebeple; kentsel alanlar önemli birer yatırım aracı haline gelmiş ve kentler küresel sermayeyi çekebilmek için büyük bir rekabet içerisine girmişlerdir. Kentin küresel ekonomiyle daha rahat etkileşime girebilmesi için önündeki prosedürler ve engeller kaldırılmalıdır. Bu nedenle kentler korumacı, içe dönük siyasi ve ekonomik ideolojilerinden kurtularak özel sermayenin yeni yatırımlarıyla beraber gelişmeye devam etmişlerdir. Yönetim işlevlerinin hızla özelleşmesi kent içerisindeki rekabeti de arttırmış kentin kendisi büyük bir rant getirisine dönüşmüştür.

Türkiye’de ise, kentleşme ve sanayileşme hareketlerinin batıdan daha sonra başlaması, ülkenin aynı süreci çok daha kısa sürede yaşaması ve kentleşme hızının sanayileşme hızından daha yüksek olması düzensiz kentleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Kent içerisindeki arsa ve konut sayısının sınırlı olması nedeniyle İstanbul aldığı yoğun göç karşısında istihdam talebini karşılayamamış özellikle kent çeperlerinde ve sanayi bölgelerine yakın kesimlerde gecekonduların oluşmaya başlamıştır.

Modern bir ulus devlet yaratma çabaları Türkiye'deki çoğu kentin yeniden yapılanma sürecine yansımış ve bu dönemde yapılan müdahaleler kentlerin ilerleyen dönemlerdeki gelişimini büyük ölçüde etkilemiştir. 1950'li yıllarda ulus devleti oluşturmada bir araç olarak kullanılan İstanbul Vatan ve Millet caddeleri, Barbaros bulvarı gibi uygulamalarla birlikte modernitenin yıkıcı etkisiyle karşı karşıya kalmıştır. Kentin tarihi eserleri ve dokusu dikkate alınmadan gerçekleştirilen büyük yatırımlar, kentin o dönemlerde sermaye birikiminin aracı olarak kullanıldığının bir göstergesidir.

1980'lere kadar devam eden iç pazara dönük, devletçi ekonomik politikaların ve popülist siyasetin yerini neoliberal politikalarla birlikte ihracata öncelik veren serbest pazar ekonomisinin almasıyla kent uluslararası şirketlerin ve yatırımcıların dikkatini çekmeye başlamıştır. 1980'li yıllarda İstanbul diğer metropoliten kentlerde olduğu gibi küresel kentleri ve küresel sermayeyi çekebilmek için büyük bir rekabet içine girmiştir. Bunun için gerekli olan uluslararası finans merkezi yaratma çabaları hız kazanmıştır. Küresel dinamiklere açılmaya başlayan kent henüz ekonomik gelişimini tamamlamamış olması nedeniyle gelişimin çarpık ve düzensiz olması kaçınılmazdır.

Ekonomik politikalar neticesinde uluslararası finans merkezine dönüştürülmesine karar verilen Büyükdere Aksı merkezi konumundan ötürü büyük sermaye gruplarının dikkatini çekmeye başlamıştır. Taksim, Şişli, Mecidiyeköy, Levent, Maslak, Zincirlikuyu gibi önemli merkezleri birbirine bağlayan olması; Boğaziçi ve Fatih Sultan Mehmet Köprüleri ile E5 ve TEM bağlantı yolları gibi önemli ulaşım kanallarına sahip olması merkezi konumunun değerini daha da arttırmaktadır. Ancak Büyükdere Aksı'nın merkezi iş alanına dönüşmesinde en büyük etmen siyasi ve ekonomik politikalarlardır.

Ekonomik politikalar nedeniyle bir hızlanıp bir aksayan aksı uluslararası finans merkezine dönüştürme çabaları sonucunda Büyükdere Caddesi büyük sermaye gruplarının, holdinglerin, bankaların yönetim birimlerinin yer aldığı önemli bir merkezi iş alanına dönüşmüştür. Aks'ta yer alan eski fabrika yapılarının bir bölümü yıkılarak yerlerini yeni hizmet birimleri almıştır. Yeni mekânsal örgütlenmelerin işlevi sermayenin akışkanlığını ve devir hızını arttırmaya yönelik olmasından ötürü kullanıcı ile mekân arasındaki ilişki tüketim olgusu üzerinden kurulmaktadır. Bu durumda aksın kullanıcılarını 'müşteriler' oluşturmaktadır.

Burada yer alan mekânların işlev ve kullanıcıları, aksın gün içerisindeki canlılığını değiştirmekte, gündüz yoğun olan nüfusun gece azalmasına neden olmaktadır. Levent Loft ile ofis, alışveriş merkezi ve konut işlevi birarada barındıran karma kullanımlı Kanyon ve Metrocity projelerinin uygulanması aksın gece nüfusunun da artmasını sağlamıştır.

Aks üzerinde yer alan arsa sayısının ve alanının kısıtlı olması arsa fiyatlarını dolayısıyla arsa kullanımını ve bölgenin silüetini önemli ölçüde etkilemektedir. Mekânın ölçeğini sermayenin gücü belirlemektedir. Böylelikle aks üzerinde çevresinden tamamen kopuk yapı adaları içerisinde büyük yatırımcıların gücünü gösteren çok katlı yapılar yükselmektedir. Erişimleri sınırlı olan ve kendi iç kurallarıyla işleyen bu yapılar; Taksim, Mecidiyeköy, Osmanbey gibi önemli merkezlere açılan metro bağlantıları ve Büyükdere Caddesi'ndeki yaya akışıyla bütünleşmeye çalışan açık alanları farklı kamusal biçimleri tariflemektedir. Büyükdere Aksı'nda yer alan donatılar kamusal alanı yeniden tanımlamaktadır. Burada yer alan kapalı, yarı kapalı, açık, özel, yarı özel, kamusal ve yarı kamusal mekânsal örgütlenmeler parçalı kamusal alanları tariflemekte ve kent içerisine yayılmasını sağlamaktadır.

Çevresinden kopuk, trafik ve yollarla çevrelenmiş yapı adaları çevresiyle ilişki kurmadığı gibi, bu bölgeleri de birbirinden ayırmaktadır. Aks boyunca sıralanan yüksek katlı yapılar Levent ve Çeliktepe Bölgeleri arasında duvar etkisi yaratan bir sınır oluşturmaktadır. Bu üç farklı yapılanma biçimi coğrafi engeller ve sınırlar sebebiyle değil kendi konumları, işlevleri, standartları, ölçekleri, kullanıcıları ve biçimleriyle birbirleri arasında keskin bir sınır oluşturmakta ve ayrışmaktadır.

Modernleşmenin ilk toplu konut projesi örneklerinden oluşan Levent Bölgesi ile Çeliktepe Bölgesi birbirlerine zıt karakterde olan dokularıyla birbirinden ayrılmaktadır. Orta gelirli kesime hitap etmesi amacıyla kurulan Levent Bölgesi ve düşük gelirli kesimin oluşturduğu Çeliktepe Bölgesi arasındaki toplumsal ayrışma Büyükdere Aksı'nın gelişimine paralel olarak artmıştır. Aksın gelişimiyle beraber Levent Bölgesi'ndeki konutlar büyük, küçük şirketlerin yönetim birimleri olarak işlev değiştirmeye ve dolayısıyla önemli ölçüde değer kazanmaya başlamıştır.

Büyükdere Aksı'nın arkasını döndüğü Çeliktepe Bölgesi ise yeterli altyapının bulunmaması nedeniyle şimdilik kendi çarpık ve düzensiz dokusunu korumaktadır. Bu durum kentin benzer sosyal grupların paylaştığı adalara bölünerek gelişimine devam etmekte ve hatta aralarındaki sınırlar daha da belirginleşmekte olduğunu göstermektedir.

Kent içindeki farklı sosyal grupların ikamet bölgelerinin birbirinden ayrılması ve aralarında gözle görünür/görünmez sınırların belirginleşmesi farklı sınıflar arasındaki iletişimi azaltmakta ve toplumsal ayrışmanın daha da güçlenmesine neden olmaktadır. Kent içinde sınıfsal katmanlaşmanın ve toplumsal ayrışmanın mücadelesi mekân üzerinden yapılmaktadır. Bu durumu etkileyen mimari ve kentsel tasarım kararlarında yeni tüketim kültürünün etkisi büyüktür.

Bu üç farklı bölgede ortak kullanılan, mekânda kamusal bütünlük sağlayacak kamusal alanın eksikliği duyulmaktadır. Fakat kamusal alanın yokluğundan bahsedilemez çünkü insanların karşılaştıkları, sosyalleştikleri, v.b. alanlar bulunmaktadır ancak bu alanlar ulaşılabilirlik, erişilebilirlik, işlev, kalite ve nitelik açısından birbirinden farklılaşmaktadır. Bu durumda kamusal alan kavramı işlev ve içerik değiştirerek, farklı biçimlerde tariflenen parçalı kamusal alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentlerde yönetim işlevlerinin özelleşmesi kamusal alanları da etkilemiş ve kamusal-özel ayrımını yeniden tariflemiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde ise; liberal politikaların yerini neoliberal politikalara bırakmasıyla devlet ve toplum arasındaki sınırlar yeniden değişmiş ve bu durum yeni bir kamusal alan ihtiyacı doğurmuştur. Toplumsal yararın bireysel yararın üstünde olan toplumsal olana ilişkin kamusal yarar kavramı yerini, bireysel yararın ön planda tutulduğu anlayışa bırakmıştır. Kenti uluslararası iş ve finans merkezine dönüşme kaygısı kentin bütünlüğünden koparak parçacı bir planlama anlayışı içinde gelişmesine neden olmuştur. Modern kentler çeşitlilikleri, farklılıkları barındıran, toplumsal mücadelelerin verildiği, deneyim ve tecrübelerin ortak üretildiği ve paylaşıldığı yerlerdir. Kent dinamiğinin ve toplumun yansımaları oluşturan kamusal alandaki bütünlük giderek parçalanmaktadır. Bu durumda da kentsel mekânda farklı sınıfları biraraya getirecek iletişimi sağlayacak ortak kamusal alanlar yerini benzer sosyal grupların paylaştığı parçalı kamusal alanlara bırakmaktadır.

Kamusal alan, özellikle aydınlanma dönemiyle beraber toplumun ihtiyaçlarını devlete iletecek olan sivil toplum ile devlet arasında bir ara alanı, söylem alanını teşkil etmektedir. Toplumun mekânsal yansımasını oluşturan, demokrasinin taşıyıcısı bu alanlar paylaşılan deneyim, tecrübe ve anılarının yığıldığı; çok katmanlı kültüre ve tarihi birikime sahip alanlardır. Ancak kapitalizmin araçsal aklı 'dolu' kamusal alanların içlerini boşaltarak ve hafızasını silerek kendi kâr merkezli yatırımları etrafında yeniden örgütlemektedir. Kamusal alanın çözülmesiyle kamusal alana ait paylaşılmış tarih, bilgi ve kollektif bellek silinmiştir.

Küreselleşmeyle birlikte ise; kamusal alan artık, kapitalist sistemin hedefleri ve sermayenin talepleri doğrultusunda kamudan çok devletin ve özel yatırımcıların söz sahibi olduğu alanlar haline gelmeye başlamıştır. Değişen yeni ekonomik ilişkiler beraberinde kamusal alan yerini gittikçe tüketim kültürünün bir yatırım aracı olmaya bırakmıştır.

Kamusal alanların özelleşmesi kamusal alanın nitelik, işlev ve kalitesini azaltırken kullanıcılarını da birer müşteri durumuna getirmiştir. Farklı sosyal gruplar tarafından ortak paylaşılan kamusal alanlar artık benzer grupların kullanımına açık alanlardır. Toplumsal mücadelelerin verildiği paylaşıldığı bu alanlar, toplumsal ayrışmanın mücadelesinin verildiği mekânlara dönüşmektedir.

KAYNAKLAR:

- Aksoy, A. (1996) "Küreselleşme ve İstanbul'da İstihdam", Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.
- Arendt, H. (1969) "The Human Condition", The University of Chicago Pressi Chicago, Londra.
- Arendt, H. (2003) "İnsanlık Durumu", Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arslanoğlu, R.(1998) "Kent Kültür Küreselleşme", Asa Kitabevi (yeniden yapılanan kentsel mekanı okumak makalesinden), Bursa.
- Arkitekt dergisi, (1952) Mimarlık Şehircilik ve Belediyecilik Dergisi, Mesken Sayısı, 9-10 Eylül-Ekim, İstanbul.
- Aydemir, S.E. (2004) "Planlama ve Planlamanın Evrimi", Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı, Bölüm-3, s.41-106, İber Matbaacılık, Trabzon.
- Aydoğan, A. Şehir ve Cemiyet, s.13.
- Bal H. (1999) Kent Sosyolojisi, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Bauman, Z. (1995) "Life in Fragments", Oxford: Blackwell Publishers.
- Benhabib, S. (1996) "Kamu Alanı Modelleri", Çev. Doğan Sahiner, Cogito, sayı. 8, İstanbul.
- Bermann, M. (2008) "Katı Olan Herşey Buharlaşıyor", İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bilsel, C. (2004) "Kentsel Dönüşüm, Çözülen Kentler ve Parçalanmış Kamusal Alan"
- Boratav, K.,Türkcan E. (1993) "İktisat Politikası Seçenekleri 1, Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler", Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Cezar, M. (2002) "Cumhuriyet Dönemi Kamusal Mekanları İçin Bir Çalışma Programı", G. A. Cogito 8. (1996) "Kent ve Kültürü", üç aylık düşünce dergisi, Yapı Kredi Yayınları:697
- Doğan E. A. (2001) "Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilançosu", Praksis Dergisi, No:2, Ankara.
- Dökmeci, V., Berköz, A., Dülgeroğlu, Y. (1993) "İstanbul Şehir Merkezi Transformasyonu ve Büro Binaları", Literatür Yayınları, İstanbul.
- Ekinci, O. (1994) "İstanbul'u Sarsan 10 Yıl", Anahtar Kitaplar Yayınevi İstanbul.
- Eraydın, A. (1996) "Mekan Organizasyonuna İlişkin Değişen Paradigmalar", Toplum ve Bilim, Sayı: 64-65, Birikim Yayınları, İstanbul: ss.53-57.
- Ercan, F. (1996) "Dünya Kentleri ve İstanbul", Toplum ve Bilim, 71, Kış: 61-96
- Erkan, R. (2002) Yrd. Doç. Dr., Bilim Adamı Yayınları, Ankara, s.19.
- Fraser, N. (2004) "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı", Kamusal Alan içinde, (Ed. Meral Özbek), Hil Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. (1994) "The Transformation of Intimacy", Oxford:Basil Blacwell (yeniden yapılanan kentsel mekanı okumak makalesinden)
- Ghorra-Gobin C. (2001), "Reinventer le sens de la ville", Les espaces publics a l'heure globale, L'Harmattan, Paris.
- Gökgür, P. (2008), "Kentsel Mekanda Kamusal Alanın Yeri", Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Habermas, J. (1997) "Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü", Çev. T. Bora, M. Sincar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Harvey,D. (1999) "Postmodernliğin Durumu", Çev: S.Savran, 2.Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- Hill, R. C., Kim J. W. (2000) "Global Cities and Development States: New York, Tokyo and Seoul", Urban Studies.
- Kasaba, R., (1997), "Certainties and Modern Ambiguities", Rethinking modernityand the National Identity in Turkey içinde, S. Bozdağın ve R. Kasaba (der.), Seattle, London: University of Washington Press.
- Keleş, R. (1992), "Kentleşme Politikası", İmge Kitabevi, Ankara, s.22.
- Keleş, R. (2000), "Yerinden Yönetim ve Siyaset", Cem Yayınları, İstanbul.
- Kelly, P.F. (1997) "Globalization, Power and Politics od Scale in the Philippines", Geoforum.
- Keyder, Ç. (1999), "İstanbul in between the global and the local", Metis Yayınları, İstanbul.
- Keyman, F. (2001), "Küreselleşme ve Ulus Devlet, Globalleşme Söylemleri ve Türkiye", Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, İstanbul.
- Kılınçaslan, I. (1981), "Kentleşme Sürecinde Ekonomik Ve Mekansal Yapı İlişkileri", İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul, (İstanbul 2020 Sempozyumu).
- Kösecik, M., Hüseyin Ö. (2005), "Yerel Yönetimler Reformu: Geleneksel Modelin Değişim Süreci", Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar, Nobel Yayınları, Ankara.

- Kurtuluş, H., Türkün A. (2005), "İstanbul'da Kentsel Ayrışma", Bağlam Yayınları.
- Lefebvre, H. (1991). "The Production of Space", Blackwell Publishers, London, England.
- Lynch, K. (1996) "Metropol Modelleri", Cogito üç aylık düşünce dergisi, Sayı:8, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş.
- Mahcupyan, E. (2004) "Osmanlı'dan Günümüze Parçalı Kamusal Alan ve Siyaset.", Doğu Batı, Sayı: 5, Kamusal Alan Özel Sayısı, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 3. Basım, 2004: 25-53.
- "Modern Kent Yönetimi-I" (2007), Yayına hazırlık&Dizgi-Görsel Tasarım, Okutan Yayıncılık,
- Negt, O.– Kluge, A. (1973) "Öffentlichkeit und Erfahrung: Zur Organisationsanalyse von Bürgerlicher und Proletarischer Öffentlichkeit", Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Oktay, D., (2001) "Kentlerimiz, Yaşam Kalitesi ve Sürdürülebilirlik", Mimarlık Dergisi, Ankara.
- Öktem, B. (2005) "Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekanı Dönüştürmedeki Rolü: Büyükdere-Maslak Aksı", "İstanbul'da Kentsel Ayrışma", Bağlam Yayınları.
- Özbek, M. (2004) "Kamusal Alan", Hil yayınları, İstanbul.
- Otaner, F., Keskin A. (2005) "Kentsel Geliştirmede Kamusal Alanların Kullanımı" itüdergisi/a mimarlık,planlama,tasarım cilt:4,sayı:1,107-114 Mart.
- Özer, A. "Güneydoğu'da Kentleşme(me) Dramı", s.1
- Roth, L. M. (2000), "Mimarlığın Öyküsü", Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Sassen, S. (1993), "Analytic Borderlands: Economy and Culture in the Global City", Colombia Documents of Architecture and Theory.
- Savran, Gülnur A. (2003) "Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marx", Belge Yayınları, İstanbul.
- Sennett, R. (1996) "Kamusal İnsanın Çöküşü", Ayrıntı Yayınları.
- Simmel, G., (1996) "Metropol ve Zihinsel Yaşam", Cogito üç aylık düşünce dergisi, Sayı:8, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş.
- Soja, E. (2002) "Postmetropolis Üzerine Altı Söylem", 20. Yüzyıl Kenti, der. ve Çev: Bülent Duru ve Ayten Alkan, İmge Yayınları.
- Suher, H., Ocaç, M., Karabay, H. (1996), "İstanbul Metropolitan Kent Planlama Sürecinde Kent Kimliği ve Kent İmgesi", "İstanbul 2020 Sempozyumu", İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü.
- Suher, H., (1995-1) "Kent Kimliğine Etkili Yasa Uygulamaları" "mimari ve kentsel çevrede kalite sempozyumu", İstanbul: İ.T.Ü. mimarlık Fakültesi, İ.T.Ü. Çevre ve Şehircilik UYG-AR Merkezi, İstanbul 1995, ss.
- Şengül, T. (2000) "Sosyal Adalet, Kent Mekanı ve Küreselleşme", 3. Bin Yılda Şehirler: Küreselleşme, Mekan Planlama, YTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayını.
- Robertson, R., (1992) "Globalization: Social Theory and Global Culture", Sage Publications, Londra.
- Tekeli, İ. (1987) "Kent Toprağında Mülkiyet Dağılımı ve El Değiştirme Süreçleri", "Ankara: 1985'den 2000'e içinde", Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara.
- Tekeli, İ. (1988) "Kentleşmeye Kapital Birikim Süreçleri Açısından Bakmanın Sağladığı Açıklama Olanakları", Defter, 5 Eylül.
- Tekeli, İ. (1994) "Development of Istanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning", IULA-EMME Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ., (2000) "Modernite Aşılırken Kent Planlaması", İmge Kitapevi, Ankara.
- Trancik, R., (1986) "Finding lost space: Theories of Urban Design", Van Nostrand Reinhold, New York, USA.
- "Turk Dil Kurumu" (1994), Ankara.
- Yırtıcı, H., (2002) "Tüketimin Mekansal Örgütlenmesinin İdeolojisi, Çağdaş Mimarlık Sorunları, Mimarlık ve Tüketim", Arrademento Mimarlık Boyut Yayın Grubu, İstanbul.
- Yırtıcı, H., (2005) "Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Weber, M. (2000) "Modern Kentin Oluşumu", Bakış kitaplığı, İstanbul.
- Wolton D. (1998) "Penser la Communication" (Poche), Flammarion, Paris.

Tezler:

- Kalaycı, N. (2007), “Kamusal Alan” Kavramı Üzerine Bir İnceleme: Aristoteles-Marx-Habermas, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Ankara
- Arslanoğlu, R. (1990) “Kent Kuramları İçinde Çöküntü Bölgeleri Analizi: Bursa-Reyhan Örneği”, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.
- Onay, N. (2005) “Kamusal İç Mekân ve Toplumsal Kimlik” İTÜ Fen bilimleri enstitüsü, Doktora Tezi.
- Zabcı, F. Ç., (1997) “Siyasal Kuramda Kamusal Alan Sorunsalı: Habermas ve Arendt”, 1. Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İnternet:

- <http://www.yerelsiyaset.com>
- http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=163
- <http://espacepublic.marseillecitadin.com>